

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

ESTI KORNÉL KALANDJAI

Tartalom

**OMELETTE À WOBURN
SAKÁLOK
POFON
A PATIKUS MEG Ő
ESTI ÉS A HALÁL
ZÁR
KALAP
VENDÉG
PILLA
GÓLYÁK
ESTI MEGTUDJA A HALÁLHÍRT
CSEREGDI BANDI PÁRIZSBAN, 1910-BEN
TANÚ
MARGITKA
HAZUGSÁG
BOLDOGSÁG
AZ ORVOS GYÓGYÍTÁSA
SÁRKÁNY
BARKOCHBA
KERNEL KÁLMÁN ELTŰNÉSE
AZ UTOLSÓ FŐLOLVASÁS
KÉZIRAT
VILÁG VÉGE**

OMELETTE À WOBURN

Esti Kornél Párizsból igyekezett hazafelé a tanulmányéve után. Mihelyt azonban beszállt a harmadosztályos fülkébe, a *magyar* kocsiba, s megcsapta orrát az ismerős, áporodott szag, szegény hazájának nyomorúsága, úgy érezte, hogy otthon van.

Estefelé lábak, fejek heverték szerteszét a piszkos padlón, mint valami csatatéren. Amint az árnyékszékbe botorkált, óvatosan kerülgette a szétszórt lábakat, az elgurult fejeket, melyeknek tulajdonosai a fáradtságtól feldöntve horkoltak. Vigyáznia kellett, hogy rá ne lépjen egy szájra, egy orra.

Az alvók olykor fészkelődtek, megkeresték elkallódott tagjaikat valahol a falóca alatt vagy egyebütt, mint majd az utolsó ítélet napján, egy kissé feltápáskodtak, dörzsölgették szemüket, aztán viaszasüppedtek abba az elcsigázottságba, melyet még a tengerentúlról hoztak magukkal. Többnyire visszavándorlók voltak, cifra rongyokba bugyolálva, zsákokkal, párnákkal, dunyhákkal. Egy kendős szegény asszony, aki Brazíliából jött, ölében altatta kislányát.

A diák az alkony homályában búsan gondolt arra, hogy ebben a bűdös állatseregletben kell töltenie egy éjszakát, aztán még egy napot, míg Budapestre nem ér. Egész úton állt. Lába reszketett. Gyomra émelygett a ruhák kigőzölgésétől, a savanyú kőszénfüsttől.

Este nyolckor berobogott vonatja a zürichi állomásra. Kikönyökölt az ablakon, magafeledten szemlélte a hegyeken elszórt várost, a játékházaknak rémlő villákat, melyeknek ablakjaiban idilli, fényes lángocskák lobogtak. Délután esett az eső. A levegő tiszta volt, páráltan, áttetsző, mint az üveg. Egyszerre ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy leszálljon, s csak holnap reggel utazzék tovább.

Eredetileg úgy tervezte, hogy egyfolytában teszi meg az utat, már csak a takarékoság kedvéért is. Megtapogatta zsebét. Tizenegy svájci frankot lelt benne, egész vagyonát, melyet még a határnál váltott át. Hirtelen megragadta csomagját, leugrott a vonatról.

Jegyét lebélyegeztette, vékony, hektikás diákbőröndjét a vasúti ruhatárba adta, s beballagott a városba. Nem bánta meg. Csakugyan nagyszerű volt kószálni ezeken az ismeretlen utcákon, melyekhez semmi emlék se kötözte, bekukkantani először, talán utoljára egy ablakon, figyelni az embereket, akik csukott ernyőjükkel nyugodtan, elégedetten sétálgattak. Maga se tudta, miért, de legkisebb mozdulatuk is varázsos erővel hatott rá. Megáhított mindent. Az ódon kastélyokban, a faburkolatos udvarházakban szállók intettek feléje.

Hamarosan talált egy diákszállót, ott három frankért egy udvari szobácskát. Megmosakodott, aztán lesietett a tóhoz. A tó a cölöpépítmények, védőgátak keretében porcelán tintatartóhoz hasonlított, melyben világoskék tinta hullámozik. Egyetlen csónak imbolygott rajta a túlsó part környékén, regényes lámpásával. Egy darabig merengett ezen. Akkor vette észre, hogy éhes.

Nagyon éhes volt. Kopogott a szeme. Nem is csoda. Egész nap két almát evett. Gondolta, minekelőtte visszamegy szállójába, bekap valamit egy tejszernakban. Egyik utcából a másikba ténfergett, kereste a tejszernakot egyre dühösebben. Csakhogy a szorgalmas, józan svájciak már lefeküdtek. A lombok közt fényt pillantott meg. Valami takaros kis kerti vendéglőnek látszott. Ide tért be.

Gyanútlanul lépegetett előre a kék hortenziák sorfala között egy sarokasztal felé. Mire odaért, négy frakkos pincér vette körül, oly gyorsan, mint betörőt a titkosrendőrök.

Egy kissé riadtan tekintett rájuk, talán némi szemrehányással is, hogy egy védtelen emberre négyen jönnek. Mindenesetre sokallta őket.

A pincérek gépiesen, némi kimértséggel teljesítették kötelességüket. Kinek-kinek megvolt a maga szerepe. Az első elvette a kalapját, a másik lesegítette válláról vásott, viharvert esőköpenyét, a harmadik fölakasztotta egy vascacsra, a negyedik pedig, a legmagasabb közöttük, egy jéghideg, közönyös úr, aki középütt választotta el gyérülő fekete haját, s merev volt és méltóságos, mint egy majordómusz, szertartásos mozdulattal egy vékony, bőrbe kötött, arany-nyomással díszített könyvet nyújtott át, melyről azt lehetett hinni, hogy valami *incunabulum*-ot tartalmaz, egy olyan ősnymtatványt, amelyből csak egyetlen példány van az egész világon. De ez a könyv minden asztalon ott hevert. Az étlap volt.

Kornél tétován, már rosszat sejtve leült, kinyitotta a pompás könyvet. Láta a vendéglő nevét, alapítási évszámát - 1739 -, egy piros címet, s alatta az ételek végeérhetetlen jegyzékét, kemény papíron, kifogástalan gépirással. Szórakozottan lapozgatta, anélkül hogy el tudott volna benne igazodni. A négy pincér a türelmetlenség legkisebb jele nélkül várakozott könnyed vigyázz-állásban vagy inkább bálilovag-készséggel, hittel és bizalommal telve. Ettől a jelenettől nem lehetett eltagadni bizonyos ünnepélyességet.

Most a majordómusz a fejét kissé félrebillentve a legfuvalmasabb franciasággal megkérdezte, hogy vacsorázn-i óhajt-e? A vendég bólintott. Rántottát rendelt, három tojásból.

Ezt a kijelentést a majordómusz illő tisztelettel ismételte, hangsúlyozta, hogy „előételül” tojásétket parancsol, de arcán ezalatt álomszerű mosoly futott át, s még mindig az asztalnál maradt, mintha nem egészen jól értette volna a rendelt. Tudvalevőleg háromféle omelette van: *omelette à Napoléon*, *omelette alla zingarella* és *omelette à Woburn*. Az a kérdés, melyiket méltóztatik szeretni.

Döntenie kellett.

Napóleon iránt világhódító tervei miatt idegenkedéssel viseltetett; a zingarella se igen tetszett neki. Woburnról viszont nem tudta, hogy mi fán terem. Voltaképp mindegy, a fontos az, hogy mennél gyorsabban itt legyen, mennél több és mennél olcsóbb legyen, mert cudarul éhes. Ezt így nyersen nem közölhette. Hallotta, hogy a pincérek egymás közt olaszul társalognak. Ezért a beszédet olaszra fordította Erre a majordómusz - hűvösen - németül felelgetett, mintegy visszautasítva a bizalmaskodást. Előkelő ember csak egy nyelven beszéljen.

Zavartan az omelette à Woburn mellett foglalt állást.

A majordómusz főbólintással tudomásul vette, eltáncolgott, mire a többi pincér különböző borlajstromokat tett eléje, készen arra, hogy hűtővedrekben pezsgőket hozzon, édes-franciát, fanyar-angolt, aszút, palackos asztalit. A vendég vizet kért. Ásványvizet? Nem, egyszerű vizet, kútvizet, vízvezetéki vizet. Igen, igen.

Végre magára maradt.

Figyelmét először is az étterem közepén lévő tálalóasztalka kötötte le, melyen lila láng lobogott ismeretlen rendeltetéssel. Később látta, a személyzet ezen a sajátos örökmécse melegíti a tányérokat, hogy míg a vendég elé kerülnek, ki ne hűljenek. Egyébként a késő éjszakai órán már csak kevesen ültek az étteremben. Messze tőle egy szőke, diplomataféle ficsúr, frakkban, szemben vele két német polgárlány, ősz atyjával, aki valami nehéziparos lehetett, régi svájci patrícus, s legközelebb hozzá egy nagyobb, nyolc-tíz tagból álló társaság, hölgyek és urak, mind estélyi öltözetben. Ezek már egy hosszú vacsora közepén tarthattak. Pezsgőt ittak vörös borral. A majordómusz egy szemrebbenésére a pincérek egymás után hozták nekik a különböző poharakat és kupákat, az ezüsttálakat, melyeket ezüstfödők borítottak, körülhordozták,

ők pedig nem sietve, inkább a társalgás fordulataira figyelve, vettek egy-egy halszeletet, egy rákollót, vagy megízlelték azokat a ragyogó, testszínű húsokat, melyeket ilyen vendéglőkben még festeni is szoktak, mint a nők arcát. De nem egy hölgy csak épp belepillantott a tálba, s máris intett, hogy tovább lehet vinni.

Kornél gyanakodva nézett körül. Minden asztalon kristálypoharak villogtak, középpütt pedig egy üvegcsillár hintette szét tündérien tompa fényét az ingmellekre, a nők gyémántjaira, fejékeire. Őszintén szólva nemigen bánta volna, ha a vendéglő nem ennyire fényes. Nemsokára egyéb fölfedezéseket is tett. Közvetlen lába alatt a tó csobogott, hullámos lüktetéssel. Egyenesen a vízbe építették ezt a kiugró, kies nyári lakot. Fönn a dobogón szakállas cigányok játszottak, csak klasszikusokat, szemüveggel és hangjegyekből.

Mindezek fölöttébb rossz jelek voltak, s arra bírták, hogy tüzetesen áttanulmányozza az étlapot. Az árak átlag tizenöt és harmincöt svájci frank között ingadoztak. Akadtak azonban olyan fogások is, melyek mellett nem szerepeltek tételek, csak kérdőjelek, mintha az előkelő tulajdonos évszázados vagyoni körülbástyázottságában gúnyosan a vállát vonná, fittyet hányva minden kicsinyes kíváncsiságnak. Általában itt se a pincérek, de a vendégek sem beszéltek ilyesmiről, gondosan kerültek minden célzást, mely a pénzre vonatkozik, arra a megvetendő, szennyessé, szégyenletes valamire, amiből természetsszerűleg annyi van mindenkinek.

Ő most összeráncolta szemöldökét, s elkomolyodott, mint aki hirtelen ráébredt, hogy kelepcebe került. Kereste az omelette à Woburn-t, mellyel egy könnyelmű pillanatában oly közeli kapcsolatba jutott. Meg is találta, igaz, csak az előételek között, sommásan említve, minden közelebbi ár nélkül. Szorozni és osztani kezdett, hogy különböző európai pénzegységekre számítsa át a nála levő tizenegy svájci frankot, de az a számtani művelet során se lett több. Borostás állat tapogatta izzadt tenyerével. Nagyon rosszul érezte magát. Ha valaki azt ajánlja neki, hogy bal kezének kisujját levágva szabadulhat innen, okvetlenül belemegy az üzletbe. Mind gyakrabban a kijárat felé sandított.

Minthogy már egy félórája nem szolgálták ki, s úgy látszott, egészen megfélelkeztek róla, kereket akart oldani. Csöngetett.

A pincérek abban a pillanatban ott termettek asztalánál. Annyian voltak, hogy minden vendégre jutott kettő-három.

Szapura bocsánatkérések közepette megnyugtatták, hogy étele azonnal elkészül. Addig kenyeret rendelt, mert már nem bírta tovább az éhséget.

Egy pincér csinos kristálytálkán hozta. Pirított kenyérszeletke volt, hártavékony, ostyaszerű, legföljebb arra alkalmas, hogy úrvacsorakor jelképezze az égi kenyeret, amely lelkünket élteni, s előkészíti az örök életre. Lassan elropogtatta.

Körülbelül egy negyedóra múlva a tálalóasztalka körül titokzatos sürgés-forgás támadt. Oda-vonult az egész személyzet, mint egy oltárhoz. Az étékfogó ezüsfödővel borított óriási tálat hozott ki, néhány pillanatig babrált a lila láng körül, aztán csakugyan feléje közeledett, melegített tányért rakott asztalára, s a többi pincér segédletével, a majordómus személyes felügyelete alatt megkezdődött maga a tálalás művelete. Amint a fődöt levették a tálról, Kornél nem mindjárt mert belenézni, csak később. A történetek után azon se csodálkozott volna, ha a rántotta közepébe egy dió nagyságú gyémántot sütnék, oldalt egy rubinttal meg egy zafírral, s így csalódottan állapította meg, hogy az omelette à Woburn szakasztott olyan, mint az a rántotta, melyet édesanyja szokott készíteni. Ott nyugodott az ezüsttál közepén, mintegy elveszve a végtelen térben, hal alakúra sütvé. Az étékfogó késsel-villával megragadta, de minekelőtte tányérjába tette volna, talán a vendéglő hagyományaitól, talán attól a hasonlóságtól vezettetve, hogy az omelette à Woburn külsejében valóban a halra emlékeztetett,

villámgyorsan lenyisszantotta a két végét, akár a hal élvezhetetlen fejét és farkát, s ezeket a sárga, fölöttébb kíváncsi darabkákat, melyekkel a fogás kétségtelenül kisebb lett, hanyagul, semmire se gondolva, egy másik ezüstpénzbe vetette, melyet a segédpincér tartott magasra. Kornél ezt határozottan rosszsallotta. Utána is pillantott sóvár, szomorú tekintettel.

Egykettőre bekapta a rántottát. Az bizony még kisebb volt, mint sejtette, a félfogára se elég. Kenyerét már megette. Újat rendelni nem lett volna bátorsága. Hát inkább két pohár vizet ivott.

Csevegtek a tó hullámai, a zenekar a wartburgi dalmotversenyt játszotta, az előtte ülő társaság még mindig nem tudott a vacsora végére jutni, de őt mindez vajmi kevésbé érdekelte. Azon töprengött, hogy mi fog most történni. Mindenre elszántan fizetett. Amíg a majordómusz töltőironjával számlált, ő lehunyta szemét. Botrányokat képzelt el, különféle kínos jeleneteket, előbb ámuló arcokat, aztán fojtott, izgatott szóváltást, melynek során ajtót mutatnak neki, verekedést is, rendőröket, igazoltatást. Szíve torkában dobogott. Most kinyitotta szemét. A számológép már előtte hevert egy tálcán. Mindössze négy frankot tüntetett föl. Elővette tárcáját, lassan, kéjtelgő élvezettel kotorászott benne, mintha bankókötegei közül csak ügyelbajjal tudná kikeresni ama tízfrankost. Főlenyesen az asztalra dobta. Hat frankot kapott vissza. Ezt megcsörgette kezében, mint a nyert pénzt, s nábobí örömben egy-egy frankot nyomott a pincérek kezébe. A majordómusznak kettőt.

Minthogy a borra való túlságosan nagy volt, a pincérek egymásra pillantottak, meghajoltak, de nyomban faképnél hagyták.

Maga vette föl esőköpenyét.

Kimenet még egyszer találkozott a majordómuszal, aki karját fölemelve valami rendkívüli fontos intézkedést tehetett. Kornél mereven szemébe nézett. Köszönésre akarta ingerelni. De az annyira el volt foglalva, hogy nem köszönt. Erre ő emelte meg előtte a kalapját.

Ez is hiba volt.

Pirulva, a szégyenérzet viszkető, orrfacsaró undorával ért ki az utcára. Föllélegzett és futni kezdett. A Zwingli-szoborig rohant. Itt nagyjában tisztázta helyzetét. Nem mehet vissza a szállójába, csak annyi pénze maradt, hogy holnap kiválthatja poggyászát, s tovább utazhat. Mégis boldog volt, mintha rettenetes kaland után a halál torkából menekülne. Hajadonfőtt kóborolt a csillagos nyári éjszakában. Céltalan sétáival újból és újból a vendéglő elé ért, mely már sötét volt. A tó partján leült egy padra. Mindenféle számárságról gondolkozott. Eszébe jutott a diplomataficsúr, a nehéziparos két jól nevelt leányával, az a társaság, mely vörös borral keverte a pezsgőt, a majordómusz, aki nem köszönt vissza, az omelette à Woburn is, melynek két végét a pincér oly szívtelenül vágta le és dobta az ezüstpénzbe.

Egyszerre, mintha álmotól nehezülne el, lehajtotta fejét a pad karfájára. De nem aludt.

Halkan és gyorsan sírt.

1927

SAKÁLOK

Sárgát és pirosat ittunk összevissza, zöldet is, mindenféle vad szeszeket - kezdte Esti Kornél. - Egész éjjel üvöltöttünk. Hajnali négy óra felé cihelődtek a cimborák. Künn csöpörgött a fekete januári eső.

Én megkértem Patakit, hogy nála aludhassak. Ebben az időben gyakran háltunk egymásnál, a változatosság kedvéért. Húszévesek voltunk, csak az írói pályára készültünk, egyéb dolgunk nem akadt, minthogy az életet mennél gyorsabban megismerjük.

Ilyen ricsajok után különös öröm elszenderedni idegen helyen, más ágyban, más ágyneműk, más szagok között, egy keltőóra ketyegésénél, melyet még nem hallottunk, s másnap, késő délben korhely kedvvel, furcsa zajokra serkenni, csodálkozva megpillantani egy ismeretlen tollseprőt, egy gyertyatartót.

Barátomtól kaptam hálóinget, éppoly rongyosat, gombhíjasat, mint otthon az enyém. Egy huzatlan párnából ágyat vackoltam a díványra, lefeküdtem, magamra húzva valami lószőrtakarót.

Ezen a napon dühösen dohányoztam. Elszívtam vagy negyven cigarettát. De itt fekvemben még rágyújtottam egyre. Fiatalságunk oly túrhetetlenül édes volt, hogy valamivel el kellett keseríteni.

Pataki egy darabig álldogált előttem. Aztán kezében egy porcelán kancsóval, kifelé indult.

Felkőnyököltem rögtönzött vackomon:

- Hová mégysz?

- Ki a konyhába.

- Minek?

- Vízet hozni. Neked. Hogy reggel majd mosakodhass.

- Aha - hümmögtem.

Házigazdám figyelme nemigen hatott meg. Inkább bosszúsággal töltött el, hogy itthagyt. Undorodva gondoltam a tisztálkodás évszázados előítéletére is.

- Mindjárt jövök - szólt már elmenőben.

- Mi az a „mindjárt”?

- Egy perc múlva.

- Maradj - mondtam tűnődve, és körülnéztem a kopott hónapos szobában.

Maradt.

Már nem tudtunk mit mondani egymásnak, hiszen sülve-főve együtt voltunk - utóbb is tíz óra hosszat -, s általában már mindent megvitattunk, mindent elintéztünk, letárgyaltunk, befekettítettünk, a világirodalom dicső halottjairól pedig már régen lerágdostuk azt a maradék húst, melyet az előttünk járó nemzedékek még meghagytak rajtuk. Őszintén szólva, egymást is szörnyen untuk. Barátságunk cudar varázsa éppen abban rejlett, hogy ennek ellenére se tudtunk elválni.

- Mit akarsz? - érdeklődött Pataki.

- Nézd - botladozott a nyelvem, s még fogalmam se volt, hogy mibe kezdek. - Mondd, öregem, de őszintén, öregem, mit szólnál, ha nem találnál itt, mire visszajössz?
- Hogyhogy? - kérdezte, s ámulva pillantott rám álmos szemével.
- Úgy, hogy egyszerűen nem lennék többé itt.
- Elbújnál valahova?
- Nem.
- Kiszöknél?
- Dehogy.
- Vagyis kiugranál az ablakon?
- Azt sem. Csak eltűnnék.
- De hogyan?
- Épp ezt nem tudom. Tegyük föl, hogy eltűnnék. Eltűnnék szőréen-szálán, örökre, titokzatosan, de oly alaposan, hogy sohase jönnének nyomomra. Mégpedig azalatt, amíg te künn jársz.
- Ja úgy - szólt Pataki. - Már értem - s helyeslőleg bólintott, mint minden marhaságra, s komolyan töprengeni kezdett. - Hát kérlek...
- Várj. Haladjunk pontról pontra. Szóval te most kimégysz, künn maradsz, egy percre - mondjuk -, de addig sem, csak addig, amíg a kancsót tele nem csorgatod vízzel, s visszajövet kezdedben a kancsóval, észreveszed, hogy a dívány üres. Minden úgy van, ahogy volt. A párna s a lószőrtakaró is. Alig gyűrődött össze jobban. A lámpa is ég. Csak én hiányzom. Teljesen.
- Bocsáss meg - vetette közbe -, a ruhád is itt lenne: a nadrágod, kabátod?
- Minden. Érintetlenül. Csak én nem.
- Az ablak nyitva?
- Csukva. A redőny leeresztve. Ahogy most van.
- Érdekes - szólt, és látszott, hogy valóban érdekli.
- No, mit csinálnál?
- Először is körülnéznék.
- Hogyan?
- Így - mutatta.
- Tévedés. Még nem ilyen riadtan néznél körül. Hiszen még nem is gyanítanád, hogy miről van szó. Tréfa, gondolnád, vagy öngyilkosság, szóval olyasmi, amit eszünkkel is fölfoghatunk. Attól nem rémülünk meg ennyire. Elég az hozzá, az arcjátékod kissé túlzott.
- És most?
- Most valamivel jobb. Gyerünk tovább. A kancsó még a kezdedben van.
- A nevedet mondanám, előbb hangosan, aztán halkabban: „István, István.”
- Helyes. Kérdő formában. De csak egyszer. Egyetlenegyszer. Alig ejtenéd ki, megéreznéd valamiből - talán a csendből, amely körülvesz -, hogy már nem vagyok itt, nincs kihez beszélned. A tárgyakhoz nem beszélünk - szóltam keményen, majdnem mérgesen. - Legalábbis azok nem, akik épelméjűek.

- Jó - hagyta rám, és sietve folytatta, már egészen belemelegedve. - Letenném a kancsót a földre. Nyomoznék. Keresnélek itt-ott, a divány alatt, az ágyam alatt, a ruhaszekrényben. Azt hinném, hogy ugratni akarsz. Széthányám az ágyneműt. Aztán az ablakhoz rohannék.

- Kitűnő.

- Fölszakítanám az ablakot, kihajolnék, a járdára néznék, a kocsiótra, hátha ott fekszel holtan, véredbe fagyva. De nem vagy ott.

- Hányadik emelet ez?

- Negyedik. A kis mellékutcán senki se. Ismét kiabálnék, le az utcára. Semmi válasz. Most becsapnám az ablakot.

- És ekkor borzongnál össze először igazán.

- Újra keresni kezdenék, már egészen képtelen helyeken, egy törülköző alatt, egy zsebkendő alatt, rendszertelenül, lármásan, úgyhogy közben egy széket is feldöntnék. Hirtelen mentő ötletem támadna.

- Micsoda?

- Az, hogy talán mégiscsak kijutottál a lépcsőházba vagy az utcára.

- Be van zárva az ajtó?

- Be. Nálam a kulcs. Ez tehát valószínűtlen. A konyha mellett az előszoba ajtaja. Ha közben álkulccsal nyitod ki, okvetlenül meghallom. És mit keresnél ezen a csatakos éjszakán az utcán meztelenül? Csak egy megoldás maradna. Az, hogy megőrültél.

- Gyöngé megoldás. Azért nem látnál, mert megőrültem? Gyöngé.

- Mégis ez villanna át fejemen, s már nem volna tovább maradásom a szobában, már félnék egyedül. Mindenesetre leszaladnék a házmasterhez, tőle tudakolnám, hogy nem engedett-e ki egy urat, ingben? Feljönnék vele együtt. Bonyolult büntényt sejtene. A rendőrségre loholnék, a mentőkhöz telefonoznék...

- Hamis - kiáltottam erélyesen, s mutatóujjamat tiltakozva fölemeltem. - Mindaddig hibátlan volt, hogy menekülni akarnál a szobából. Csakhogy, drágám, már nem bírnál. Abban a pillanatban tudniillik, mikor eszedbe ötlene, hogy én örültem meg, már te lennél az örült.

- Kicsoda?

- Te, te.

- Miért?

- Mert ép érzékeiddel győződnél meg arról, hogy most olyasmi történt, ami a világ teremtése óta nem történt: ami nem fér a koponyádba, ami szétrepeszti az értelem korlátait, ami maga a téboly. A világ egyszerre elferdülne előtted. Hátgerinceden hideg futna át, mint egy vékony vízsugár. Ezek a tárgyak rád fintorognának, te pedig szépen, csöndesen visszafintorognál rájuk. Vigyorogni kezdenél.

- Örült - mondta Pataki, ajkán hideglelős mosollyal. - Te vagy az örült.

Kezében reszketett a kancsó. Arca olyan fehér lett, mint az a kancsó. Rám meredt.

- Na - szóltam -, most menj, és hozd azt a vizet. Későn van. Aludjunk.

Egyet lépett, de nyomban megállt.

- Kérlek - rebegte -, jöjj ki velem a konyhába.

- Csak nem félsz?

- De. Félek.

Leugrottam a díványról, kikísértem az előszobába, onnan a konyhába. Babrált a csappal, locsogott a víz. A jéghideg kőlapokról úgy kapkodtam meztelen lábaimat, mintha parázson járnék.

Amikor visszatértünk, Pataki didergett.

- Sokat cigarettáztam - mormogta bűnbánólag -, egy kis nikotinmérgezésem van - és rágyújtott egy új cigarettára.

- Feküdj le - tanácsoltam. - A szoba már egészen kihűlt.

Szájában a cigarettával vetkőzött. Úgy zökkent be nyikorgó rézágyába is. A lámpát eloltottam. Csak cigarettájának parazsa világította meg a szoba komor, téli éjszakáját.

Sokáig hallgattunk.

Ő szólalt meg először:

- Mondd, hogy jutott ez eszedbe?

- Magam sem tudom.

- Voltaképp semmi értelme - biztatgatta magát. - Badarság.

- Az.

- Ha lehetséges volna, nem volna rémületes. De lehetetlenség. Arra pedig, ami lehetetlenség, nem érdemes gondolni.

- Csak arra érdemes gondolni - vágtam vissza hetykén -, ami lehetetlenség. Csak ez az érdekes, ez az izgató. Nézd a divatos kísértettörténeteket. Ezek engem mindig untattak. Mert az, hogy valaki, aki egyszer élt, föltámadjon, természetes dolog, s még természetesebb, hogy régi otthonába menjen vissza - hová is mehetne szegény? -, és az aztán a legtermészetesebb, hogy cafatos ruhájában, cafatos húsával ne a napvilágnál botorkáljon, hanem a sötétség leple alatt, lehetőleg éjfélkor, különben feltűnést keltene, elfogná az első sarki rendőr. Ésszerű regényesség ez, kopott, szakállas hatásvadászat. Az igazi rejtély az, amit én eszeltem ki. Csak az ilyesmi borzaszt meg. Az, aminek nincs magyarázata. Tudod, mitől szoktam én félni? Például attól, hogy éjszaka, amikor aludni megyek, a paplanom alatt egy fekete kost találok, természetesen heverészve, mintha mindig ott lett volna, csak most venném észre először. Vagy, hogy amint hazatérek és elkattintom a villanyt, szobám közepén egy parasztleány áll, borjúszerű ingben, pántlikás lakodalmi kalapban, bambán mosolygó, kedélyes arccal, s azon csodálkozik, hogy én csodálkoztam rajta. Bonyolult dolgok ezek, öregem.

- Mély dolgok, öregem - helyeselt Pataki -, nagyon mély dolgok. Írd meg.

- Talán - ásítottam nyegle fölénnyel -, majd egyszer. No, szervusz.

- Szervusz.

Búcsúzásunk ellenére mégse váltunk el egymástól az álom keresztútjain. A redőnyréseken már fölrémlett a moslékszín januári virradat, amikor mi még egyre hanykolódtunk, csikorogtak alattunk a rossz ruganyok. Engem most fogott el igazán a rémület, hogy csak úgy eltűnhetek erről a világról, hipp-hopp, minden ok nélkül, csodálatosan.

Hét felé aztán szinte egyszerre aludtunk el, mi írótanoncok, izgatottan, zakatoló, bővérű szívvel, az elégedettségnek azzal a fennkölt tudatával, hogy erre a napra való minden fontos, halaszthatatlan munkánkat elvégeztük.

1927

POFON

Esti társaságában, mely csupa hasonszórú, húszéves fickókból állott, nemegyszer előfordult az is, hogy valakit hirtelen, minden ok nélkül pofon akartak vágni, csak azért, hogy élvezzék a gyorsan támadt drámai helyzetet, s mintegy kísérletezzenek vele. Ezen az ötleten, melyet sem újnak, sem elmésnek nem lehet nevezni, órák hosszat mulattak anélkül, hogy egyetlenegyszer is megvalósították volna, mert a gyáva, édes ábrándozás teljesen kielégítette őket, s a kivitel, az elképzeléshez mérve, számukra már halvány, érdektelen lett volna.

Bárhol, bármikor felötlött bennük ez a csiklandó gondolat. A színházak nézőterén éppúgy, mint a villamosban, kora reggel, télen éppúgy, mint késő este, nyáron. Még jókedvüktől se függött. Megesett, hogy kétségbeesetten gubbasztottak kávéházi törzsasztaluknál, a pénztelenségük, a szerelmi csalódásuk miatt, vagy komoly kérdésekről vitáztak, mely mindnyájukat egyformán érdekelt, s ekkor valamelyikük fölvetette az izgató lehetőséget, hogy okvetlenül nyakon kellene már csapni valakit, ami által nemcsak az ő sorsa változnék meg, hanem az övék is. Mindenekelőtt az anyagi föltételeket beszélték meg, hogy ki, mennyiért lenne hajlandó a merényletre. Azután szakértő szemmel vizsgálgatták az anyagot.

Azok, akik a kávéházban ültek, egyszerre valamennyien vizsgálzó jelölteknek tetszettek, egy szépségverseny résztvevőinek a döntőbírárság előtt. Türelmesen várták végzetüket. De a selejtezés, latolgatás sok időt vett igénybe. A feltűnően ellenszenveseket, s azokat, akiket félig-meddig ismertek, azonnal visszavetették. Mindig az volt a cél, hogy a támadás az ő számukra teljesen indokolatlan legyen, az illető számára pedig teljesen érthetetlen, megmagyarázhatatlan, úgyhogy az első másodpercekben egy irtózatosszerű félreértésre gondoljon, s inkább az ámulattól dermedjen meg, mint attól a váratlanul érkező, dörgedelmes pofontól, melytől csillagot szór a szeme, és elbicsaklik, kifícamodik az állkapcája. Választásuk rendszerint tekintélyes urakra esett, akik feleségük, leányaik, fiaik nyájas körében tanyáztak itt, szelíden és elégedetten szivarozgatva. Máskor kiválasztották az erőseket, az izmosakat, a vérmeseket, az ingerlékenyeket, akiknek villogó szeméről látszott, hogy nem ismerik a tréfát, hogy támadójukat egy székkel vernék agyon, hogy egyszerűen letepernék a földre és kitaposnák a belét. Ez volt az érdekesebb, a kéjesebb, a tartalmasabb élvezet.

Miután döntöttek az áldozat személye felől, tisztáztak egyet-mást. Kijelölték, hogy melyikük hajtja végre a tervet, és miként. Néha a férfiasság elintézés mellett foglaltak állást: odalépni az asztalához, végigmérni az illetőt, s minden teketória nélkül arcul ütni. Néha az aljas orvtámadás eszméje diadalmaskodott: hátulról a tarkójára mérni, visszakézből, egy olyan pofont, hogy menten leforduljon a székéről. Ettől a pillanattól kezdve az áldozat minden tette, minden mozdulata, akármit is művelt, ellenállhatatlanul nevetséges volt. Ha semmit se sejtett, akkor tájékozatlansága röhögtette meg őket. De többnyire észrevett valamit. Mind gyakrabban feléjük pillantott, kihívóan vagy könnyörögve, talán párbajsegédeket, talán békeköveteket akart már küldeni hozzájuk, majd izgett-mozgott, fizetett, indult. Eltávozóban nem egy üdvözölte is őket, holmi leírhatatlanul zavart és tétova taglejtéssel.

Évek múlva többször találkoztak az utcán ilyen áldozatokkal. Azóta régen elfelejtették őket. Tűnődve álltak meg, s azon töprengtek, honnan ismerhetik. Nem jöttek rá. De megérezték, hogy valami villamosság sugárzik belőlük, egy bűvös kapcsolat, melyet valamikor hetike, könnyörtelen, játszi ifjúságuk teremtett. Estit és cimboráit egyelőre ők fűzték össze a felnőttek komoly, dolgozó társadalmával. Ezek voltak az ő lelki rokonaik.

A PATIKUS MEG Ő

Esti egy meleg, tavaszi este egy kültelki patika kirakata előtt ácsorgott. Heves szomorúság fogta el, mert a kirakat siralmasan szegény volt. Ez annyira megbabonázta beteges lelkét, hogy sokáig nem is bírt elmozdulni onnan.

A kültelken a könyvesboltok többnyire irkákat, gumikat, tollakat árultak, a patikában pedig fogkeféket, borotvapamacsokat, arckenőcsöket. Annyi szépítőszert áll fölhalmozva ilyen helyeken, mintha az emberiség igazi baja nem is a betegség volna, a sok-sok nyavalya, hanem a rútság.

Ez a kis patika másodpercenként föl villanó és kialvó villamoshirdetéseivel két cikket ajánlott, nyilván a gyógyszerész saját készítményeit. Az egyik fénytábla ezt ismételte: *Xerxes megszünteti a legmakacsabb köhögést is*. A másik viszont ezt ordította a sötétségbe: *Aphroditepor a tenyér, a láb, a hónalj izzadása ellen*.

Vevők azonban egyáltalán nem jelentkeztek. Benn a patikában csüggedten, petyhüdtlen üldögélt egy alacsony, igénytelen emberke, szürke ruhában, szürke hajjal. Olyan levert volt, mint egy öngyilkos, közvetlen a tette elkövetése előtt.

Esti megszánta, s benyitott hozzá.

- Bocsánat - rebegte és körülnézett. - Nem tudom, kaphatok-e itt valamit köhögés ellen.

- Hogyne - mosolygott a patikus nyájasan -, hogyne, kérem.

- Csakhogy - vágott szavába, fölemelve mutatóujját -, az én köhögésem nem mai keletű. Tavaly erősen meghűltem, azóta akármit csinállok, nem szűnik meg. Ez a köhögés rosszindulatú - hogy is fejezzem ki magam? - tartós - kereste a helyes szót, majd meg is találta: - makacs.

- Xerxes - mondta a patikus -, Xerxes - azzal egy polchoz ugrott, s máris orra alá tartotta a csinos dobozba zárt csodaport.

- Ez elmulasztja?

- A legmakacsabb köhögést is - csapta rá, míg künn a fénytábla ugyanezt szózatolta. - Kisebb vagy nagyobb dobozzal?

- Talán a nagyobbbal.

- Egyebet nem méltóztatik? - érdeklődött a patikus, aki az árut rózsaszín papírba burkolta.

- Nem - felelte Esti elhárítólag, mert ilyen jelenetek művészi megjátszásában óriási gyakorlata volt. - Köszönöm.

Fizetett, kifelé indult.

Amikor a kilincsre tette kezét, úgy rémlett, hogy megtorpan, tétovázik. Visszafordult. A patikus közeledett feléje:

- Szolgálhatok még valamivel?

- Tudniillik - dadogta, és nyomban elnémult. - A tenyerem...

- Ja igen - szólt a patikus, villámgyorsan. - Aphrodite, kérem, Aphrodite.

- És ez biztos hatású?

- Kezeskedem.

- Ellenben...

- Lábra is - mondta, hangját bizalmasan halkítva -, arra is.

Most a drámai feszültség a tetőfokára hágott. Esti úgy tett, mint aki még mindig nem képes elhatározni magát a vásárra, mert kétsége támad, s olyan végzetes, sötét, családi titka van, melyet eddig sohase vallott meg senkinek. A patikus gyámolította. Fülébe súgott valamit. Esti mintegy megtörve, beismerőleg és megalázottan bólintott. Ezt a készítményt is becsomagoltatta.

Künn az utcán megállt a kirakat előtt. De ezúttal nem ezt szemlélte, hanem a patikust. Az egyszerre fölvilanyozódott, miután a szenvedő emberiség egy olyan próbabábujával találkozott, aki csodálatosképpen egyesíti magában mindazokat a kíváncsú tulajdonságokat, melyekre neki szüksége van. Fürgén jár ide-oda. Valószínűleg új tervek villantak meg agyában. Rágyújtott egy szivarra.

Esti, amint hazafelé ballagott a hídon, a két dobozt feltűnés nélkül behajította a Dunába. És ezt gondolta:

Legalább egy hónappal hosszabbítottam meg az életét. Minthogy magamat úgyse tudom megvigasztalni, eztán másokat vigasztalok meg. Vissza kell adni mindenkinek az életben való hitét. Hadd éljenek tovább. Egyik tanárom arra intett, hogy ne engedjek elmúlni egyetlen napot se anélkül, hogy valami jót ne tennék. Szavajárása az volt, hogy csak az ilyen ember alszik nyugodtan. No, meglátjuk, tudok-e ma aludni luminál nélkül?...

1929

ESTI ÉS A HALÁL

Rendkívül hajszás nap várakozott rá. Másnap akart külföldre utazni.

Reggel, mihelyt fölkel, elindult az útlevelekért. Az utcán kibontotta reggeli postáját. Egy cikkre gondolt, melyet délig meg kell írnia, egy bankra, hol valutát vásárol majd, egy készülő regényfejezetére, melynek szavait sokáig szeretettel dajkálta lelkében, s több fontos, üzleti találkára. Közben valami spanyol lapot olvasgatott.

Amint áthaladt a kocsúton, állati ordítás harsant.

- Hú! - üvöltötte egy hang.

Utána többen felhördültek a rémülettől:

- Jaj.

Esti a földre ejtette újságját.

Ott állt a kocsútnak közepén. Előtte, közvetlen a lábánál, egy autó, melynek izzó acélteste még lüktetett a haladás visszatartott iramától, s ferdén a járdára farolt, feldöntve ottan egy vendéglői leanderbokrot.

Sápadt emberek integettek feléje, riadtan és boldogan, hogy ily csodamódon menekült ki a halál torkából. Egy öregasszony a kezét tördelte.

- Olvas a kocsúton! - szólt fölháborodva az autó tulajdonosa, s letépte barna porszemüvegét. - Olvas - és rámutogatott.

- Marha! - kiáltott arcába a sofőr, aki csak most ocsúdott a veszedelem ájulatából.

Esti nem tiltakozott a jóleső sértés ellen, mert egy véleményen volt vele. Hálásan a sofőr haragtól szikrázó szemébe nézett, végigtapogatta testét, hogy nem sérült-e meg valahol, aztán odábbállt. Átment a túlsó járdára.

Itt mély lélegzetet vett. Csak most kezdett félni. Hallotta a gép dübörgését, a gyors és vad véletlent, a halál szelét. Homlokát jéghideg verejték verte ki.

Szemben egy kis patika volt. Onnan hoztak valami étert vagy morfint. Halódó tekintetével morfint kért volna a mentőorvostól, sok-sok morfint.

Az autó már régen továbbvágatott, a csoport már régen szétoszlott, de ő még mindig ottan állt, villámütött bambasággal.

„Ja igaz - kapott észbe -, nekem ma sok dolgom van. Holnap Párizsban kell lennem. Fontos teendők. Mik is azok?”

Föllapozta naptárját, s ezt látta: útlevél, cikk, bank, regényfejezet, tárgyalás B.-vel és M.-mel. Egyszerre elmosolyodott. Azt érezte, hogy semmi se fontos. Csak az a fontos, hogy él.

Milyen szabad is volt. Soha, gyermekkor óta nem járta még át mellét ilyen korlátlan, szilaj szabadságérzet. Övé volt az egész nap és minden, minden.

Nekivágott a hegyeknek. Fönn a tetőn leheveredett a fűre. Óráig bámulta az eget. Figyelte a bogarak nyüzsgését, virágokat tépegetett, henyélt. Fölkacagott a napra.

„Enyém az élet - ujjongott -, mert majdnem enyém volt a halál. Végre igazán élek.”

Délben egy kiskocsmá lugasában ebédelt. Sárga bort iszogatót, cigarettázott. Ismeretlen utcákon kószált estéig. Nézte a mesterembereket a műhelyekben, a gyakorlatról hazafelé menetelő, poros, izzadt katonákat, a gyermekeket, akik sántikálóiskolát játszottak.

Éjjel pedig, hogy szobájába lépett, hol állandóan a kötelesség jármában görnyedezett, ezt írta naplójába:

- Csak az él, aki minden pillanatban kész a halálra. Aki elkészült a halálra, az elkészült az életre is.

1929

ZÁR

Esti egy nyár végén Olaszországból jött haza, fejében kilométerek zengő dallamával, szívében napfényes piacok, lármás utcagyerekek, Tizianók emlékével.

Amikor háza elé érkezett, már ősz lett. Csöpörgött az eső. A vízcsöppek fényesen gurultak le átlátszó gumiköpenyére.

Sötét, szomorú vasárnap délután borongott az elhagyott budai utcán, hasonló azokhoz, melyeket gyermekkorában élt át vidéken. Egy ablakból rekedten ordított valami hektikás gramofon.

Miután letette őt a bérautó, mely a pályaudvarról idehozta, s tovarobogott, egyedül maradt, előtte két bőrönddel. Csöngetett a kapuján. Senki se jelentkezett. Házvezetőnője - úgy látszik - nem kapta meg sürgönyét, melyet Velencében adott föl.

Percekig várakozott, aztán dörömbölni kezdett. A ház mély titkával öblösen morajlott vissza. Kuttyája a fal mögül ugatott.

Kellemetlen volt így kizárva, bitangul ácsorognia az esőben, mint holmi ágról szakadt csavargónak, mint egy nem kívánatos elemnek, akit senki se vár. Szomszédjai sem ösmerték föl útisapkájában. Gyanakodva méregették.

Hogy kinyitassa lakását, átment a mellette lakó lakatosmesterhez. Az tisztára mosdva, ünnepi ruhájában ült a vacsoránál, családja körében. Azonnal magához vett egy álkulcsköteget, s követte őt.

A kapu, az ajtók egymás után nyíltak föl. Csak egy-két kulcsot próbált a lakatosmester, nyomban kattant a zár, fordult, engedett.

- Tessék - mondta minden alkalommal a lakatosmester.

- Köszönöm - mondta minden alkalommal Esti. Két percen belül már a legutolsó szobájában volt, a dolgozószobájában, hol még a nyár melege rekedt meg, csukott ablaktáblák mögött, nyitva hagyott könyvek, elhányt, régi újságok társaságában.

Az, ami az imént történt, annyira hatott rá, hogy le se vetkőzött, hanem vállán az ázott köpennyel csak állt-állt, a szoba közepén, s így tűnődött:

„Én az előbb voltaképp egy barátságos betörést követtem el, önmagam ellen. Sohase hittem, hogy ilyen könnyű egy betörés. A zárra általában babonás tisztelettel tekintünk. Mi mindent nem merünk művelni egy szobában, mihelyt tudjuk, hogy be van zárva, s milyen fölényesek, biztonságosak vagyunk ilyenkor. De az egész csak öncsalás. Egy kisgyermek is ki tudja nyitni az összes zárat, pár könnyed mozdulattal. A zár csak tilalmi jelkép, melyet az emberek csodálatos módon elfogadnak egymás között, akadály, mely lelkiismeretüket ébresztgeti. Olyanforma, mint a pentagram, az a bűvös ötszög, melyet a középkorban a küszöbök elé rajzoltak, hogy az ördögöt elriasszák. Hajdan, amikor az Istent imádták, elsősorban a betörők, a rablók, az éhenkórászok ellen védekeznek ezzel a varázslattal. Mától fogva tudom, hogy nem a zár oltalmaz meg, sem a szobám zára, mely elszigetel tőlük, sem a börtön zára, mely őket csukja el a társadalomtól, hanem inkább a belátásuk, hogy engedniök kell másokat is élni, az az igazság, melyet borús pillanataimban gyakran tagadni szoktam, hogy az emberek jobbak, mintsem hisszük. Mindenesetre ki vagyok szolgáltatva nekik, kényre-kegyelemre. De ők ezzel a helyzettel legtöbbször nem élnek vissza. Híres magányom, elvonultságom is merő káprázat. Láttam, mennyit ér a zár. Maguk a falak is csak ilyen tűnékeny díszletek. Azok a munkások,

akik hetekig rakják össze, téglát illesztve téglára, házbontások alkalmával pár óra alatt összedöntik, lábukkal rugdalják széjjel. Mindig a szabad ég alatt alszunk, a csillagok alatt, ahol az emberek lelke lebeg. A jövőben majd igyekszem úgy élni, hogy megháláljam türelmes közönyűket. Mint testvér akarok élni, akinek csak egy széllel bélelt sátra van, más semmije...”

1929

KALAP

Estinek volt egy fekete keménykalapja is, afféle vaskalap, mely megharapja azt, aki megüti.

Ezt akkor szokta fölvenni, amikor sötét külvárosi kalandokra indult, s nem akarta, hogy fölismerjék. Széles, szigorú karimája egységbe rántotta vonásait, keménnyé tette arcélét.

Egy szeles, szürke téli reggelen is ezt a vaskalapot viselte. Amint a sarkon a túlsó járdára igyekezett, a szél lefújta fejről, közvetlenül a lába elé. Lehajolt érte. De a szél erre fölemelte magasra, majd csattogva levágta jobbra, aztán balra. Futott utána, lélekszakadva. A kalap gurulni kezdett, egy szélrohamban a kociút közepéig sodródott. Ott megállt.

Lassan, kényelmesen követte a kalapot. Mire azonban a kociút közepéig ért, s mozdulatot tett, hogy fölemelje, egy gépkocsi közeledett vad iramban, viharosan túlköelve. Csak annyi ideje maradt, hogy félreugorjék.

A járdán a járókelők kiabáltak.

- Vége, ennek vége.

- Elgázolta?

- El, el - mondták és nevettek.

Esti, aki hallotta a zavart lármát, ijedten tapogatta végig magát, s miután megállapította, hogy semmi baja, visszasietett a járdára, ahhoz a kíváncsi, bámész csoporthoz, mely halálos elgázolások idején egy pillanat alatt képződik.

Az emberek mosolyogtak, ujjal mutogattak egy pontra. Tisztelettel, érdeklődéssel fogadták. Amint rátekintettek, az arcokon kihamvadt a mosoly, bizonyos részvét tűnt föl. Végre a kalap a hozzátartozója volt.

Kalapja a kociút közepén hevert. A gépkocsi kerekei áthaladtak rajta, borzalmasan szétlapították, összemángorolták, kivasalták, mint azt a kis fekete kutyát, melyet az országút porában ütnek el. Csak egy sötét folt látszott.

Várakozott, míg a járművek oszlopa gyérül, s a forgalom egy fegyverszünetében odament hozzá.

„Talán még él” - gondolta.

De már nem élt. A kalap szörnyethalt. Teljesen lapos volt, élettelen és lelketlen. Emlékezett, hogy egyet pukkant is. Akkor szállhatott ki a lelke.

Egyébként karimája leleffedt, izzasztóbőre, bélése kilógott. Súlyos belső sérülést szenvedett.

Egy darabig álldogált előtte, hajadonfőtt, mint egy halott előtt.

Aztán azzal a könnyelműséggel, mellyel napirendre térünk kis és nagy tragédiák fölött, benyitott a szemben levő kalaposboltba. Vásárolt magának egy barna nyúlászorkalapot.

Amikor kijött, kalapjának temetetlen hullája még mindig ott feküdt, többé már nem az érdeklődés középpontjában, hanem a gyors közönytől, feledéstől övezve. Gépkocsik cikáztak körülötte, és rajta is.

Fejében az új kalappal, mely mintegy hűtlenséggel vádolta őt, eltűnődött.

A kalap voltaképp a legnemesebb ruhadarab. Koponyánkat takarja, domború formájával koponyánkat utánozza, olyan, mint egy pótkoponya, melyet agyvelőnk lángja-füstje tölt meg tartalommal. Ez a kalap két évig szolgálta őt a legkülönbözőbb alkalmakkor, találkákon és temetéseken is. Esténként, míg ő a nézőtéren mulatott, a színházi ruhatárban várta türelmes megadással, több óráig, és sohase jutott eszébe, hogy megszökjön.

Szíve elfacsarodott.

Újra benyitott a kalaposboltba.

- Kérek valami fekete szalagot - mondta.

- Erre nem való - magyarázta a kereskedősegéd, s rápillantott. - Vagy valakit gyászolni tetszik?

- Igen - válaszolta Esti határozottan.

Künn megemelte gyászszalagos kalapját korán és gyászosan elhunyt kalapja előtt.

Hat hétig gyászolta őt, mint ilyen távoli rokonokat szokás.

1929

VENDÉG

Egyszerre csak Esti szobájában termett.

Nem lehetett látni, hogy kicsoda-micsoda. Azt se lehetett látni, hogy alacsony-e vagy magas.

A szobában meglehetősen sötét volt.

Leült a karosszékbe, szemben Estivel. Rákacsintott, szemtelenül. Hirtelen azt kérdezte:

- Mondd, szeretnéd újra kezdeni az életet?

- Nem értem - szólt Esti.

- Azt kérdeztem - hangsúlyozott minden szót -, szeretnél-e valamely formában ismét világra jönni?

- Ó - dadogta zavartan Esti, csodálkozva, kitérően -, az attól függ.

Hogy került ez ide? Ki engedte be? Miért tegezi? Erre gondolt Esti.

De a vendég nem hagyta szóhoz jutni.

- Tehát tárgyaljunk - szólt tovakodó bizalmassággal. Állapodjunk meg, hogy újra születesz, és boldog leszel, nagyon boldog.

- Én sohase panaszkodtam. Nem voltam boldogtalan. Boldog is voltam. Már amennyire egy ember az lehet.

- Szóval, hatalom kellene?

- Nem.

- Pénz, sok-sok pénz?

- Nem vágyakoztam többre, mint amennyim volt.

- Á, elégedett vagy? Úgy látom, te senkivel se cserélnél.

- Melyik ember cserélné a másikkal? - kérdezte Esti. - Szamárság. Ezt csak úgy mondogatják. De ha komolyan rákerülne a sor, és igazán ki kellene bújniok a bőrükből, nem tennék meg. Még a púpos, vén koldus se. Az se cserélné senkivel. Még az ifjú, délceg királlyal se.

- Mivel magyarázod ezt?

- Azzal, hogy akkor ők nem volnának ők. Márpedig az emberek mindent csak maguknak óhajtanak. Ha más ember életét élném abban az új életben, akkor nem én élnék. Így ez a kérdés tárgytalan.

Buta fráter lehetett, hogy ilyen kérdésekkel ostromolta. Általában kotnyeles, pimasz alak volt. Esti undorodott tőle.

A vendég fölényesen folytatta:

- Mászt indítványozok: hajlandó volnál újra kezdeni a saját életedet?

- Egészen elülről?

- Egészen elülről.

- Megint iskolába járni?

- Igen.
 - Megint lesni a szeretőmet a domb oldalán?
 - Igen, igen.
 - Megint kihúzatni ezt a zápfogat, és aranyfogat tétetni helyébe?
 - Igen, igen, igen.
 - Hogy megint ide jussak, ahol most vagyok?
 - Pont így gondoltam magam is.
 - Furcsa - mormogta, és eltűnődött.
 - Hány éves vagy most?
 - Negyvennégy.
 - Vedd figyelembe, hogyha ajánlatom elfogadod, kerek negyvennégy évet nyersz, minthogy szerződésünk megkötése után is abban az időben halsz meg, amikor különben meghalnál.
 - Értem.
 - Fehér lapot hoztam. Csak ki kell töltened. Itt a fölhatalmazásom. Akarod látni, hogy ki írta alá? Ámulni fogsz.
 - Köszönöm. Nem érdekel.
 - Na - faggatta, miután Esti elnémult. - Mért nem válaszolsz?
 - Ezen gondolkoznom kell.
 - Öt percet adok rá.
- Mindketten hallgattak. Valami kattant, valami villant. Esti felé tartotta cigarettáját, megkínálta. Esti, mint aki egyszer már pórul járt, nem fogadott el tőle semmit. A vendég rágyújtott. Arany öngyújtója volt.
- Döntöttem - mondotta Esti, alig néhány másodperc múltán.
 - És hogy szól a döntésed?
 - Úgy, hogy nem.
 - Tessék?
 - Nem, nem.
 - Érdekes. Mi bírt erre az elhatározásra?
 - Fogalmam sincs. Itt belül, a lelkem mélyén egy hang azt súgja, hogy nem, nem, nem.
 - Tudod, hogy az, amit elkövetsz, örültség?
 - Lehet.
 - Tudod, hogy ily könnyelműen visszadobni negyvennégy évet, melyhez most ingyen juthatsz, ajándékképpen, bűn?
 - Lehet.
 - Talán unnád másodszor az ügyet?
 - Soha életemben nem unatkoztam.

- Vagy öngyilkos akarsz lenni?
 - Eszem ágában sincs.
 - Hát akkor mi ennek az értelme?
 - Mi annak az értelme, hogy ajánlatodat elfogadjam?
 - Az a sok-sok öröm és gyönyörűség, mely még várhatna rád. Tavasszal a föld párázik, cseresznye érik, záporpatakok rohannak...
 - Hagyjuk ezt. A költészethez én jobban értek. Hagyjuk.
 - Nem volt jó az élet? Nem volt érdekes? Nem volt szép?
 - Jó is volt. Érdekes is volt. Szép is volt. De...
 - De?
 - De elég volt.
 - Elfáradtál?
 - Tomboló erő lüktet bennem. Ellenben már túl vagyok az életem nagyobbik felén. Lemorzoltam. Ez pedig eredmény. Közelebb érkeztem a célhoz.
 - Mi a cél?
 - A megsemmisülés.
 - Azt hiszed?
 - Nem hiszem, hanem minden elmúló napommal jobban és jobban tudom.
 - Eszerint a halál a föladatod?
 - Nem a halál - arról nem tudom, hogy micsoda, és így nem is törődöm vele -, hanem a meghalás. Ez már rám tartozik. Ezt el kell egyszer intéznem. Ez minden ember egyetlen komoly föladata. Ez az a nagy-nagy vizsga, melyet föltétlenül le kell tennünk. Hát én örülök, hogy már felsőbb osztályba léptem, hogy öregebb vagyok, s nem csábít az a gondolat, hogy alsóbb osztályba kergessenek. Bámulom azokat a csodálatos tanulókat, akik már kiállták ezt a vizsgát.
 - Nem félsz tőle?
 - A halottak nagyon jó helyen lehetnek. Legalábbis évezredek óta még egyetlenegy se kérdzkedett vissza. Ja igaz, mért nem támasztod föl a halottakat?
 - Ne viccelj.
 - Majd én megmondom, hogy miért nem támasztod föl a halottakat. Azért, mert ők nem is akarnak föltámadni. Költögeted te mind-mind, de ők csak rázzák a fejüket, szomorúan. Azt felelik neked, amit most én, hogy nem kell, nem kell.
- A vendég keresztbe tette lábait. Új cigarettára gyújtott. Könnyedén jegyezte meg:
- Igen, a nirvána. Ismerem ezt az elméletet. Te buddhista vagy?
 - Nem.
 - Szabad kérdezni, mi a vallásod?
 - Az, amit az anyakönyvi kivonatomba beírtak.
 - Csak azért érdeklődöm, mert végre tudni szeretném, hogy voltaképpen miben is hiszel te?

- Ez abból, amit eddig közöltem, bizonyára kiderül.

- Helyes. Tévedsz azonban, amikor ennyire megveted azt, ami körötted van. Én se dicsekszem vele. Elismerem, hogy nem egészen tökéletes. Szerényebbnek kellene lenned. Nem szabad lehetetlent kívánni.

- Én nem is kívántam lehetetlent.

- Hát mit kívántál?

- Semmit - kiáltott torkaszakadtából. - Vagy én hívtalak ide téged? Ki hívott ide, most vagy bármikor is? Mindig magad jöttél. Mindig magad toltad ide a pofádat.

- Bocsáss meg - hebegett a vendég.

- Mi bajom volt nekem Nagy Sándor korában? - ordított Esti magánkívül. - Mi a fene bajom volt nekem XIV. Lajos korában, és a Fáraók és V. Károly és II. Lipót korában? Semmi bajom se volt, semmim se hiányzott. 2000-ben ismét nem fog nekem hiányozni semmi, és 3000-ben se és 5000-ben se, és aztán soha többé nem fog hiányozni nekem semmi, semmi. Csak most - üvöltötte -, csak itten. Eredj innen, takarodj. Takarodj.

- Csöndesebben - figyelmeztette hidegen a vendég, és fölállt, mint egy kirúgott ügynök, aki ócska portékáját nem bírta elsózni. - Azért ne haragudj.

- Nem haragszom - lihegte Esti.

Amint előtte állt, egy pillanatra látta az arcát. Krétafehér arca volt. Látta a szemét is. Nagy, mozdulatlan szeme volt.

- Hát - búcsúzkodott a vendég - béküljünk ki. Nem sikerült az üzlet - tette hozzá utolsó kísérletül, s rávillantotta gúnyos, fürkész mosolyát, hátha közben meggondolta a dolgot. - Nem sikerült. Sebaj. Hiába jöttem.

- Úgy látszik - felelte Esti.

Akkor kiment, gyorsan.

Esti utána se tekintett.

1930

PILLA

Esti Kornél késő éjjel becsönget hozzám. Sápadt, ideges. Leül íróasztalomra. Ezt mondja:

- Most hagyj abba mindent, és figyelj rám, de erősen. Elmondom úgy, ahogy történt.

Kis történet, de rendkívül tanulságos és mély. Azt bizonyítja, hogy az életben még mindig támadnak új helyzetek.

A színpadon tudvalevőleg csak harminchatféle helyzet van. Se több, se kevesebb. Mióta az emberek drámákat és komédiákat írnak, Szophoklészről kezdve máig, senkinek se sikerült kisütni egy újabb, harminchetedik helyzetet.

A véletlen ötletesebb. Az minden áldott nap legalább 37 000 000 helyzetet teremt.

Nekem van egy zsebóráim. A fölkerektség legjobb zsebórája. Mellesleg: miért dicséri mindenki a zsebóráját és a fogorvosát? Rejtély. Olyan rejtély, mint az, hogy minden író önmagát dicséri.

De az én zsebóráim tényleg csodálatos. Nincs elve. Nincs meggyőződése. Nincs lelke sem. Csak gép.

Ha például agyoncigarettázom magam, s az ütőerem percenként százhuszat ver, ő megőrzi hidegvérét, tőlem függetlenül hatvanat ver. Bizonyára ezt műveli majd akkor is, amikor megáll a szívem, és többé egyet se ver. Mert - remélem - engem is túl fog élni.

Egyedül a kötelességét ismeri. Mást nem ismer. A közmondásokat sem ismeri. Ez pedig szerencsém.

Ha ismerné azt a közmondást: *Lassan járj, tovább érsz*, akkor tovább érne ugyan, de lassan járna, vagyis késne. Ha pedig ismerné ezt: *Jobb mindenkor sietni, semmint elkésni*, akkor nem késne, hanem föltétlenül sietne. Hála az égnek, teljesen műveletlen, nagyszerű óra.

Szóval mindig jól járt. Én is jól jártam, hogy megvettem. Eddig sohase mondta föl a szolgálatot. Múltkor összetört az üvege. Elvittem a kedves, budai órásomhoz, tétettem rá egy új üveget.

Szerkezete természetesen ezután is kifogástalanul működött. Rendületlenül jelezte, hogy múlik az élet, és vénülök. De nem erről akarok beszélni.

Már hetekig dobogott a szívem alatt, mert a zsebóráim - észrevetted-e, barátom? - mindig a szívünk alatt hordjuk, a bal mellényzsebünkben, mikor egyszerre látom, hogy a számlapján van valami.

Ezen a fehér számlapon egy fehér hajszálvonalka volt. A hajszálvonalka mozgott. Eleinte azt hittem, hogy a hajszálvonalka hajszál. De nem hajszál volt. Egy pilla volt, egy szempilla, egy emberi pilla.

Ott hevert a számlap és az óraüveg között. Nem akadályozta a mutatók mozgását. Mégis izgatott, hogyan jutott oda?

Órásom ősz ember. Valami ürügyön bementem hozzá, rátekintettem, gondosan szemügyre vettem. Megállapítottam, hogy a pillája is ősz.

Kétségtelen tehát, hogy amint óráimra illesztette az üveget, és belekukucskált a sárgaréz tokba foglalt nagyítójaival, melyet az órák a szemükbe szoktak csippenteni, véletlenül a számlapra hullott a pillája, aztán beüvegezte.

Most ez a pilla úgy nyugszik órámban, mint egy üvegkoporsóban. Vagy mint borostyánkőben azok a szúnyogok és muslincák, azok a sajátságos rovarműmiák, melyek évezredek múlva is változatlanul megmaradnak.

A pilla nem közönséges szörszál. Sokszor egy életen át is viseljük. Könnyeink áztatják, az öröm és fájdalom könnyei szentelik meg. Szemünk szent függönyrojtja a pilla.

Ez a pilla pedig, az órás pillája, becsületben őszült meg. Hajdan ezzel kacsintott kedvesére, ezzel hunyorgott, amikor adomát mesélt el, és ezzel a nedves pillával állt az anyja, az apja koporsójánál is.

Én mindenesetre végzetes kapcsolatba kerültem a pillájával és ővele, afféle lelki rokonságba. Anélkül, hogy tudná, itt őrzöm porhüvelybe egy darabkáját. Ha sírba teszik és elföldelik őt, akkor is órámban lesz ez a pilla.

Ezért kerestelek föl. Napok óta nem tudok aludni, furdal a lelkiismeret. Mit tegyek?

Levétessem az óraüveget, és eltávolítottassam ezt a pillát, visszaszolgáltatta jogos tulajdonosának, akit föltétlenül megillet? Vagy megtartsam örökkévaló emlékül? De vajon nem sikkasztás ez?

Nézd, itt van. Valahányszor rápillantok, itt van ez a pilla. Ez a pilla minden pillanatban itt van.

Elém villan, az óraüveg fényében csillan, csillan ez a pilla. Illan ez a pilla, mint egy pille. Villan ez a pilla, mint egy pupilla.

Ó, az a nap, mikor ide hullott. Ó, *dies illa*. Ó ez a pilla...

1930

GÓLYÁK

- Amikor fölkerültem Pestre, s beiratkoztam a bölcsészeti karra - beszélte Esti Kornél -, egy földimmel vettem ki hónapos szobát, egy jogással, akihez semmi egyéb kapocs nem fűzött, mint hogy történetesen abban a városban született, amelyikben én, meg az, hogy szintén elsőéves volt, éppoly gyámoltalan, esetlen gólya, mint magam.

Mi vidékiek akkor lehetőleg egy városnegyedben, egy háztömbben, egy bérkaszárnnyában laktunk. Itt holmi sötét, barbár szövetséget kötöttünk a „pestiek” ellen, akikről minden gazságot eleve föltételeztünk.

Különösen a házmesterekre haragudtunk, akik este tíz óra után kapupénzt szedtek, s a lakásadónőkre, akik a hó elsején a rendelkezésünkre bocsátott szobák használata ellenében - nyilván aljas haszonlesésből - pontosan megkövetelték, hogy az értük kialakított koronákat megfizessük. Általában meg voltunk győződve, hogy a pestiek, ahol csak tehetik, becsapnak, „lépre csalnak”, kiszípoloznak bennünket. Szóval: „összetartottunk”.

Künn az utcán, ahol annyi félelmetesen vágató egyfogatú volt, társzekér, kerékpár és ismeretlen irányba haladó villamos, szintén együtt jártunk-keltünk. Az egyetemen, előadások után szintén megvártuk egymást. Együtt mentünk ebédelni abba a diákvendéglőbe, hol negyven fillérért három fogást kaptunk, roppant keveset, viszont „szabad” kenyér volt, puha, szalmaízű, savanyú fehér kenyér, abból bevághattunk hét-nyolc darabot is, három-négy pohár vizet ittunk rá, s attól az élesztős anyag úgy megdagadt gyomrunkban, hogy többé semmiféle éhséget nem éreztünk, s másnap délig nyugodtan tekinthettünk az események elé.

Ebben az első időben vagy a lakótársam várt meg az egyetemen, vagy én őt. Vele ballagtam a ferencvárosi utcákon abba a vendéglőbe, melynek ételbúze ma is visszakisért álmaimban.

Csakhamar felötlött nekem, hogy a jogász a vendéglőbe jövet megáll az utca közepén, s beugrik egy kis divatáruboltba.

- Csak egy pillanatra - mondta ilyenkor, és eltűnt. De nem egy pillanatig kellett rá várakoznom, hanem gyakran öt-tíz percig is.

Mínhogy ez ismétlődött, s - amint később megállapítottam - cimborám minden áldott nap megállt ezen az utcán és beosont ebbe a divatáruboltba, vallatóra fogtam:

- Mondd, mi a fenét csinálsz te itt?

- Semmit - vetette oda. - Azaz vettem valamit.

- Mit?

- Egy inggombot.

- Egyet?

- Egyet.

- Mindennap egy inggombot veszel?

- Igen.

- Te marha - szóltam barátilag. - Hát miért nem vásárolsz mindjárt egy tucatot? Vagy azt hiszed, hogy az inggomb olyan, mint a vaj, s csak úgy jó, ha friss? Nem romlik az meg. Próbáld meg. Eláll.

- Néha egyebet is veszek - mondta alamuszian. - Egy gallért. Egy nyakkendőcsíptetőt is. Mindennap valamit.

- Nem értem.

- Nézd - szólt rejtélyes mosollyal. - Megmagyarázom neked. Gyere ide.

Odavont a kirakat elé. Rámutatott egy fehér kartonlapra. Azon tussal ez volt kirajzolva: Ici on parle français.

- Ezért járok ide - tette hozzá.

- Ezért? - ámuldoztam.

- Még mindig nem érted, te ló?

- Nem én.

- Franciául beszélgetek.

- Kivel?

- A segéddel.

- A segéddel?

- Azzal hát. Van itt egy segéd. Az tud franciául. Vele parlírozok.

- Miért?

- Hogy gyakoroljam magam. Amikor feljöttem, az öregem szívemre kötötte, hogy ne hanyagoljam el a franciát. A reálból még tudok valamit. Nem akarom, hogy ezt a keveset is elfelejtsem.

- És nem röstelsz ezért idejárni?

- Kérlek, venni úgyis kell ezt-azt. Én beosztom. Apródonként vásárolok. Így legalább ingyen van a francialecke.

- Na hallod - csodálkoztam, s közben arra gondoltam, hogy ilyen az egész pereputtya, az apja is, az anyja is, aki kétszer főzi ki a levesbe való köménymagot.

Folytattam:

- Aztán legalább jól beszél franciául a segéd?

- Jól - mondta. - Kitűnően.

- És miről társalogtok?

- Miről? - vállat vont. - Ami előfordul. „Jó napot, uram.” „Ma nagyon meleg van, uram.” „Ma nagyon hideg van, uram.” „Egy inggombot kérek.” „Egy nyakkendőcsíptetőt kérek.” Vagyis mindenről, ami szükséges a társadalmi érintkezésben.

- Érdekes - dűnnyögtem. - Csak az a baj, hogy rövid ideig tart. Meddig? Öt percig, tíz percig. Nekem ugyan elég hosszú, aki itt künn várlok, különösen, hogyha ilyen kutyául fúj a szél, mint ma, de módszeres kiképzésnek mégis rövid. Nem gondolod?

- Vedd azonban figyelembe, hogy én, mióta fönny vagyok, három hete - ünnep- és vasárnapokat kivéve - egyetlen napot se mulasztottam el. Mindennap öt vagy tíz perc. Sok kicsi sokra megy.

- Ez igaz.

- És máris szép haladást tettem, pajtás. Kiszámítottam, hogyha négy évig, amíg az egyetemre járok, követem ezt a módszert, ez fölér egy párizsi tanulmányúttal. Tökéletes francia leszek, pajtás. Egy krajcár külön kiadás nélkül, pajtás.

E vallomás alatt sikerült megőriznem komolyságom, annyival is inkább, mert most már hüledeztem, hogy micsoda csodabogarak élnek ezen a földön, s mennyire nem ismerem ezt az alakot, akit eddig, ha nem is lángelmének, de egészséges tökfílkónak tartottam.

Bevallom, ettől fogva engem is izgatott a divatárusbolt. Valahányszor elhaladtam mellette, be-bepislantottam. Fúrta az oldalam, hogy ki lehet az a csodálatos segéd, aki mestere a lakótársamnak.

Egy napon, mikor nélküle mentem a diákvendéglőbe, benyitottam.

Öreg, fanyar kereskedő állt a boltasztalnál, fekete házisapkában.

- Mi tetszik? - mordult rám ridegen, mint afféle tizenkilenc éves lurkóra szokás.

- Egy inggombot - hebegtem.

Elém lökött néhány olcsó rézgombot. Amíg turkáltam közöttük, megkockáztattam a kérdést:

- Beszél itt valaki franciául?

- Franciául? - szólt az öreg, s szeme fölcsillant. - Hogyne, kérem, hogyne. Béla - kiáltott, s a tenyerébe csapott. Gyere csak ide. Az úr franciául akar beszélni.

Sovány, szőke fiatalember sompolygott elő a mellékhelyiségből. Nem idősebb, mint mi. Úgy tizenkilenc-húszéves.

- Ön francia? - kérdezte tőlem magyarul.

- Nem - válaszoltam szintén magyarul. - Én nem vagyok, kérném, francia. Csak érdeklődni bátorodom. Ön beszél franciául?

- *Oui* - mondta halkán, a fejét kissé elfordítva. - *Je parle un peu* - de oly bizonytalanul és alázatosan, hogy ez körülbelül csak ennyit jelentett: „Irgalom”.

- Külföldön tetszett tanulni?

- Ó, dehogy - rebegte -, csak itt a reálban. Tavaly érettségiztem. Néhány szó rám ragadt az iskolában. A papa - mondta, s a fekete sipkás öregúrra pillantott - jövőre ki akar küldeni. Addig is azt szeretné, hogy itt az üzletben gyakoroljam. Ezért akasztottuk ki a táblát. Ha esetleg elvetődik ide egy-egy francia...

- Persze, errefelé nemigen járnak.

- Azt nem mondhatnám. A nyáron is - ugye, papa? - bejött két párizsi. Kesztyűt vettek. Természetesen az igazi franciákat nemigen lehet megérteni. Azoknak olyan furcsa, hanyag kiejtésük van. Nem olyan, mint Bokross tanár úrnak a reálban. Mindig hadarnak. De azért mások is bejönnek, s franciául beszélnek. Például egy fiatalember.

- Kicsoda?

- Egy vevőnk. Az naponta bejár, s csak franciául érintkezik. Ha jön, a papa mindig engem hív.

- Talán ez is párizsi?

- Lehet. Nincs kizárva. De inkább azt gondolom, hogy svájci. Vagy belga. Másféle kiejtése van. Eleinte őt is nehezen értettem meg. Amikor inggombot kért, cipőhúzózt mutattam neki. Ő tudniillik többnyire inggombot vesz. De most már folyékonyan beszélgetünk. Tőle tanulok. Úgyszólván mindent tőle tanultam. Csak gyakorolni kell. „Gyakorlat teszi a mestert.”

- Hát - szóltam tűnődve -, fizetek.

- Mit szabad számítanom?

- Egy inggombom volt.

- Csak egy darab? - kérdezte, s gyanakodva sandított felém.

- Csak egy darab.

Átvette a pénzt. Kikísért az ajtóig.

Ott bizalmasan a fülembe súgta:

- *Au revoir, Monsieur.*

1930

ESTI MEGTUDJA A HALÁLHÍRT

A sötét dolgozószoza íróasztalán telefon csörömpölt. Már régóta, hosszan jajveszékelt, mint elátkozott lélek, akire nem is figyelnek. Olykor - úgy rémlett - elfáradt és abbahagyta, de később megint csak rázendített, pörölt és csörgött. Ez a kis acélgép itt, a kéziratpapírok és könyvek közé temetve, az egyetlen élőlény volt.

Esti Kornél a hálósobájában aludta a későn fekvők mély, egészségtelen reggeli álmát. Óriási ágya a lepedők és paplanok vitorláival fehér gályaként vonszolta őt, imbolyogva, álmatlanság szirtjei és zátonyai között, álmok különös dagályán. Tegnap hajnali háromkor került ágyba. Sokáig nem bírt elaludni. Most alig lélegzett. Kócos volt, mozdulatlan és sápadt.

Kinyitotta szemét. Először is eltűnő álmainak rongyait vette észre. Egy mondatot hallott, élesen: „Ennek következményeképpen kétségtelenül világossá válik az a tény...” Mint gyakran, mikor lefekvés előtt dolgozott, ezúttal is szavakkal álmodott, fölzaklatott agya a kitartóság törvényénél fogva szavakkal bibelődött, alvás közben is szavakat mintázott és csoportosított, az álom laza ellenőrzésével, gépiesen és oktondian. Elmosolyodott, mert arra gondolt, mennyire büszke lehetett erre a mondatára álmában.

- Micsoda ronda mesterség is ez - dünnyögte. Beleölelt párnáiba, próbált tovább aludni. De akkor már meghallotta a telefon csörömpölését.

Ki keresheti őt ilyenkor? Egynegyed hét volt. Kiugrott az ágyából, átszaladt dolgozósobájába. Leemelte a kagylót.

- Te vagy az, Kornél? - kérdezte túlhan Winter Sándor hangja.

- Mit akarsz?

- Bocsáss meg - akadozott a hang, mert ilyent még nem mondott soha -, az éjjel meghalt a feleségem.

- Micsoda?

- Meghalt - ismételte a hang egyszerűen. - Meghalt, Kornél. Meghalt.

- Kicsoda? - riadozott Esti. - Miért? Hogyan? - kiáltozott. - Szörnyű - mondta végül -, szörnyű, szörnyű -, mert csak ekkor ébredt föl igazán, csak ekkor értette meg egészen, csak ekkor rettent össze a lelke mélyéig.

- Spanyol - szólt a hang. - Általános szépszis. Ma éjjel három órákor. Igen, igen. Tegnap még fönn volt. Kornél, jöjj ide. Itt minden összevissza. Nem tudom, mit csináljak. De nem hazulról beszélek. A Szíriusz kávéházból. Elromlott a telefonom. Még ez is, képzeld. Majd künn a kávéház előtt várlak. Ugye azonnal jössz?

- Azonnal. Irtózat. Tüstént megyek. Sándor, Sándor...

- Halló. Tegnap még fönn járt. Semmi baja se volt. Velünk ebédelt. Paradicsomlevest - kezdte a hang, és egyszerre elcsuklott, nem bírta tovább folytatni.

- Halló, halló, Sándor, itt vagy? Beszélünk - ordította Esti. - Halló, halló... Hisz ez irtózat...

De a hang már nem volt ott. Eltűnt, mintha a könnyek tengerébe merült volna.

Esti letette a kagylót. Mezítláb állott a sötét szobában, fázott és didergett, de nem mozdult. Nyelt egyet, nagyot, keserűt, amint szokta, s kimeresztette zavaros szemét. Tegnapelőtt még ő is látta. Kora délelőtt valami szert ment kérni Wintertől, hogy védekezzék a spanyol ellen, s orvos barátja kinint ajánlott, apró adagokban, naponta öt darab egytizedgrammos port. Amikor átvette az orvosságot, a rendelőből kimenet az előszobában találkozott az asszonnyal. Ruhakefét tartott a kezében, a konyhába sietett, csak éppen kezet fogott vele, mosolyogva, mint egyébkor. Akkor még élt. Most nincs többé. Jaj de furcsa ez. Egy pillanattal ezelőtt még jelen időben gondolkozott róla, most pedig múlt időt használ. Minden olyan váratlanul jön. Ha legalább készülni lehetne rá, edzeni-szoktatni lelkünket, hogy elfogadjuk, de egyszerre csak itt van ez és az, kuszán és véletlenül, látszólag szeszélyesen, szinte vázlatos formában, s mégis visszavonhatatlanul, végzetes örökkévalóságában. Ez a szörnyű. Csak ez a szörnyű.

Meggyújtotta a villanyt. Amint a fény végigcikázott kazalban heverő kéziratpapírjain, hideglelősen borzongott össze, mert megpillantotta éjszakai tivornyájának emlékeit: a fekete-kávés poharat, a hamutartót, melynek vastag, barna vizében vízihullák gyanánt úszkáltak a szivarcsutkák, s a füstöt, a meghidegedett, savanyú szivarfüstöt. Nyirkos, novemberi reggel volt. Egy kis szemetes kertet látott maga előtt, verebeket, elhányt újságpapírokat, rongyokat, csorgó targallyakat s ködöt, cirmos, undok ködöt, mely, akár benn a szivarfüst, fagyos volt és bűdös, rápatadt az ablakokra, összemaszatolt mindent.

Keze a reggeli újságok után nyúlt. Gyorsan föllapozta őket. Winterné nevét kereste a halottak lajstromában, de még nem volt benne. Egyébként csupa gyászjelentés meredt rá, fekete keresztekkel, mint holmi fejfaerdő egy temetőben.

„178 új haláleset - hirdették a cikkek, szinte ujjongva -, *tetőfokon a spanyoljárvány.*”

- Nem spanyol - gondolta. - Dögvész, döghalál. A végítélet ez, a végítélet.

Ezen az éjszakán halt meg Korponai Kálmán, a nagybátyja, egy kályhásmeister, a szomszéd utcából, s Eyssen is, fiatalkori barátja, a költő, a kis Eyssen, aki egész életében - nem tudni, miért - csak szabálytalan, tizenhét soros szonetteket írt. Többé nem ír szabálytalan, tizenhét soros szonetteket.

- Szépen vagyunk - mormolta Esti.

Közben már hányta magára ruháit, húzta cipőjét, dühöngve kötötte nyakkendőjét. Azon tűnődött, mit is kell mondani ilyenkor, mit is mond majd szegény Sándornak?

1930 (?)

CSEREGDI BANDI PÁRIZSBAN, 1910-BEN

Amikor Cseregi Bandi 1910 májusában a pesti egyetemen lerakta első jogi vizsgáját, s hazautazott Sárszegre, a nagybátyja, aki már régebben ki akarta küldeni Párizsba egy évre, magához hívatta, és így szólt hozzá:

- Nézd, fiam, itt van hétszáz korona. Ebből te ott künn mint afféle diákember, fél évig urasan élhetsz. Ha tanulsz és megbecsülöd magad, novemberben majd megint küldök ugyanennyit. Menj ki, láss világot, ismerd meg az embereket. Sajátítsd el a francia nyelvet. Egy év alatt „perfekt francia” lehetsz.

Fölkelt, kotorászni kezdett az alacsony, porlepte polcon, melyen egy dohányszita volt látható, egy kézipisztoly meg egy sakktábla. Az alól kihalászott egy nyelvkönyvet - *Manuel de la conversation* -, melynek megzöldült bőrkötése már rongyokban fityegett.

- Itt ez a könyv - mondotta. - Ebből tanultam én is meg az apám is. Isten vezéreljen, Bandi - szólt, s családi szokás szerint megcsókolta mind a két arcát, előbb a jobbát, aztán a balt.

Bandi fölutazott Pestre. Levelet írt Esti Kornélnak, egykori osztálytársának és padoszomszédjának, aki már karácsony óta a francia fővárosban élt. Közben készülődött az útra. Mindenekelőtt kivasaltatta nadrágjait, mert - úgy képzelte - a csinosan öltözködő franciák között nem járhat gyűrötten. Vett egy új porcelánnadrágot, egy pár szarvasbőr kesztyűt. Útlevelet kért.

- Utazásának célja? - kérdezte a tisztviselő.

- Tanulmányút - felelte.

Miután Kornél tudta, hogy vasárnap a Gare de l'Est-en várja őt, vonatra ült. Tekintve, hogy nem szeretett „vegyes közönséggel” utazni, másodosztályú jegyet váltott.

Széles vállú, zömök bácskai fiú volt, kunfekete szemű, barna arcború. Takarosán öltözködött. Zefíringet viselt, színes nyakkendőt s az új porcelánnadrágját.

Lábait keresztbe rakva nézegette, hogy tűnedeznek el az ismeretlen városok, a nagy, tiszta német állomások. Szórakozása jórészt abból állott, hogy szarvasbőr kesztyűjét majd levetette, s odahajította hanyagul az ülésre, majd újra fölhúzta.

Münchenben meghált. Másnap este folytatta útját Párizs felé.

Avricourt-nál, a francia határnál a hatszáz koronájáért - közben ennyire apadt a pénze - több mint hatszáz frankot kapott, aranyakat is. Átszállott egy teljesen üres fülkébe. Cigaretára gyújtott. A kalauz, aki a jegyét kilyukasztotta, valamit magyarázni kezdett neki. Hogy mit, azt nem értette, mert ő gimnazista korában csak néhány hónapig tanult franciául, magánszorgalomból. Biccentett. A kalauz eltávozott.

Nemsokára beszállt hozzá két utas: egy szakállas úr, aki sárga cukrokat eszegetett, meg egy sovány, ellenszenves hölgy, aki kezdettől fogva gyűlölettel tekintett rá. Bandi hol levetette szarvasbőr kesztyűjét, hol fölhúzta. Csakhogy ez itt nemigen hatott. Útitársai fészkelődtek. A szakállas úr feléje fordult, s villámgyorsan magyarázott valamit, akár előbb a kalauz, majd mikor ennek nem lett foganatja, visszatért a kalauzzal. Most mind a ketten kézzel-lábbal azt magyarázták, hogy ez nemdohányzó fülke, s ha cigarettázni óhajt, szálljon máshová. Bandi eldobta cigarettáját, kezébe vette csomagját. A kalauz útlevelét kérte tőle.

- *C'est un autrichien* - jelentette a kalauz az utasoknak. Bandi ezt a szót, *autrichien*, értette. Úgy szisszent föl rá, mint akit kígyó csíp bokán. Kötelességének érezte, hogy tiltakozzék:

- *Non, non autrichien* - dadogta, kezében a bőrönddel. - *Hongrois, hongrois. Le monarque deux* - mondogatta emelt hangon, fölháborodva. - *Autrichien ist ganz separat. Hongrois ist auch ganz separat. Nicht Deutsch: sondern Ungarn. Sprechen Sie Deutsch?*

A franciák - a kalauz s a két utas - furcsán mosolyogtak.

El is kacagták magukat, amikor ő pirulva, megalázottan a másik fölkébe kullogott.

Ott eszébe jutott, hogy mégis jó volna átnézni azt a nyelvkönyvet, melyet nagybátyjától kapott.

Ebben a szerző - az élet legkülönbözőbb eshetőségére gondolva - közvetlen párbeszédet közölt a kárpitossal, az illatszerésszel, az állatorvossal stb.

Betűzgette a szöveget, melyet többnyire a mellette levő német magyarázatból értett meg. Ilyesmiket olvasott:

Jó estét, őgróf úr!

Ah, jó estét, hercegnő! Valóban vigasztalhatatlan vagyok, hogy legutóbbi, bizonyára fényes estélyén nem jelenhettem meg.

Különben hogy érzi magát, őgróf úr?

Igen jól, hercegnő.

- *Trés bien, princesse* - ismételte magában álmosan. De inkább arra lett volna kíváncsi, mit is jelent, hogy Magyarország teljesen önálló, s a hadügyön kívül semmi köze sincs Ausztriához, meg arra, hogy mit jelent: kalauz, vámtiszt, jegy stb.

Föllapozta az utazásról szóló fejezetet. Ott ezt találta:

Kegyeskedjék szállni, gróf úr, postakocsink azonnal indul.

Hogyan, barátom, kürtöltek már?

Ó igen, gróf úr. Fűrge postakocsisunk imént pattant nyeregbe.

Nos, adja ide lábmelegítőmet. Marseille-ben majd rakja át málháimat a vitorlás hajóra. Ha kedvező déli szelet kapunk, remélem, néhány nap múlva már Bordeaux-ban vethetünk horgonyt. Ugyebár?

Bandi tág szemet meresztett. Most támadt az az életre való ötlete, hogy előrelapoz, s megtekinti a címlapot. Onnan értesült, hogy ezt az egykor bizonyára igen használható munkát a gőzvasút és gőzhajó föltalálása előtt adták ki.

Így félredobta a könyvet, s homlokát ráncolva azon tűnődött, hogy hívhatják a hordárt? Borzasztó volt elgondolnia, hogy mi történik, ha esetleg Kornél nem jön ki elébe. Amint a vonat zakatolt, rémképek gyötörték. Úgyszólván nem is Párizst várta már, csak Kornélt.

Annál jobban örült, mikor a vonatablakból kihajolva, mindjárt az első másodpercben megpillantotta régi cimboráját.

- Kornél - kiáltott rá, még a vonatból.

- Bandi - kiáltott Esti is.

Ölelkeztek, csodálkozva nézegették egymást, megint ölelkeztek. Aztán mindketten nevettek. Azon nevettek, hogy ők, az alföldi jópipák most itt vannak. Ez furcsa is volt, nagyon furcsa.

Kornél vallatgatta:

- Hogy utaztál?

- Kitűnően.

- Aludtál is?

- Hogyne.

- Igazán?

- Igazán, pajtás.

A diáknegyedbe hajtottak, a Rue Monge-ba, Esti Kornél lakására. Bandi mosakodott, borotválkozott. De kedvetlennek látszott, ásított:

- Mondd, pajtás, mit lehet itt csinálni?

- Hol?

- Hát itt, Párizsban.

- Sok mindent - felelte Kornél tárgyilagosan. - Talán nézzük meg a várost - indítványozta.

Felültette Bandit egy omnibusz tetőülésére. Onnan mutogatta a történelmi nevezetességeket.

- Ez itt a Notre-Dame.

- Ez? - szólt Bandi, s arra gondolt, hogy amilyen híres, nagyobb is lehetne, legalább a két tornya ne volna csonka, de azért megjegyezte: - Ojjé, pajtás.

Máskor ő maga is érdeklődött:

- Hát ez milyen utca?

- A Champs Élysées.

- És ez milyen ház?

- A Louvre. Tetszik?

- Szép, pajtás - bólintott elismerőleg, hogy szívességet tegyen. - Szép, nagy város.

De nem tetszett neki. Főképp a szaga nem tetszett. Minden nagyvárosnak megvan a maga jellegzetes szaga. Budapestnek pótkávészaga van, Bécsnek süteményszaga, Berlinnek füstszaga. Varsónak égett cukorkaszaga. Madridnak csokoládészaga, Brüsszelnek vaníliaszaga, Londonnak faggyúszaga, Párizsban azonban olvasztottvaj-szaga volt. Ezt nem állhatta.

Egymás után érték a kisebb-nagyobb csalódások.

A férfiak itten kopottan, lomposan járnak, a rendőrnek nincs sisakja, a levélszekrényeket nem lehet megtalálni, mert a lámpaoszlopokba rejtik, a cigarettának, a Marylandnak, szecsaíze van; a járdák szemetesek, piszkosak, a Szajna is mocskos és kicsiny, sokkal kisebb, mint a Duna.

- Menjünk legalább ebédelni - könyörgött.

Menüt ettek egy vendéglőben, ahol a szűk, keskeny asztaloknál úgy szorongtak a tereferelő emberek, mint a heringek. Többféle salátát raktak eléje, sovány báránysültet, házinyulat. Hát eltalálták az ízlését. Hozzájuk se nyúlt. Csak a krémet kanalazta föl, s a vékony, pápistaszínű piskótaszaletkét kapta be, egyetlen falásra. Éhkoppon maradt. Elfogta a honvágy a jó vastag főzelékek, a főtt tészták után.

Innen a Rue de Varenne-be bandukoltak, az osztrák-magyar nagykövetségre, hogy Bandi jelentkezék. Bizonyos otthonos érzéssel, hangosan, kedélyesen köszönt:

- Jó napot kívánok.

- *Guten Tag* - visszhangozta a hivatalnok.

- Hogyan - fakadt ki Bandi önérzetesen -, önök nem tudnak magyarul?

A hivatalnok ezer bocsánatot kért, de - sajnos - nem beszélt magyarul. Süketnéma jelekkel elkérte tőle iratait. Itatóspapírra eléje nyomtatott, lila hektográf bélyegzővel két mondatot. Az egyik ez volt: *Jelentkezett*. A másik ez volt: *Nem jelentkezett*. Ismét süketnéma jelekkel azt tudakolta tőle, hogy melyiket kell bevezetnie honvédkönyvébe? Bandi megvetőleg bökött az elsőre, s elmenet nem köszönt.

Mit csináltak még ezen a napon?

Fölmásztak az Eiffel-torony tetejére, ahonnan Bandi leköpött, gyönyörködve abban, milyen sokáig ér köpése a földre. Órákig üldögéltek a Café de la Paix-ben is, nézegették az Operánál torlódó kocsioszlopokat. Bandi képeslapokat írogatott haza. Kornél este hat felé magára hagyta. Egy találkájára kellett elrohannia, de megállapodott vele, hogy egy órán belül visszajön érte, addig maradjon itt.

Alighogy barátja eltávozott, valami öreg pincér közeledett hozzá, hadarva értésére adta, hogy az asztalt itt nem lehet ily sokáig elfoglalni, szép csöndesen betuszkolta a kávéház belső részébe.

Itt találta meg Kornél a kályha mellett, egy széken kuporogva.

- Mi lelt? - kérdezte.

- Semmi. Egy kissé fáj a fejem. Éhes is vagyok, pajtás. Vigy már valahová, ahol enni is lehet. Kopog a szemem.

- No várj - szólt Kornél.

Odafütytyentett egy bérkocsit, valami címet mondott be. Hepehupás utcákon döcögtek. A Rue de la Seine-ben szálltak le. Kornél előrement.

Bandinak elállt a szeme-szája. Az asztalokon só, paprika, szegedi rózsapaprika, köményes sóskifli, olajosgyűrű. Feri, a pincér, aki épp egy óriás erdélyi fatányérost vitt valamelyik vendégnek, magyarul köszönt rá.

- Tessék helyet parancsolni. Méltóztassék, talán ide. Azonnal jövek.

A párizsi magyar csárdában voltak.

Bandi letelepedett, kifeszítette domború mellét, iszonyút fűjt. Ezt ismételte szüntelenül:

- Lásd, pajtás, ez már teszi.

Az étlapon borjúpörkölt, tokány, galuska, tarhonya, gulyás, tejfölös túrós csusza pörccel, lekváros metélt, uborkasaláta.

- Feri - intette oda a pincért, mintha régi ismerőse lett volna -, no mit eszünk? Hozzon nekünk két szép borjúpörköltet, tarhonyával. Várjon. Van kovászos uborkájuk? Akkor hozzon nekünk két szép kovászos uborkát is. Várjon. Hozzon nekünk egy liter könnyű sillert is. Várjon. Parádi vizük természetesen nincs. Baj, nagy baj. De szódavizük csak van? Helyes, hozzon két üveg szódavizet.

Boldi, a párizsi magyar cigány rázendített a *Ritka árpára*.

Csöndesen iddógáltak, Bandi földerült, kinyílt, mint az alélt virág, melyet az áldott májusi zápor locsolt meg. Csupa magyar volt körülte. Egy patkó alakú asztalnál névnapot vagy születésnapot ülhettek, leányok, fiúk, öreg urak, ezüst szakállal, anyák, rokonok, akár otthon. Mellettük Nahotzky Pista vacsorázott, bársonykabátban, az ifjú piktor. Odahívták. Beállított Szűcs Lala is, a drága bácskai pofa, aztán Orbán Gyuszi, a párizsi hírlaptudósító, aztán Miklós Zoltán, Stocker, Berecz, Illés, mind diákok. Bandi hamarosan megismerkedett Párizsnak úgyszólván minden társadalmi és művészi nevezetességével.

- Parancsoljatok, urak - tessékelté őket az asztalához. - Mind a vendégeim vagytok. Poharakat ide. Még egy litert. Szervusztok, fiúk, szervusztok.

A cigány a *Kecskebéká*-t kezdte húzni, és ez lett Bandinak a veszte. Ha ezt a nótát hallotta, akkor nem bírt magával. Pezsgőt nyittatott. Boldinak tízszer egymás után kellett a fülébe muzsikálnia:

*Így se volt jó, úgyse volt jó,
Sehogyan se volt az jó.
Mindig csak a más babája, az volt jó.*

Ekkor nyomta a cigány markába az első százfrankost. Utána - régi előírás szerint - a *Vékony deszkakerítés* következett, majd a *Búsuljon a ló*.

Bandi mosolygott, sóhajtozott:

- Gyerekek, gyerekek.

Éjfél után az asztalt verték, karban énekelték:

*Én vagyok az, én vagyok az, aki nem jó,
Csárdaajtó-nyitogató-ó-ó.*

Bandi a második százfrankost röpítette a cigány felé.

- Mit csinálsz? - rivallt rá Kornél. - Megbolondultál?

- Azt teszek - vágott vissza Bandi -, amit akarok. Mert én csak az önérzetes embert szeretem, az őszinte embert. Értetted?

- Vigyük haza - mondták -, fektessük le. Álmos.

- Ki álmos? - dadogta Bandi, a mellét veregetve. - Én nem vagyok álmos. Én önérzetes, őszinte ember vagyok.

Esti látva, hogy a mulatság elvadul, s az üres pezsgősüvegek már glédában állnak az asztalon, hívatta a tulajdonost. Bandi fizetett. Számlája kerek négyszázhusz frankot tett ki, úgyhogy a hiányzó harminc frankot Kornélnak kellett fedeznie. A tulajdonos magyaros kedvességgel kezét fogott velük, megjegyezve, hogy minden pénteken halászlé van. A cigány a Rákóczi-indulót húzta.

Miután megitták a szentjánost is, a társaság kiballagott az utcára. Bandi egy gázlámpának dőlt. Menten lerogyott az aszfaltra. Körülvették, noszogatták, vitatkoztak vele, röhögtek. Néhányan a *Kecskebéká*-t kornyikálták. Ricsaj támadt.

A rendőr, aki meghallotta a lármát, udvariasan fölszólította őket, hogy menjenek tovább.

Bandival azonban nem lehetett beszélni. Azért se kelt föl. A földről kiabált a rendőrre:

- Engem ne bántson senki, mert megölöm, keresztüllövöm, mint egy kutyát.

- Nem bánt téged senki - csitították. - No, gyere szépen haza.

- Aki az én becsületemben gázol - ordította -, az meghal. Úgy sincs másom: csak a becsületem.

A rendőr vidám párizsi fiú volt, a Gargantuák és Pantagruerek ivadékából, értette a helyzetet, mosolyogva segédkezett a fiúknak, hogy talpra állítsák Bandit. Főlnyalábolták, s hazavitték a Rue Monge-ba, Esti lakására.

Mindketten azonnal elaludtak.

Amikor Esti reggel kilenckor fölébredt, meglepődve látta, hogy Bandi fölöltözve, sápadtan ül a díványa szélén. Üres zsebeit tapogatta. De nem nagyon gyászosan fogta föl az ügyet. A vállát vonogatva mondogatta:

- Legalább kimulattam magam Párizsban is.

Esti kölcsönadott neki tíz frankot, s azt tanácsolta, hogy írjon a nagybátyjának, aztán előadásra sietett. Megígérte, hogy délben visszajön érte.

Amikor Bandi magára maradt, kitekintett az utcára, melyet elöntött a harsány, májusi verőfény, hallgatta a villamosok zúgását, a vándorárusok kiabálását, ennek a titáni városnak régi, évszázados moráját. Egyszerre - maga se tudta, miért - a szoba közepére rohant, leborult az asztalra, sírva fakadt.

Arra ocsúdott föl, hogy egy kedves, hamvasszőke fiatalasszony áll előtte, a tálcán egy findzsa csokoládéval meg egy vajaskiflivel. Esti háziasszonya a reggelijét hozta be neki.

Az csak bámult lakójának barátjára, akinek arcáról potyogtak a könnyek. Zavartan, kedvesen, finom, nem tolakodó részvéttel érdeklődött az ő dallamos nyelvén, mi történt vele, miben lehet szolgálatára?

Bandi fölállt, komoran maga elé meredt, nem szólt semmit. Elővette a nyelvkönyvet, lapozgatott benne, hogy valamit válaszoljon.

De azon a lapon nyitotta föl, ahol a hercegek és hercegnők a *whist*-ről, *écarté*-ről s a *manille*-ről társalognak szellemesen. Hiába kereste azt a párbeszédet, melyet duhaj fiatal emberek korhely éjszaka után folytatnak, miután minden pénzüket elverték. A könyvet dühösen a földhöz vágta.

Megbiccentette fejét, s a csokoládét, a vajaskiflit megköszönve - sarkát katonásan összeverve -, ezt mondta:

- *Trés bien, princesse.*

1931

TANÚ

Ifjúságunkról beszélgettünk. Esti Kornél így szólt:

- Jaj, gyerekek, hány billió és billió véletlenül kellett átbukdácsolnunk, míg ide jutottunk. Én, mióta élek, a véletlent bámulom. Nem hiszek a végzetben. Ellenkezője vagyok a fatalistának. Véletlen, hogy megszülettünk, és véletlen, hogy meghalunk. Ha a létezés maga rejtély, s a föld a titkok színpada - az ég kék zsinórpaddlásával és a csillagok lámpásával -, akkor a véletlen a drámai csattanója annak az ismeretlen színjátéknak, melyet játszunk. Újabban próbálják a véletlent elemezni. Kimutatják a legközelebbi okokat, melyek tényleg meghatározzák. De az édeskevés. Milliárd ok magyaráz meg mindent. Ha tovább haladnánk az okláncolaton, újabb és újabb véletlenre bukkannánk, s végül el kellene érkeznünk az első okig, melyet Ősoknak neveznek, én pedig Ősvéletlennek. Inkább bámulom hát a véletlent a maga szövevényességében. Mennyi véletlent láttam már életemben: következtetésnek látszót, szeszélyest, mint egy fricskát, kedvest, elképesztően pimaszt, fölemelőt, megalázót, okosat és örültet. Az, amiről most akarok beszélni, könnyekig megnevettetett, és könnyekig elszomorított. Boldizsár bácsival történt.

Remélem, emlékeztek még rá. Ha nem emlékeztek rá, akkor nem érdemlitek meg, hogy még mindig szívjátok ezt a dohányfüstöt. Jó lélek volt. Szerény, munkás, finom. Igazi ember. Próféta szakállt viselt és művészfejet. Akkor már deresedett. De azért szívesen barátkozott velünk. Előre köszönt minden taknyos írónak. Mihelyt megpillantott bennünket, valami nyájas-mézes mosoly csorgott le szakálláról. A szegénység alázatossá tette. Pokoli nyomorokon ment át. Áldott keze, mellyel annyi betűt rótt, sovány volt, mint az angol kóros csecsemőé. Azt mondták, hogy a kevés táplálék, melyet néhanapján magához vett, már nem juthatott el a végtagokba, csak följebb. Kartársainak elhordott cipőiben járt. Ennélfogva cipői hol szorították, hol úgy lötyögtek lábán, mint a csónakok. Hét gyermeket vallott be, nyilvánosan. A többi tagadta, szeméremből. Egyesek szerint tizenhárom élő gyermeke volt. Mások szerint maga sem tudta, hogy mennyi. Egy darabig számlálta őket, azután megunta, abbahagyta. Ha tankönyvíró volnék, őt állítanám az újabb nemzedék elé, mint a becsületesség, a kötelességteljesítés és a szorgalom követendő példáját.

Abban az időben Pataki örökbe fogadta elhunyt bátyja törvénytelen kisfiát, hogy legalább a nevét hagyja neki. Mást úgyse adhatott. Engem kért meg, hogy legyek tanúja. Ehhez még egy tanú kellett. Délután felnéztünk a körbe. Boldizsár bácsi a kártyaszobában ült egy asztalnál, épp osztott. Pataki odaszólt hozzá:

- Te, nem lennél a tanúm?

- Én?

- Te hát.

- Mit kell csinálnom?

- Semmit. Holnap délelőtt tizenegykor feljössz az árvaszékhez, és igazolod, hogy én vagyok én. Formaság az egész. A törvény csak azt köti ki, hogy a tanú nagykorú legyen és feddhetetlen előéletű.

Ti bizonyára nem értitek, miért jegyeztem meg ezt a jelentéktelen párbeszédet, mely legalább húsz évvel ezelőtt folyt le. Nem is érthetitek. Abban a társaságban sem értette senki. Csak én tudtam, hogy az öreg „büntetett előéletű”. Valaha fiatalkorában elköltötte a rábízott pénzt -

egy különben igen kis összeget -, főnöke a hiány azonnali megtérítését követelte, s minthogy ennek Boldizsár bácsi nem tudott eleget tenni - már akkor négy gyermeke volt és negyvenezer anyagi gondja -, följelentette őt. A törvényszék - az enyhítő körülmények figyelembevételével - egy hónapra elítélte sikkasztásért. Az öreg ezt le is ülte, az utolsó napig, annak rendje és módja szerint.

Ha valaki kitölti büntetését, azzal visszaszerzi becsületét, s még a törvény szerint is ártatlan. Boldizsár bácsi is megnyugodhatott volna ebben. Kortársai vagy elhaltak, vagy réges-rég elfelejtették ifjúkori botlását. Mi néhányan, akik hallottunk felőle, nemigen terjesztettük. Még magunk előtt is szégyelltük. Ha eszünkbe jutott, elhessegettük, mint valami darazsat, s nyomban olyan védőbeszédbe kezdtünk, hogy rá bizonyára fölmentette volna őt a legszigorúbb bíró is.

Ő azonban ezt nem bocsátotta meg magának. Állandóan látta „életének sötét foltját”. Természetes finomságán kívül ez lehet magyarázata annak, hogy oly édeskésen udvarias volt. Mindig a fal mellett haladt, tétován járt, halkan beszélt. Kerülte a legkisebb súrlódást is. Vegyének számba, hogy hajdan a börtön nem azt jelentette, mint ma, mikor minden jobb társaságban akadnak néhányan, akik ezért vagy azért a meggyőződésükért be voltak csukva. Aki akkoriban börtönben ült, az a „társadalom salakja” maradt mindörökre. Még nem is párbajozhatott. Elképzelni is rettenetes ezt.

Hát az öregúr most megragadta az ajándékot, melyet a tündér véletlen nyújtott feléje, mohón kapott az alkalom után, hogy élete végén, már hatvan felé, még egyszer megjelenhessen a törvény előtt, és ott tanúskodhassék, mint „nagykorú és feddhetetlen előéletű polgár”, amiről ugyan nem kap írást, de maga a tudat is kárpótlás, elégtétel és önigazolás minden eddigi szenvedéséért. Úgy érezte, hogy ezt nem szabad elszalasztania. Azonnal abbahagyta az osztást, pedig élt-halt a kártyáért, hozzánk sietett, és izgalmát palástolva érdeklődött a tanúzás körülményei és jogi jelentősége iránt. Megállapodtunk, hogy másnap tízkor egy kávéházban találkozunk. Látnotok kellett volna azonban, hogy kipirult az arca, hogy fölpezsdült, hogy csillogott a szeme. Azután látnotok kellett volna őt másnap, amint elsőnek jelent meg a kávéházban, megmosdva, kefélt szakállal, lepomádézott hajjal, szalonkabátban, kicsípve és ünnepélyesen, mint egy öreg vőlegény, aki hűtlen babáját, Justitia istenasszonyt végre oltárhoz vezeti, és látnotok kellett volna azt is, amint minden öt percben a zsebóráját nézegette, hogy nem késünk-e el, s közben a vékony, átlátszó, öreg füle lángolt az idegességtől. Végül látnotok kellett volna magát a nagy jelenetet, azt, hogy lépett az árvaszék elé, komolyan, tisztán és méltóságteljesen, s mint tanú, mint „nagykorú és feddhetetlen előéletű polgár” hogy ténykedett, mégpedig oly szakértelemmel, amint eddig még senki a földgolyón, hogy hajolt meg az árvaszéki elnök, az ügyvédek előtt, hogy rebegte a neve fölolvásásakor: „jelen”, ezt az egyetlen szót, de oly kifejezően, oly arkangyali ártatlansággal és állampolgári hűséggel, hogy ott nyomban sírva fakadtam a meghatottságtól, mint egy gyerek, s később, mikor kiszédültem a teremből, sivalkodtam nevetemben, és rőfögtem, mint egy disznó. Madarat lehetett az öreggel fogatni. A tanúzás sikerült. Erről én tanúskodom az utókornak.

Ekkor kezdődött másodvirágzása. Esküszöm nektek, hogy megfiatalodott, s esküszöm a lelkem üdvösségére, hogy ősz szakállában rövidesen fekete rojtocskák nőttek, mert eddig tunya hajhagymái működni kezdtek. Mintha kicserélték volna, biztosan járt, hangosan beszélt. Még a pincérekkel is veszekedett. Megjött a hangja és az önérzete. Folyton azt érezte, hogy a „feddhetetlen előéletű polgár”. Úgy jött-ment, úgy fogott kezét, úgy vitatkozott, mint egy „feddhetetlen előéletű polgár”. Reggelente, mihelyt fölkel, a tükörbe tekintett, s látva szelíd, barna szemét, ősz fűrtjeit, tisztas szakállát, arra gondolt, hogy ilyen egy „feddhetetlen életű polgár”. Ebben egyébként igaza is volt.

Sajnos, ez az öröme se tartott sokáig. Egy évre rá meghalt, kétoldali tüdőgyulladásban, huszonnégy óra alatt. Ez egy másik véletlen. No, mindegy. Áldás emlékére.

1931

MARGITKA

Esti Kornéllal fiatal korunkban sokat csavarogtunk egy elhagyott budai temetőben, ahova már nem temettek senkit. Verőfényes délutánokon naponta itt találkoztunk. Olvastunk, sőt írtunk is a padokon, a sírhantokon, a hosszú fűben heverve, mindaddig, míg a csősz ki nem tessékelt bennünket.

Ismertük a halottak hallgatag városát. A fejfákat és a sírköveket is, melyekről régimódi, különös neveket silabizáltunk le.

Egyszer, mikor a sírok utcáiban bolyongtunk, megpillantottunk egy vasrácsos kriptát, melynek borostyánnal befuttatott sírlapja fölött kevély gránitoszlop hirdette aranybetűvel az egykor bizonyára virágzó, hatalmas család elhunyt tagjait, vagy tíz-tizenöt nevet, felül a családi címerrel.

A vasrácsához támasztva fakeresztet találtunk, ezzel a fölírással: *Margitka, élt egy napot.*

Margitka húsz évvel ezelőtt halt meg, szintén a családhoz tartozott, de - nem tudni, mi okból - nevét már nem vésették a gránitoszlopra, s az árva kis fejfával mintegy kirekesztve állt a sírontúli családi boldogságból. Ezt mind a ketten méltánytalannak tartottuk. Az, aki egy napot élt, éppoly ember és lélek, mint az aggastyán vagy a matróna.

Alighogy eltávoztunk a temetőből, Esti egy kávéházban a cím- és lakjegyzékből s a telefonkönyvből megállapította, hogy a családnak ma is él egy hozzátartozója, egy dúsgazdag nagyiparos személyében. Tintát, papírt kért, s ezt a levelet intézte hozzá:

Nagyra becsült uram, nyomatékosan fölszólítom, hogy szegény Margitka nevét haladéktalanul véssesse föl a család sírkövére. Ismeretlen tisztelője, Esti Kornél.

Ő már ekkor kedvelte az ilyen fanyar-gyerekes, ördögien-kotnyeles ötleteket, s annál inkább ragaszkodott hozzájuk, mennél kevesebb céljuk volt.

Egy hét múlva a rokonnak nyílt levelezőlapot küldött, melyre felül egy könyöklő anygalkát rajzolt, s az anygalkát maga színezte ki rózsaszínre, a felhőt világoskékre. Alája ákombákom betűkkel mindössze ennyit írt:

Margitka.

Néhány napra rá jelenlétemben telefonon szólította föl a nagyiparost. Vékony cérnahangon, ahogy az egynapos anygalkák beszélhetnek, ezt mondta:

- Kálmán bácsi, ne feledkezz meg rólam.

Természetesen erre az üzenetére s a leveleire egyáltalán nem kapott választ. Mi már rég meg is feledkeztünk a gyászos-bolond tréfáról. Egy késő őszi napon azonban a temetőben kószálva döbbenetn álltunk meg a családi kriptá előtt.

Fehér munkakabátban, létrán, kőfaragó dolgozott ott vésővel-kalapáccsal. Margitka nevének utolsó betűjét véste ki. Aztán be is aranyozta.

- Lásd - szólt Esti, boldogan és elégedetten, hogy Margitkát végre bepártfogolta a családi közösségbe -, mégiscsak hatalmas a gondolat. Ez pedig nem is volt gondolat, csak afféle szeszély. De most itt van szilárd gránitban, érzékelhetőleg és kézzelfoghatólag, semmiféle vihar se mossa le róla, és ragyog, mindörökké.

1932

HAZUGSÁG

Hogy is kell hazudni? - tűnődött Esti Kornél. A kísérleti lélektan azt javallja, hogy amikor ürügyekkel akarunk élni, olyan dolgokra hivatkozzunk, amelyek lépten-nyomon előfordulnak az életben. Ha például vacsorára vagyunk híva, s nincs kedvünk elmenni, hozzunk föl egy ártatlan betegséget. Fejfájás, nátha stb. Minthogy ezek a betegségek a leggyakoribbak, nyilvánvaló, hogy - a valószínűségi számítás alapján - el is hiszik.

Csak hogy nincs így. Lehet, hogy századokkal ezelőtt még hatottak az efféle mentségek. Azóta elkoptak. Tudniillik a fejfájások és náthák nemcsak a valóságban gyakoriak, hanem azok lettek a hazugságok tárában is.

Több ízben megesett, hogy csakugyan azért nem mentem el valahová, mert fáj a fejem és náthás voltam. De ilyenkor erre a kifogásra támaszkodni durvább, mint kerekén azt írni: „Unlak és megvetlek benneteket, fűtülök rátok.” Ennélfogva én nem is a valóságot hazudtam, hanem egy valódi hazugságot. Képzeli, körömnírással közben beleszaladt az olló lábujjamba, talpra se tudok állni, borogatnom kell a sebet, vagy megharapott egy kóbor macska, és a Pasteur-intézetbe rohantam, beoltatni magam veszettség ellen.

Ezek jobb hazugságok. Miért? Azért, mert valószínűtlenek. A hazugságok valószínűsége törekszenek - ez egyik ismertetőjelük -, s így, mikor az emberek ilyen valószínűtlen, vakmerő képtelenségeket hallanak, legkevésbé se gondolnak arra, hogy hazudnak nekik, mert ezek a hazugságok olyan átlátszóak, mint a hazugságok általában, a legbárgyúbb hazugságok, melyek már oly bárgyúak, hogy nem is hazugságok. Nem tagadom, az első másodpercben talán felötlik a hallgatókban a gyanú, hogy bolonddá akarják tartani őket, de a második másodpercben már maguk is fölháborodottan utasítják ezt vissza, hiszen számukra még csak elképzelni is sértő, hogy ilyen ostobaságokkal szeretnék orruknál fogva vezetni őket, akik legalább oly értelmesek, mint mi. Mi következik ezután? Nem szemérmertlenségünkre gondolnak, inkább az élet mindig meglepő és kiszámíthatatlan véletlenjeire, melyek már sokszor, hasonló módon üzték tréfát velük. Maga a kalandos történet is elszórakoztatja őket. Végül többnyire elhiszik.

Az, aki késve rohan be egy társaságba, hiába esküszik, hogy váratlanul vendége érkezett. Szava nem talál hitelre. De ha az illető előadja, hogy gépkocsija elgázolt egy kutyát - gyönyörű orosz agár volt, még fiatal, alig egyéves -, s a kutyát azonnal bevitte az Állatorvosi Főiskolába, és ott minden oltás, életmentő kísérlet ellenére a műtőasztalon pusztult el, akkor ez a hazugság az élmény és valóság fényében ragyog. Csak a valószínűtlen igazán valószínű, csak a hihetetlen igazán hihető.

Életem egyik válságos helyzetéből ennek az igazságnak fölismerése mentett meg. Kétórai késedelemmel érkeztem oda, ahol izgatottan vártak. Lehetetlen volt közölnöm az igazságot, mert az - mint sok esetben - bántóbb, embertelenebb volt, mint a leggonoszabb hazugság. Egyhamar kifogást se találtam, mellyel megmagyarázhattam volna egyetlen közönyömet. Kétségbeesett zavaromban - az ösztönös éleslátó biztonságaival - valami bambaságot mondtam. Azt mondtam, hogy Gálffyval sétáltam, egy vidéki ismerőssémmel, aki - amint a jelenlevők valamennyien tudták - két évvel ezelőtt meghalt. Ezt én magam tudtam legjobban.

De nyomban kifejtettem, hogy Gálffy él, halálhíre annak idején mulatságos tévedésből került az újságokba, s ennek cáfolata egy még mulatságosabb tévedésből nem jelent meg: ezt adta elő nekem a poraiból föltámadt barát e két óra alatt, s ezt adtam elő én a jelenlevőknek, oly részletességgel és döbbenetes fordulatokkal, hogy mindent elhittek és megbocsátottak. Attól, hogy utánajárnak a dolognak, nem kellett tartanom. Gálffy meglehetősen közönyös volt nekik.

Én körülbelül fél évig hagytam élni. Aztán egy este megöltem. Beszélgetés közben tudtukra adtam, hogy Gálffy csakugyan meghalt. Ezért a gyilkosságért semmiféle lelkiismeret-furdalást nem éreztem. Ő igazán nem vehette zokon. Sőt, ha jól meggondolom, még hálás is lehetett nekem, hogy halála után, az én jóvoltomból fél évig élt, ha máshol nem, legalább öt-hat ember képzeletében.

Külön kellene szólnom a nőkről is. Ők nem hazudnak - amint tévesen hirdetik -, csak az igazság egy részét hangsúlyozzák. Amikor egy nőnek találkája van a Margitszigeten, nem azt állítja, hogy otthon ült és kötött, hanem azt, hogy a Margit rakparton sétált. Mi ennek a magyarázata? Az, hogy a Margit rakpart közel van a Margitszigethez és a valósághoz, maga a séta is közel van a valósághoz, azzal a hozzátevéssel, melyet a szóló természetesen elhallgat, hogy nem egyedül sétált. Minden női hazugságban van egy szemernyi igazság. Ez az ő hazugságuknak erkölcsi alapja. Épp ezért veszedelmes. A valóság egy csonka földdarabján vetik meg lábukat, s oly meggyőződéssel, elszántsággal, jóhiszemű hévvel tudják védeni hazugságukat, mintha az igazságot védenék. Lehetetlen őket innen kilendíteni. Azt, ami van, rugalmasan idomítják ahhoz, ami nincs. Bevallom, az ő hazugságukat sokszor úgy tudom bámulni, a lenge könnyedségük, arányosságuk, leheletfinom árnyalatuk miatt, mint egy költeményt. Tökéletesek a maguk nemében. Nekünk eredeti és bátor rendszerünk van. Őnekik gyakorlatuk, mely évezredekre nyúlik vissza. Mi lehetünk ezen a téren többé-kevésbé tehetséges műkedvelők és tudósok is. De ők a mesterek, a művészek, a költők.

1932

BOLDOGSÁG

- Nézd - figyelmeztetett Esti Kornél -, mindnyájan ábrándozunk arról, hogy valamikor boldogok leszünk. Mit képzelünk el ilyenkor? Többnyire valami állandót, szilárdat, tartósat. Például egy kastélyt a tenger partján, kertet és csöndet körötte, egy nőt, gyermekeket, családot, esetleg pénzt vagy dicsőséget. Ezek csacsiságok. Az ilyen képek kiskorunkban jelennek meg előttünk. Igaz, ma is megjelennek, ha a boldogságról képzelődünk, mert igazi és éber álmainkban mindig csecsemők maradunk. A mese ez, az örök és légüres mese. Ennek a kastélynak, akár a mesebeli kastélynak, nincs tervrajza, átírási költsége, adólapja. A nő, akit magunk elé festünk, testtelen és lélektelen, nem is vagyunk vele semmiféle viszonyban. A gyermekek, akiket álmodunk, sohase betegszenek meg kanyaróban, és sohase hoznak haza rossz bizonyítványt. A dicsőségről pedig nem merjük megállapítani, hogy a valóságban nagyjából a kiadókkal való tárgyalásokból áll, melyek annyira fölizgatnak bennünket, hogy később ebédelni se tudunk.

Szóval ezek a képek tartalmatlanok, és ezért csábítók.

Természetesen, van boldogság. De az merőben más. Magam is emlékszem néhány boldog percre. Hogy mikor voltam legboldogabb? Hát elbeszélhetem, ha akarsz.

Egy-két évvel ezelőtt, október végén nagy útra kellett mennem. Este csomagoltam, és lefeküdtem. Vonatom reggel indult. Nem tudtam aludni, noha már több álmatlan éjszaka volt mögöttem. Hánykolódtam a párnákon. Egyszerre a hátam közepén nyilallást éreztem. Megmértem magam. A hőmérő lázat mutatott. Sok mindent adtam volna, ha ezt az utazást elhalaszthatom. De nem lehetett. Amikor megvirradt, balsejtelem fogott el, hogy nem térek többé haza. Lucskos, sötét ősz volt. A vonat ázott, síró kocsijaival kedvetlenül várakozott rám. Kongó folyosóin senki se járt, fülkéiben is csak elvétve ült egy-egy fázó, sápadt utas, mintha az egész szerelvényt elátkozták volna. Magányos szakaszomból néztem a füstölő mezőket. A levegő fekete volt, az országutak sárgák. Valamelyik állomáson egy mezítlábás parasztfiúcska végigszaladt a kocsik mellett kannájával meg a poharával, s a szakadó esőben ezt kiáltotta: „Friss vizet tessék.” Életunt kalauz vizsgálta körutazási jegyeimet. Köszönés helyett sóhajtott. A lidércnyomás a határon túl is folytatódott. Elhagyott pályaudvarok gurultak elém. Malaclopó köpenyben valami vörös orrú, szemüveges osztrák ifjanc meredt rám hosszan, s én is őrá. Egy macska surrant be az állomásfőnök szobájába, mintha látni se akarna. Sovány asszony állt egy ecetfa mellett, s szoknyáit fújta a szél. Németországban kisdíjak mentek az iskolába, vagy jöttek onnan, könyvekkel, rajztömbbel, fejesvonalzóval. Minthogy semmit sem ettem, időérzésem elveszett. Nem tudtam, reggel van-e vagy délután. Egyébként az utazás szórakoztatni szokott. Az életet látom mint képet és színjátékot, tartalmától megfosztva, leegyszerűsítve. Ezúttal azonban az élet kétségbeesett az üres kereteivel. Minden és mindenki céltalannak és kietlennek tetszett, az osztrák ifjanc, a macska, a sovány asszony a szélben, a német iskolásfiúk is, elsősorban pedig én magam. Eszembe jutottak balsikereim és bűneim. Önvád marcangolt. Éjjel a hosszú hálókocsiban csak én váltottam ágyat. Egy gonosz arcú ellenőr, aki valami facér színésznek látszott, gúnyosan kívánt jó éjszakát, mintha már előre elhatározta volna, hogy első álmomban borotvával vágja át a torkom. Mindenesetre dupla adag altatót vettem be. Órákig félbren hallgattam a vonat zakatolását, aztán elaludtam. Ordítva riadtam föl. Tapogatództam a sötétben. Nem tudtam, hová kerültem. Torkom, orrom kiszáradt. A fűtőtestek afrikai hőséget árasztottak. Valamit magamra kaptam. Kitámolyogtam a folyosóra.

Ebben a pillanatban kezdődött az a boldogság, melyről beszéltem, az a boldogságom, melynél eddig sohasem volt teljesebb és különb. A vonat vadregényes, fenyves koszorúzza hegyek közé kanyarodott. Esett a hó. Képzeld, esett a hó, ily kora ősszel, mint valami meglepetés vagy ajándék az égből, s kisütött a nap. Csillogó reggel volt. Egy kis, német ipari város tűnt föl a völgyben. Vettem a bőröndömet, kiszálltam. Behajtottam a városba. Kacagó gyermekek az iskolába menet hógolyókkal dobálódtak. A háztetők fehérek voltak. Lámpák égtek az emeleteken. Villamosok csengettyűztek, merőben ismeretlen hangon, mint a karácsonyi angyalok. Öröm dobogtatta a szívem. A legjobb fogadóban szálltam meg. Kedves tisztelettel, nagy megbecsüléssel fogadtak. Erkélyes szobát nyitottak számomra, potom áron. Fehér hajú, bóbitás szobalány lépett szobámba. Halkan beszélt. Két kancsó meleg vizet hozott. Odaálltam az ablakhoz, mely a főtérre nézett, és nem tudom meddig, szájtátva bámultam a vidám, gyermekkori hőesést. Ennyire még sohasem örültem annak, hogy a földön vagyok és élek. Az életnek újra értelme lett. Lenn, a langyos kis étteremben reggeliztem. A villanyok, melyeken színes sapkák voltak, fényt szórtak patyolat terítőmre. A falon egy családi ingaóra járt. Vaját, mézet tettek elém. Lágytojást is ettem, pedig azt különben utálom. Minden nagyszerű volt, minden csodálatos, minden kíváncsi, magyarázhatatlanul és kifejezéstelenül szép.

Tehát ekkor voltam legboldogabb életemben. Hogy miért? Annak megfejtését rátok, lélek-elemzőkre bízom. Én nem törődöm az elnyomott és fölszabadult okokkal, a tudattalan és tudatelőttel jelképekkel. Nem óhajtom magam fölboncolgatni, amíg élek. Hadd maradjon az, ami vagyok, zárt, egész és titkos. Okozzon nekem ezután is ilyen érthetetlen gyötrelmeket és örömeiket. Halálommal pedig teljesen semmisüljön meg, mint valami fölbontatlan levél. Hidd el, ez többet ér minden tudásnál. Mindössze oda akarok kilyukadni, hogy a boldogság csak ilyen. Mindig rendkívüli szenvedés tövében terem meg, s éppoly rendkívüli, mint az a szenvedés, mely hirtelenül elmúlik. De nem tart sokáig, mert megszokjuk. Csak átmenet, közbjáték. Talán nem is egyéb, mint a szenvedés hiánya.

1932

AZ ORVOS GYÓGYÍTÁSA

Betegem feküdtem.

Nem volt oly nagy lázam, hogy átadhattam volna magam a láz izgató önkívületének, de oly kis lázam se volt, hogy élvezhettem volna a láz gyöngyöző pezsgőmámorát. Unatkoztam.

Ágyamba hoztattam a telefont, mint mások a kedves cicájukat, s ezzel az értelmes, villamos acéllénnyel mulattam.

Fölszólítottam mindenkit, akit csak lehetséges volt. Ismerős hangok léptek be hozzám, reggel hálósobákból, délben hivatalokból, este zenés mulatókból. Leültek betegágyamra, és vigasztaltak.

Budapest után következett a környék és vidék, aztán a külföld.

Esti Kornélt hosszas keresés után Párizsban leltem meg egy bal parti szállóban, ahol annak előtte gyakran laktunk együtt. Ezúttal is önfeláldozó barátnak bizonyult. Sokáig ácsorgott az ottani kényelmetlen portásfülkében, hogy elszórakoztasson újabb élményeivel.

Egy alkalmi történetet is mesélt. Ez a beteg és az orvos közötti viszonyra vet rikító fényt. Nem szavatolhatok valóságáért. Közösséget se vállalhatok léha szellemével és diákos szójátékaival, melyekkel nyilván csak szenvedő hallgatóját akarta földeríteni. Úgy közlöm, ahogy elmondta, szóról szóra. A drót másik végén tehát egy kis elméleti bevezető után így szólt:

- Betegem van. Orvost hívatok.

Az orvos máris jön. Inci-finci siheder, roppant táskával és roppant tekintéllyel.

- No, mi bajunk? - vallatja a beteget, aki különben a nagybátyám és kövér öregúr. - Fáj a torkocskánk, a hasacskánk?

A beteg sápadtan, tűzpiros füllel gyötrődik a tollpárnák poklában. Nem válaszol. Megvető pillantást lövell az orvos felé.

„Miért sértegeti a torkom, a hasam? - gondolja magában. - Az enyém legalább kétszer akkora, mint az övé. Aztán miért beszél fejedelmi többesben, mintha az ő torka, az ő hasa is fájna? Pimaszság.”

Ezt gondolja a beteg, de csak hallgat.

Az orvos nyel egyet. Végigméri a beteget, azzal a fölénnyel, amellyel az egészségesek tekintenek a betegekre.

„Nyavalyás - gondolja magában -, még te hencegsz?” Olvassa érverését. Úgy olvassa, mint valami unalmas könyvet, melytől nem vár semmi érdekeset. Abba is hagyja.

Kopogtat mellkasán, hátán, halkan, majd erősebben. Senki se mondja: „Szabad.” Megsértődik, és ezt is abbahagyja.

Leül, keresztbe rakja lábait.

- A lép - állapítja meg.

A beteg tiltakozik. Nem akar lépre menni.

- A máj - kiált.

Az orvos, aki a beteg máját jónak tartja, s épp ezért a beteg e megjegyzését rosszmájúnak, gúnyosan néz le rá tudományos magasságból:

- Honnan tudja?

A beteg szenvedése mélyéről fölszól, szerényen:

- Mert ez fáj.

Az orvos összefonja karjait:

- Mondja kérem, maga az orvos?

A beteg sötét mosollyal:

- Mondja kérem, maga a beteg?

Farkasszemet néznek. Szikráznak a gyűlölettől. Érzem, hogy közbe kell lépnem, meg kell szüntetnem a meddő, hatásköri villongást.

Voltaképp mindkettőjüknek igaza van.

A beteg a beteg, az orvos az orvos. Ez világos. De ez a beteg, mint minden ember, egy kissé orvos is. És ez az orvos, mint minden ember, kissé hiú is. A hiúságtól beteg.

Mit tegyek?

Az orvosnak kezelni kell a beteget, hogy a beteg meggyógyuljon. Ennélfogva az orvost nekem kell kezelnem - hiúságból -, hogy meggyógyuljon, és aztán kezelhesse a beteget, hogy a beteg is meggyógyuljon. Mindez bonyolultnak látszik, de alapjában egyszerű.

Dicsérni kezdem az orvos csalthatatlan tudását, díszsebkendőjét, csinos szívhallgatóját, melynél takarosabbat még nem is láttam életemben. Ennek rögtön megvan a foganatja. Kibékül velem s a beteggel. Gyógyszert ír, étrendet ajánl: tejcskét, teácskát. Általában mindent kicsinyít. Talán még a halált is így hívja: „halálka”.

Naponta eljár hozzánk. Kezeli a beteget. Én pedig őt. Mihelyt belép, így lelkendezem:

- Csodálatos.

- Micsoda? - villan föl.

- A köptető, melyet rendelni méltóztatott. Mióta ezt szedi, éjjel-nappal mást se tesz, csak köp. Már az egész szobát teleköpte.

Az orvos szorongatja kezemet, boldogan, sugárzó arccal. A világért se hagyna el. Csak áll előttem, mintha arra kérne, hogy kezeljem tovább, vizsgáljam meg, vajon jobb orvos lett-e belőle tegnap óta, javult-e valamit az állapota, s fölépülhet-e abból a szörnyű nyavalyából, melyet önimádatnak neveznek.

Mivel lehet ilyesmit gyógyítani? Tüneti kezeléssel. Hazugságok altatójával, elismerések lázporaival, magasztalások mézes oldatával, melyet kávéskanalanként adagolok neki. Azért nem fukarkodom gyógyszereimmel. Amikor fölszisszen, hogy sajog az önérzete, dicsérettapaszt ragasztok rá, csikos rögzítéssel, s amikor jajgat, hogy megint itt vagy ott nyilall belé a fölfuvalkodottság, bókók kenőcsével kenegetem a fájó pontot, gyöngéden és kíméletesen.

Lassanként magához tér. Akkor beengedem a beteghez. Előbb mindig lelket kell belé önteni, csüggedtségéből föl kell rázni. Hasonlít ahhoz az orvossághoz, melynek címkéjére ez van írva: „Használat előtt fölrázandó.”

Így azonban használható. Teljesíti kötelességét. Csak elvárja, hogy állandóan mellette legyen és csodáljam. Időnként egy kis zsongító oltást is adok lankadó önbizalmának háláját a betegnek rója le. Ha hosszan magyarázgatja, hogy milyen eredeti elvek szerint gyógyít, s én kijelentem, hogy érvelése rendes, akkor ő is rövidesen kijelenti, hogy a beteg érverése is rendes. Viszont én se maradok mögötte az udvariasságban. Ha a beteg nyelvét - mint szakértő - tisztának mondja, én - szintén mint szakértő - nyomban megjegyzem, hogy az ő mindig szabatos és kifejező magyar nyelve is tiszta.

Közös fáradozásunk folytán a beteg egy hét múlva meggyógyul.

De az orvos nem.

Ő még sokáig följár hozzám, utókezelésre.

Idáig hallottam a történetet. Ekkor az elbeszélő hangja inogni kezdett, s lezuhant a mérföldek szakadékába: az összeköttetés megszakadt.

Izgatottan tárcsáztam. Esti is, ott túl, a földgolyó másik partján.

- Halló - kiáltottam.

- Halló - kiáltott Esti.

Hangjaink, mint az alagútfúrók, végre találkoztak egymással.

- Csak azt akarom még tudni - hadartam -, meggyógyult-e az orvosod?

- Sajnos, nem - felelte Esti. - Súlyos eset volt. A hiúság már annyira elterjedt szervezetében, annyira áttevődött mindenüvé, hogy még műtéttel sem lehetett rajta segíteni. Ki kellett volna irtanom az egész embert, hogy eltüntessem ezt a rákos daganatot. Lassanként érzéketlennek mutatkozott minden hódolat és istenítés iránt. Faképnél is hagyott. Befolyásos rokonaival egyetemi tanárságot térdeltetett és könyököltetett ki magának. De ezzel sem érte be. Címek után kezdett futkosni. Jaj volt annak a betegének, aki nem adta meg a címét. Egy operált kisleányt, aki véletlenül „édes doktor bácsi”-nak szólította, fölpofozott a kórházi ágyon, s egy öregasszonyt, aki már eszméletlenül, a halál tusájában, csak „nagyságos főorvos úr”-nak címezte, orrba öklözött. Ebben is csak kevés ideig lelte kedvét. Még mélyebbre süllyedt. Most ír. Regényeket ír. Legújabb regényének ez a címe: Piros szerelmek hajnalán. Szóval menthetlen. Én legalább lemondtam róla.

1933

SÁRKÁNY

- Sárkány - szólt Esti Kornél, idézve az izzó és sötét költőt, a lelke messzeségéből. - Ő nyomorgott legtöbbet minden költő között, beleértve a XIX. század franciáit, Murger bohémjeit, a Grub Street-i angolokat, Gissing rongyosait, sőt talán a fokföldi és eszkimó költőket is. A pénzzavar lovagja ő, az éhezés hercege, a kétségbeesés királya. Bárhol a földgolyón megválaszthatnák az éjjeli menedékhelyek védnökének, a nincstelenek, a szenvedők korelnökének.

Nincs ehhez a nyomorhoz fogható semmi. Koronatanúja lehetek ennek. Évekig vele jártamkeltem, s ha nem is koplaltam mindig, megértő, résztvevő társa voltam. Éppen ezért az ő nyomoráról tudományos szakszerűséggel beszélhetek.

A kevesek közé tartozom, akik annak idején, még a kezdet legkezdetén láttam ezt, amint született - *in statu nascendi* -, mindjárt az eredeténél, a forrásnál, amikor merőben esetlegesnek, átmenetinek, majdnem ártatlannak és jóindulatúnak látszott, amikor ez a nyomor még kicsiny volt, csenevész, s úgy rémlett, hogy nem is nő meg, hogy nem fejlődőképes, hogy nem is lesz belőle soha semmi. Most mindez hihetetlennek tetszik. Ma az ő nyomora olyan, mint a megduzzadt, hatalmas folyam, szilajul vágató hullámokkal, forgókkal és örvényekkel, lenn a mélyében megannyi ronccsal, a boldogsága hajójával is, mely gazdag rakományával már régóta elsüllyedt, és ott lenn pihen, a remény összetört horgonyával az iszapban, falánk pontyok és rákok prédájául, de - biztosítalak benneteket - volt idő, amikor csevegő patak gyanánt siklott tova szűk medrében, s mi egyik vadvirágos partjáról a másikra ugráltunk, játékosan és dalolgatva. Úgy dicsekszem ezzel, mint aki Sulinánál, a tengerbe szakadó Duna deltájánál elhenceg, hogy ezt a roppant vizet a Fekete-erdőnél még két tenyerével tartotta föl. No ide figyeljetek.

Eleinte ő maga se vette komolyan. Hogy is kezdődött? Igen, egyszer délután a kávéházban belenyúlt a zsebébe, és emlékszem - életében talán először -, csodálkozva állapította meg, hogy nincs pénze. Ezen már akkor se lett volna szabad csodálkoznia. Tudhatta volna, hogy pénzét délelőtt kiadta, ennél fogva nem lehet pénze. De ő, mint a gyermekek, nem mindjárt fedezte föl a kapcsolatot ok és okozat közt. Szép, lángoló arcán, melyet az élet azóta keserű, fájdalmas remekművé kalapált, ámulat tükröződött. Ahogy pedig pénztelensége miatt nem szolgálták ki a pincérek, vagy letessékelték a villamosról, vagy nem adtak neki kölcsönt azok, akiknek pénzüik volt, ámulata döbbenetté fokozódott. Mindezt meg kellett tanulnia. Meg is tanulta, de csak lassan. Egyelőre minden szégyen, mely a szegénységgel jár, parázs meglepetésként hatott rá. Megismerkedett az izgága lakásadónőkkel, akik elsején legalább a múlt havi bér egy részét kéri, és az izgatott szabókkal, akik reggelenként dühösen rázzák kilincset. Élményeit lihegve újságolta el nekünk. Két napja nem ettem. Három napja nem ettem. Nincs fám, szenem. Mosdótálamba befagyott a víz. Cipőtalpam a Független Magyarország tegnapi vezércikke, piszkos alsónadrágomból varrattam magamnak inget, s egy katángkórót kötöttem rá nyakkendőnek. A népszállóban se tudok fizetni, onnan is kidobtak, a lépcsőházban alszom és a lábtörlővel takaródzom. Könnyek csillogtak szemében. Vele együtt könnyeztünk. Hiszen ezek a dolgok akkor még nekünk is éppoly újak voltak, mint őneki.

Így élt húszéves korától huszonnyolc éves koráig. Ezt az idejét az ő nyomora lírai korszakának nevezem. Később megnősült. Többször nősült. Hogy hányszor? Fogalmam sincs. Nem olvastam meg. Nyilván ő maga sem. Négy-öt törvényes feleségét személyesen ismertem, de sokkal több lehetett belőlük. Sárkány fiatalkorában mindenkit elvett, aki erre csak a legtávolabbi célzást tette is. Valószínűleg ezért terjedt el a pesti nők között az a nem egészen alaptalan vélemény, hogy a költők a született férjek, s olyan szeszélyes, megbízhatatlan, könnyelmű

alakokkal, mint a sertés-nagykereskedők és a bankárok, nem is érdemes kikezdeniök. Természetesen anyagi viszonyainál fogva hamarosan elvált feleségeitől, de nyomban újat keresett. Én - bevallom - sohase tudtam, hogy kicsoda a felesége. Átlag minden negyedévben elzokogta nekem, hogy hányadán is áll az akkori feleségével. Reggel az ő szenvedélyes modorában „undok és aljas dög”-nek nevezte őt, de amikor délben csupa figyelemből megkérdeztem, hogy mit csinál az az „undok és aljas dög”, már őrvongva tiltakozott, hogy így becsmérelem ezt az „áldott angyal”-t, mert közben kibékültek, viszont, amikor délután jóvá akartam tenni hibámat, és érdeklődtem az „áldott angyal” iránt, szemtelen kajánságomon háborodott föl, és ismét arról az „undok, aljas dög”-ről beszélt, mert közben megint összevesztek. Egyre-másra születtek gyermekei is, igen sok. Némelyik felesége, akit mint elvált vagy özvegyasszonyt vett el, hosszabb-rövidebb ideig a másik házasságából származó gyermekeit is nála felejtette, miután már tőle is elvált. Senki se tudott tájékozódni ebben a tartalmas, de fölöttébb bonyolult családi életben. Talán csak egy oknyomozó történész tisztázhatta volna teljesen, alapos kutatás, hosszabb vizsgálódás után.

Elég az hozzá, ő továbbra is naponta futott hozzánk a különféle vész hírekkel. A gyermekeinek nincs ruhájuk és bölcsőjük. A gyermekeinek nincs cipőjük és koporsójuk. Ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek mindig hiányzott valamijük. Mi tőlünk telhetőleg igyekeztünk segíteni, noha már sokkal csüggedtebben és fáradtabban, mint annak előtte. Többé nem lepődtünk meg semmin. A szörnyűségeket megszoktuk. Ő is megszokta, szegény. Előadásmodora megváltozott. Eltűnt lírai heve. Nem kurta, pattogó fölkiáltásokban tárta elénk szenvedéseit, nem ádázkodott, nem ócsárolta-átkozta azokat, akik a nekik járó összeget követelve a sors előretolt bábjaiként életére törtek, és önhibájukon kívül végrehajtóivá lettek halálos ítéletének, a évek során bizonyos bölcsességre tett szert, elnézést, megértést mutatott irányukban, sokszor mentegette őket, inkább arra figyelt, hogy a tényeket pontosan, a legnagyobb részletességgel ismertesse, és adataiba semmi tévedés se csússzék.

Ehhez időre volt szüksége. Rendszerint félrevont bennünket, és higgadtan, de ünnepélyesen megkérdezte tőlünk volna-e számára néhány percünk. Bementünk a kávéház külön termébe. Az ajtót bezárta kulccsal. Becsületszavunkra kellett fogadnunk, hogy arról, amit hallunk, soha senkinek se szólunk, majd gyermekünk életére, édesapánk vagy valamelyik kedves elhunytunk sírjára is meg kellett esküdnünk, hogy hallgatni fogunk, ami annál érthetlenebb volt mert ezt sorra beszélte el mindnyájunknak, hasonló formaságok és hasonló fogadalmak ellenében. Közölte például hogy múlt hónap 19-én, pénteken reggel, fél kilenc előtt négy perccel egy végrehajtó jelent meg lakásán, lefoglalta ingóságait, s tegnapelőtt, délben pont 1 órakor már el is árverezték, két hiéna vásárolta össze mindenét, az utolsó párnáját is, ezek azonban nem közönséges hiénák voltak hanem - amint kifejezte magát, „jólelkű, kedves hiénák” - meg is ígérték, hogyha huszonnégy órán belül pénzt teremt elő, a holmiját egy fillér haszon nélkül visszaadják, csak pénz kellene, pénz és pénz. Máskor éppily szelíden közölte, hogy a háztulajdonos, aki szintén „jólelkű és kedves”, kénytelen volt kilakoltatni, igazán nem tehetett egyebet nem is nagyon erőszakoskodott, de amikor özvegy, beteg, ősz édesanyja, aki történetesen ágyban feküdt 39,8 fokos lázzal, félénken megjegyezte, hogy talán még néhány napig itt maradhatnának, amíg fölgógyul, a háztulajdonos kétszer gyorsan arcul ütötte a magával tehetetlen nyolcvanhárom éves matrónát, először erősebben, de aztán valamivel gyöngébben, az ágyból is kiráncigálta, a lépcsőről is lerugdosta, úgyhogy ott körülbelül hetet bokázott, és homlokán nagyobb, bal térdén kisebb, egészen jelentéktelennek nevezhető zúzott sebeket szenvedett. Nyomorának ez a szakasza, mely negyvenkét éves koráig tartott, a szélesen hömpölygő epika nyugalomával, az elbeszélő korszaka.

Most van a harmadik korszaka. Már senkinek se panaszkodik. Szinte elégedettnek látszik. Ül a kávéházban, egy pohár víz mellett. Nyájasan köszönt bennünket, s közönyös, derűs dolgokról igyekszik beszélgetni. Egyszerre megtörli homlokát a zsebkendőjével. Közben valami kemény, fekete tárgy hull a földre, koppanva. Azt hisszük, hogy vastörmelék. Mosolyogva világosít föl, hogy ez nem vastörmelék, csak egy darab kenyér, az a száraz, penészes, savanyú kenyér, melyen ő és családja már két hét óta rágódik. Legyint, és másra tereli a szót. Halljuk, hogy most végre boldog, otthon dolgozik, nyugodtan, egész éjszaka ír, faggyúgyertya mellett, a szenesládáján, s így értesülünk, hogy villanyát kikapcsolták, és szenesládája az egyetlen bútor-darabja. Halljuk azt is, hogy még szívesen elcsevegne velünk, van ideje, éppen egy jótévőjét várja ide, az egy használt, de még jó karban levő műlábat hoz ajándékkul a legidősebb lányának, aki hónapokkal ezelőtt a villamos elé vetette magát a nyomora miatt, ugyanaz a jótévője ez, aki édesatyját ingyenesen helyezte el a tébolydában, mert az beleőrült a nélkülözésbe. Sápadtan pillantunk rá, és a szédület környékez bennünket. Zavarunkban odavetjük, hogy ő azért, hála Istennek, elég jó színben van. Erre bólint, megmagyarázza, hogy újabban csakugyan izmosodik, naponta úszik. Késő éjszaka tudniillik a holt Duna-ágon úszik haza budai lakásába, mert már a mellékutcákon se mer bujkálni, hitelezői ott több ízben meglesték, összevissza verték és szembe köpdösték. Mi elnémulunk. Nem merünk megszólalni. Mindenütt kelepcét sejtünk. Orv mellékmondataiból nem várt iszonyatok bandzsítanak ránk, s ezek egyszerre csak előrelépnek, mint fátyolos alakok, és föltakarják arcukat. Ez az ő nyomorának a drámai korszaka.

Mit teszünk? Elfördítjük fejünket, és csöndesen röhögünk. Hitványság ez, elismerem. Hiszen annak, amit mond, ha egy kissé túlzott is, mindig van némi alapja. Aztán esztelenség is. Hajdan könnyeztünk a kis nyomorán, később is lőtottunk-futottunk az érdekében, csak most hagyjuk el, pedig most érdemelne legtöbb részvétet és segítséget. De hát ilyen az ember. Arányérzékünk nem tudja elviselni azt, ami mértéktelen. Egy ponton túl a szenvedés is nevetségessé válik. Az *unhappy end* éppoly valószínűtlen lehet, mint a *happy end*. Ha a szomorújáték hőse az ötödik felvonás végén meghal, sírunk, ha ketten, hárman vagy öten halnak meg, zokogunk, de ha már a hírnök, az első és második szolga, az ügyelő, a sűgő, a díszletező és tűzoltó is meghal, azon csak nevetünk. Sajnos, az életben is előfordulnak ilyen szomorújátékok. Ezek se találnak több hitelre.

A Goncourt testvérek a naplójukban egy nőről írnak, aki a társaskocsiban rég nem látott barátnéjának családja szívfacsaró történetét meséli el. Apját lelőtték, anyja vízbe fulladt, ura megégett, a lángok martaléka lett, csak egyetlen gyermeke volt, az Egyiptomban élt, s múltkor, amikor a Nílusban fürdött, mint annyiszor, gyanútlanul és vidáman, egy krokodilus úszott feléje. De a nő csak idáig juthatott el történetében. Az utasok, akik eddig mély rokonérzéssel hallgatták, már nem bírták megvárni a végét, azt, hogy a krokodilus majd kitátja szörnyű száját és bekapja a gyermeket, s bár ők is tudták, hogy amit hallanak, szóról szóra igaz, egyszerre valamennyien harsogó hahotában törtek ki. Bizony, barátaim. Mindennek van határa. Ami sok, az sok.

1933

BARKOCHBA

- Szememre vetik - mondotta Esti Kornél -, hogy történeteimet többnyire fiatalságomból hozom, abból a korból, melyet ma már némi joggal „történelmi előidőknek” is lehet nevezni. Hát ez természetes. Ott keresek, ahol találok. Mindnyáján csak egy-két évtizedig élünk igazán, életünk első évtizedeiben. Akkor rakódnak lelkünkbe a kincsek, mély rétegekben. Ezeket egy életen át se tudjuk kibányászni.

Nekem az élet mindörökké a gyermekségem s a fiatalságom egy része, amikor vidéken tanultam, s a csodálatos, tündöklő pesti körutakon csavarogtam, melyekre még a béke vetette viharos fényét. Bizonyos idő múltán fogékonyságunk, befogadóképességünk csökken. Akárki tapasztalhatta ezt, aki már elmúlt harmincéves. A tavasz vagy a tél lassanként naptári adattá zsugorodik. Mindig kevesebbet veszünk észre belőlük. Képük végérvényesen kialakult bennünk, s ehhez a következő évek alig tudnak valamit hozzáadni. Most már hiába látnám egy amerikai felhőkarcoló égését. Számomra a tűzvész annak az alföldi putrinak az égése, melyet mint gyermek figyeltem meg, öntudatlanul. Ha le kellene írnom az amerikai felhőkarcolónak az égését, bizonyára ebből a jelentéktelen élményemből lopkodnék szikrát és színt. Így vagyok az emberekkel is. Új ismerőseim talán tartalmasabbak, mint a régiek, de azért a régiek maradnak az igaziak. Ők jelképezik nekem az embert, amint a régi tárgyak jelképezik nekem a világot.

Azt is mondják, hogy nem élek a jelenben, hogy elfordulok tőle. Ez számárság, én is éppúgy a jelenben élek, s a jelenben halok majd meg, mint mindenki. De mit tehetek a lélek örök törvénye ellen, hogy élményeink korszaka egy ponton lezárul? Nem én fordulok el a jelentől. A jelen fordul el tőlem. Meresztgethetem rá a szemem, nem látok benne semmit, csak tényeket és idegeneket. Az élményeket nem lehet hajszozni. A buzgalom semmit sem ér. A fény nem kívülről jön, hanem belülről.

Azért nem állítom, hogy ezután már semmi meglepetés se vár rám. Néha még akad egy esemény, egy arc, mely sokáig foglalkoztat. Igaz ugyan, ha a végükre járnék, legtöbbször kideríthetném, hogy csak azért ragadtak meg annyira, mert véletlenül össze voltak hangolva egy emlékemmel s együtt zengtek vele. Ilyesmihez most már szerencse is kell.

Képzeljétek, múltkor szerencsém volt. A Sziriusz kávéházban olyasmit éltem át, amit érdemes elmondani. Szinte tegnap történt, most, a legjelenebb jelenben, fiatal barátommal, Jancsi Jánossal.

Tessék? Kifogásoljátok a nevét? Keresettnek találjátok? Sajnálom, de csakugyan így hívják. Az élet valószínűtlen. A nevek is azok. Figyelmeztetek benneteket, akik regényeket és elbeszéléseket írtok, hogy sohase nevezzetek egy nyárspolgárt Kovács Jánosnak s egy világhírű gordonkaművészt Timoránszky Titusznak. Az olvasó ezt nem hiszi el nektek, mert a valószínűség valószínűtlenségét érzi benne. Megfordítva talán inkább elhiszi, mert abban a valószínűtlenség valószínűségét érzi. Jó lesz ezt el nem felejteni.

Tehát Jancsi vagy János - amint parancsoljátok - huszonkilenc éves és költő. Rövid életének hosszú éveit azzal töltötte el, hogy várakozott. Várt arra, hogy a nap feljöjjön, aztán arra várt, hogy a nap lenyugodjék. De hogy miért várt arra vagy erre, azt maga se tudta volna megmagyarázni. A várakozástól voltaképp semmit se várt. Olykor várt a villamosokra és a társaskocsikra is. Beült a megállóhelyek üvegkalitkájába. Nézte, hogy halad el orra előtt tíztizenöt kocsi. Aztán, mint aki valamit elintézett, fölkel, és tovább-ballagott egy céltalan cél felé. Végül rendszerint a Sziriusz zátonyán feneklett meg, ahol barátai tanyáztak, a háború utáni nemzedék tagjai, akik feleslegessé vált életükkel fizetnek hadisarcot azért a véres

dáridóért, melyet annak idején tudtuk és beleegyezésük nélkül rendezett egy másik korosztály. A számlát - végzetes tévedésből - nekik nyújtották át.

Ezek a fiatalemberek nem csalódtak. Csalódni csak az tud, aki valaha hitt. Nekik erre nem engedtek időt. Első elemis korukban az utcasárban heverő újságokból betűzgették ki, hogy az emberek puskatussal verik egymást agyon, s a betegek rágyújtják a kórházat. Őnekik nem volt miből kiábrándulniok. Sohasem érezték azt, amit mi, hogy a felnőttek okosabbak vagy becsületesebbek. Ők a világtörténelmet, s a belőle levonandó tanulságot a hírlapok vastag címbetűiből tanulták meg. Mégpedig alaposan. Nem is felejtették el soha. Így, ha most találkoznak, csak üldögélnek. Nem panaszkodnak ezen, nem gúnyolódnak, nem lázonganak. Ehhez is elfogultság kell, hit és erő. Csak egymásra néznek, bólintanak egyet, és már mindent tudnak.

Sokáig magam sem értettem őket. Két nemzedék még nem különbözött annyira egymástól, mint a miénk, meg az övék. Nekünk az apánk húszéves korunkban írónnal a kezében kiszámította, hogy mennyit kereshetünk ezen vagy azon a pályán, ha serényen dolgozunk, hogy milyen nyugdíjjal, korpótlékkal vonulhatunk majd vissza pihenni, s e biztos tudatban könnyű volt elrugaszkodnunk a „rendes” élettől. Őnekik ez a rendes élet a kaland volt, mert körülöttük mindenki csak rendetlenkedett. Mi a korunk sivár eseménytelenségében fölnagyítottuk a kis eseményeket, hogy meg ne semmisüljenek. Ők, szegények, a nagy eseményeket voltak kénytelenek lekicsinyíteni, ugyanebből a célból. Mi folyton cigarettáztunk, rontottuk magunkat, szép és rút szerelmek lázában éltünk. Ők nem dohányoznak, tornáznak, korán megnősülnek. Mi naponta ötször-hatszor meg akartunk halni. Ők inkább élni szeretnének, ha lehetne.

E méltányosnak nevezhető vágyuk elé sok akadály tornyosult. Pedig megpróbáltak mindent, így is, úgy is, hetykén, dacosan, alázatosan. Nem lehet őket kishitúséggel, tunyasággal vádolni. Jancsi is megpróbált mindent a világon. Dolgozott, tanult is, de minthogy kézíratai éveken át nem találtak gazdát, megértette, hogy nincs rá szükség, és félreállt. Most a Sziriusz kávéházba jár. Ebből áll társadalmi élete. Itt találkozik kitűnő kortársaival, Hernáddal, a nagy tehetségű regényíróval, aki regényeit nem tudja kiadni. Ullmannal, a nagy tehetségű könyvbírálóval, akinek egy könyve sem akadt, hogy megbírálhassa, Baltazárral, a nagy tehetségű lapszerkesztővel, akinek nincs lapja. Bolváryval, Kerner Gézával meg a többiekkel.

Mit csinálnak a munka nélküli írók? Hát azt, amit a többiek. A munka nélküli asztalosok kényszerű tétlenségük első korszakában bizonyára mindent összeenyveznek, megszegecselnek házuk táján, kijavítják a sánta asztalokat, a bicegő székeket, sőt talán bölcs előrelátásból kiszabják, elkészítik a maguk és családtagjaik koporsóját is. A munka nélküli bűvészek azon igyekeznek, hogy varázsvesszejükkel eltüntessék sötét gondolataikat, és pénzt teremtsenek elő a semmiből. A munka nélküli tanítók - legalább én úgy képzelem - tulajdon gyermekeiket szedik ráncba, s kutyájukat fogják betűvetésre. Egy darabig még ki-ki a maga mesterségét folytatja. A munka nélküli írók is. Kitartóságuk folytán a régi végsebességgel haladnak. Mozognak bennük a szavak, melyek egyébként nagy alkotásokat szolgálhattak volna, túlburjánognak az érzésen, a gondolaton, s egy központi irányító és fékező erő híján kitörnek szokott pályájukból, föllázadnak, követelik a maguk jogát. Ezek a szavak önálló életet kezdenek élni, akár a sokáig hevertetett szerszámok, az unatkozó kalapácsok, melyek egyszerre csak kiugranak szerszámládájukból és összevissza kalapálnak mindent, vagy az érdemtelenül mellőzött gyaluk, melyek kétségbeesésükben a mester keze nélkül ide-oda futkosnak és siklanak, s örjöngve gyalulgatják a falat, a szőnyeget, a tükröt, amit érnek. Kísérteties ez, barátaim.

Jancsin is ezt tapasztaltam. Egyre kevesebbet írt. Utóbb már csak a költeményeinek címét, vagy rímeit írta meg, mint a legszükségesebbeket, megmentve belőlük a forma mozgatóerejét, a lényegét. A többit elvetélte. Így jött létre a földrengésről szóló kifejező, de bőbeszédűnek éppen nem nevezhető verse, melyben a földet tartó titánról csak ezt a megállapítást teszi:

Atlasz:

Hanyatlasz

- s így jött létre az ehhez hasonló *Tout comprendre c'est tout pardonner* című verse is, melyben egy bódítókkal élő szerencsétlen barátját igyekezett igazolni vagy mentegetni a következőképpen:

Ne ámulj e kokainistán.

*Gondolkozz az okain is tán -
s megérted.*

Ezek az alkotások, melyektől én nem tudnám teljesen megtagadni az érdekesség varázsát, művészetének már ferdülését és csenevészsedését mutatják, s azt bizonyítják, hova juthatnak a legnagyobb istenáldotta tehetségek, ha képességüknek nem adnak kellő teret.

De ők valamennyien ilyenek voltak, paragon heverték, ugaroltak, a végtelenségig. Mit tehetek? Hát játszottak. Játszottak velük a szavak, ennél fogva ők maguk is játszottak. Vagy minthogy az író munkája a velejében játék, „dolgoztak”. Játszottak és dolgoztak, hiábavaló mesterségük hiábavaló eszközeivel. Játszottak a magánhangzókka és a mássalhangzókka, folyékonyan beszéltek csupán e-vel, amikor is a katonaság *egyszerűen fegyverekkel felszerelt emberek fegyelmezett serege* volt. Játszottak barkochbát, a tökély elképzelhetetlen fokára emelve ezt az elmemozdító tornát, s a fogalmak körét szűkítve, a felelgető igenjeiből és nemjeiből a legrövidebb idő alatt kitaláltak minden lehető és lehetetlen dolgot, például Poincaré legelső öngyújtójának tűzkövét, vagy magának Ödipusznak jól megtermett, izmos Ödipusz-komplexumát. Játszottak „keretes mondatokat”, a magyar szövegbe művészien beleszöve, beleötvözve, belemunkálva a legképtelenebb idegen neveket. Rabindranath Tagore vagy gróf Oxenstierna Axel nevét. Játszottak a tulajdonnevek kezdőbetűivel is. Kapásból fűjtak minden Ü-vel vagy W-vel kezdődő költőt, tudóst, bölcselőt, s legalább ilyenkor és ilyen módon láthatták hasznát széles körű műveltségüknek, a facér írók világirodalmi tájékozottságuknak, a facér nyelvészek évekig tartó fáradtságos búvárkodásuknak, a facér gépészmérnökök, a facér csecsemőorvosok természettudományos iskolázottságuknak és több egyetemüknek, mert miután vagy egy fél óráig sorolgatták fel a különféle jeleket, s már mindenki elcsigázódott és kudarcot vallott, valaki az utolsó pillanatban homlokára ütött, kiejtette egy alig ismert lengyel biológus nevét, mely szintén Ü-vel vagy W-vel kezdődik, s ezzel megnyerte a játszmat, a díjat, mindnyájunk elismerését és bámulatát. Játszottak pedig főképp magukkal a szavakkal, a nyelv e rejtélyes parányaival, a nyelv e fölbonthatatlannak vélt elemeivel, állandóan hevítették és fűtötték őket görebjeikben, mint a középkori aranycsinálók, s munka közben diadalmasan fedezték fel, hogy a *rőt rezedá* visszafelé olvasva: *a dezertőr*, vagy az *ingovány* visszafelé olvasva: *nyávogni*, a kiválóbbak pedig közülük nemsokára hosszú verseket és elbeszéléseket tudtak írni, melyek elülről hátrafelé olvasva majdnem olyan értelmesek, mint hátulról előre olvasva. Így kattogtak-zakatoltak szegények, anyag és tárgy nélkül, üresen, mint a malmok, melyek a levegőt, a semmit őrlik.

Elég az hozzá, múltkor estefelé, hét órákor, én is közöttük üldögélek a Szíriusz hosszú márványasztalánál, s pocsolok ebben a lanyha semmiben. Bejön Jancsi. Köszönés nélkül letelepszik az asztalhoz, felkőnyököl. Egy szót sem szól, hallgat.

Egy kissé sápadtnak látszik. De az ő arcszíne, tudjátok, mindig fakó, mint a deszka, a sok régiebb és újabb koplalása miatt. Mintha izgatott volna. Ezt észreveszik a többiek is. Valami rendkívüli történt vele. Ennek valami baja van. Kérdezgetik, hogy mi a baja?

Ő csak vonogatja a vállát.

Ugyan, mi baja lehet? Baj az, hogy a világra születünk és élünk. Baj az is, hogy elmegyünk innen és meghalunk. Baj, hogy egészségesek vagyunk, ennél fogva ennünk kell. Baj az, hogy betegek vagyunk, ennél fogva nem tudunk enni. Így is, úgy is sok baj van a földön. Na, annyi baj legyen.

- Mégis, mi bajod? Na, mondd már. Mi lelt téged?

Jancsika tapsikálja fölfelé fésült, göndör haját. Pödöríti kis bajuszkáját. Hetyke fickó ez, karakán legény. Vékony dongájú, de roppant férfias. Nem hasonlít a költőhöz. Ez is arra vall, hogy igazi költő.

- Talán elvesztetted az állásod? Fizetéseképtelen lettél? Teljesen tönkrementél?

Az efféle gunyorkák és humorkák már régóta nem hatnak itten. Se a tréfacsinálók nem mulatnak rajta, se a megtréfáltak.

Odasiet hozzája Lalojka, a pincér. Udvariasan, bizalmasan hozzáhajol:

- A szokott nagyobb arányú cejhelés következik?

Jancsi bólint.

Lalojka két pohár vízzel tér vissza, s eléje teszi egy tálcán. Jancsi egymás után kiissza mind a kettőt. Ni, milyen szomjas.

Baltazár, Ullmann, Kellner tovább vallatja:

- Miért nem beszélsz, te majom?

Azért nem beszél, mert nem tartja érdemesnek. Úgyis hiába. Odaveti:

- Találjátok ki.

- Ez a dolog ma történt?

- Igen.

- Ma délelőtt?

- Nem.

- Ma délután?

- Igen.

- Tegnap még nem is sejtetted?

- Nem.

Így, félvállról felelget. Kisebb gondja is nagyobb, mint hogy kitalálják.

Az asztal végén egy elhízott, fekete fiatalember mind a két tenyerével betapasztja a fülét, s a *Daily Mail* keresztrejtvényére mered. Minden áldott nap megfejti az összes hazai és külföldi keresztrejtvényeket. Már nyolc éve a görög és a latin nyelv okleveles tanára, s nyolc éve nincs állása. Unalmában megtanult arabul, perzsául és törökül is. Dr. Scholznak hívják. Barátai az éles esze és pompás vitatkozásképpessége miatt eleinte Szokratesznek is hívták. Később, amikor a lóversenyeken hajszolta a szerencsét, s minden lóra feltett egy-egy pengőt, a szép görög nevét *Sokratesz*-re változtatták. Legutóbb pedig, mióta ruházatát feltűnően elhanyagolja, s inget csak legritkább alkalmakkor vált, sem az egyik, sem a másik nevét nem használják, hanem *Piszokratesz*-nek nevezik, a háta mögött és szemben, az írók éppúgy, mint Lalojka s a többi pincér, amit ő egy bölcshez illő megértéssel és fölényvel vesz tudomásul.

A keresztrejtvény kockáiba villámgyorsan beírja az odavaló angol szavakat - egy ausztráliai folyót, egy indiai vadállatot vagy egy amerikai államférfit -, aztán, mint aki teljesítette napi kötelességét, elégedetten fölsóhajt. Ásít egyet. Leveszi piszkos szemüvegét, törölgeti a piszkos zsebkendőjével, amitől a szemüveg még piszkosabb lesz, de a zsebkendő nem lesz tisztább. Hallgatja, hogy ostromolják Jancsit. Fáradt tekintetét ráemeli.

Azt hiszi, hogy ezek most barkochbáznak. De téved. Még nem barkochbáznak, legalábbis ők még nem tudják. Az ösztönösen kíváncsi kérdések és ösztönösen kurta feleletek lassan, észrevétlenül billennek át a valóságból a játékba, mint amikor a repülőgép felemelkedik a földről, és fölötte lebeg, de egyelőre csak pár arasszal.

Scholz mosolyog a műkedvelő kontár játékon. Ő ebben igazán mester. Már tudja is, mi a föladat: kipuhatolni, mi történt Jancsival, és mi az oka szomorúságának. Csupa szánalomból átveszi a játszmat. Kérdéseit tudományos módszerrel szögezi Jancsi mellének, aki közönyösen válaszolgat.

- Tárgy?

- Igen.

- Csak?

- Nem.

- Fogalom is?

- Nem.

Scholz elbiggyeszti száját, mert a föladatot „elvont fogalom” nélkül magához méltatlannak tartja.

- Tárgy és személy együtt?

- Igen.

- Képzelt személy?

- Nem.

- Élő?

- Erre sem felelhetek.

- Nem él? Meghalt?

- Erre sem felelhetek.

- Hogyhogy? Se él, se hal? Talán élőhalott?

- Nem.

- Ahá, már értem - mondja Scholz. - Te ebben a pillanatban nem tudod, hogy él-e az illető - teszi hozzá, de érzi, hogy valami nincs egész rendben.

Életének nehéz és szép játszmaíra gondol. Arra gondol, hogy tavaly farsangkor megfajtette a színvakságot és azt a lyukat is, melyet egy szög üt a falba, s arra gondol, hogy nemrég kitalálta Kund Abigél anyai öreganyját, szóval egy költött és nem létező személy költött és nem létező hozzátartozóját, akit a költő se tartott érdemesnek megálmódni, s éppígy kitalálta azt a pusztán föltételezett elmeorvost, aki esetleg megállapította vagy megállapíthatta volna ugyancsak Kund Abigél örültségét.

Zsebéből előkotorásztta egyetlen értéktárgyát, egy lapos ezüstszelencét, melyben zöld gumicukrok vannak. Szokása szerint körülkínálja, de a társaság szokása szerint visszautasítja, mint mindent, amihez hozzáér. Csak ő vesz belőle egyet. Rágcsálja a zöld gumicukrot fekete fogaival.

- Gyerünk - biztatja magát. - Tehát ez a személy olyan ember, mint én vagy te? Férfi? Nő? Húsz és harminc közt? A feleséged?

- Igen.

- Marika - szól maga elé Scholz eltűnődve, orra nyergén megigazítja a szemüvegét, és Jancsira mered.

A többiek is rámerednek.

- Ez a tárgy - folytatta Scholz -, amelyikről itt szó van, a fejedhez repült? Összevesztetek?

- Nem - válaszolt Jancsi keményen, s ezzel a nemmel egyszerre eltiporja a nevetést, mely már sisteregni kezd körülötte.

- Nem? - kérdezi Scholz, és úgy érzi, hogy elveszti a fonalat. - Na, jó. De ez a tárgy, ugyebár, mégis összefüggésben van a mostani lelkiállapotoddal?

- Igen.

- Ez a tárgy nagy? Ez a tárgy akkora, mint a fejem? Ez a tárgy akkora, mint az öklöm? - és mutatja szennyes öklét. - Ez a tárgy most nálad van? Ez a tárgy a feleségednél van most? Talán rajta van? A fején van? A fülén van? A kezén van? Mellette van, a földön?

- Nem, nem, nem, nem, nem, nem, nem.

Néhány perc múlva, amikor a játék már előre halad, Scholz fölkiált:

- Tehát ez a tárgy a feleséged gyomrában van vagy volt. Mindegy. Élelmiszer? Nem az? - mondja és leengedi fölsvont szemöldökeit. - Szerves, szervetlen? Szervetlen ipari cikk, gyógyszer, de sem én, sem te nem vettük még be? Méreg? - kérdezi gyorsan.

- Igen - feleli Jancsi.

A társaság előrehajolva figyel, de minden nagyobb izgalom nélkül, mert az izgalom testvériesen megoszlik Jancsi között, aki úgy látszik, egy házassági tragédia hőse, és Scholz között, aki ezt kitalálja.

- Méreg - ismétli Scholz -, helyes, méreg.

Valaki dúdolni kezd:

- *A csizmámon nincsen kéreg...*

- Csendet kérek! - kiabál Scholz. - Ne zavarjatok. Tekintettel, hogy szervetlen, talán szublimál?

- Igen.

- *Hydragilium bichloratum corrosivum* - szólt egy hang. - *HgCl*.

- Nem ide tartozik - inti le Scholz a hangot, s most egyenesen rohan a cél felé.

Nem folytatom, barátaim. Csak annyit, hogy én már sok mindent mellre szívtam, de ilyent még soha. Scholz pár percnyi szócsata és közelharc után kivette belőle, hogy Marika, a felesége, a kedves és jó Marika, alig egy órával ezelőtt ismeretlen okból, de öngyilkossági szándékból szublimátkockát nyelt, a mentők a kórházba szállították, és most ott van.

Isten ugye, a hideg verejték gyöngyözött homlokomon. Ti természetesen arra gondoltatok volna, hogy az egész csak ugratás, éretlen tréfa, maszlag. Én azonban nem erre gondoltam. Ismerem azokat a fiúkat, akik 1933-ban élnek. Ezek nem színészkednek, mint mi, nem hazudnak soha, se maguknak, se másoknak. Mi regényesek voltunk. Ők tárgyilagosak. Jancsi a barkochba legszigorúbb szabályai szerint tárgyilagosan közölte a tényállást, ők pedig ezt éppily tárgyilagosan fogadták. Egyikőjüknek se jutott eszébe, hogy egy pillanatig is kételkedjék benne. Nem is nagyon csodálkoztak rajta. Ezek semmin se tudnak csodálkozni.

Hogy miért ment bele Jancsi ebbe a kétes ízlésű játékba, tudja Isten. Talán fáradtságból, talán idegességből. Ártani senkinek se ártott vele. Marikát ezalatt a kórházban szakszerűen kezelték, kimosták a gyomrát, hánytatták, tejet itattak vele, és sok-sok liter vizet csorgattak át rajta. Jancsit elküldték onnan, hogy ne lábatlankodjék, csak egy óra múlva mehetett vissza. Ő tehát ebben a percben nem segíthetett rajta. Legalább magán akart segíteni. Valahogy agyon kellett ütni az időt, amíg ismét nem láthatja.

Én nem ítélem el őt. Szerette ezt az asszonyt, és most is szereti. Emlékszem, házassága első idejében állandóan zsebében tartott négy darab pogácsát, és boldogan mutogatta mindenkinek, hogy azt a felesége sütötte. Mit bizonyít ez? Nem azt, amint állítjátok, hogy a pogácsák ehetetlenek voltak, mert különben kidobta volna a zsebéből, nem tartotta volna magánál hónapokig mint ereklyét. Szóval, szereti a feleségét.

A barkochba után fölhajtott még két pohár vizet, aztán átrohant a kórházba. Csak órák múlva tért vissza, késő éjjel. Újságolta, hogy Marika túl van az életveszélyen, megmentették, jól érzi magát, az orvosok bizakodnak abban, hogy semmi utóbaja se lesz.

A Szíriuszban recsegni kezdtek az orosz zenészek, tudjátok, azok, akik még hadifogságukból rekedtek itten. Egy darabig nemzeti viseletben játszottak orosz dalokat, aztán, hogy elrongyolódott a rubaskájuk, az orosz dalokat elfelejtették, és most úgyszólván kizárólag magyar nótákat muzsikálnak, szláv véralkatuknak megfelelően, álmosan, vontatottan, s többnyire hamisan is. Hát menekültünk.

Jancsit hazakísértem a Hungária körútra. Ott lakik egy hónapos szobában. Leült a szűk díványra, ahol máskor együtt szoktak aludni. Megállapította, hogy ma egyedül fog aludni. Fájdalma tárgyilagos volt. Fölkelt, a díványra dobott egy tarka vánkost meg egy vékony paplant. Aztán hátratett kezekkel le-föl sétált, anélkül hogy egy szót szólt volna. Meg-megállt az ablak előtt. Kitekintett a Körútra. Úgy tetszett, hogy valamit vár. Említettem nektek, hogy ez a fiú mindig vár valamit. Most éjszaka volt, felleget, sötét éjszaka. Nyilván arra várt, hogy megvirradjon.

1933

KERNEL KÁLMÁN ELTŰNÉSE

- Hát ti még nem hallottátok? - fordult felénk Esti Kornél, csodálkozva meredt ránk, amint körülültük őt szokott helyünkön, a Vipera kávéház különtermében. - Kernel Kálmán eltűnt. Az, az. Pataki sógora. Az a kövér, az a százhusz kilós. Az a szipkagyáros. Nem emlékeztek, itt is megfordult egyszer, de már régen. Libamájpástétomot tömött belénk, vörös pezsgőt itatott velünk hajnalig. Aztán maga vitt haza bennünket a nagy kivilágított kocsiján.

Utóbb már nem volt se kocsija, se szipkagyára. Mindent leadott. Két bérházat és pénzt is, körülbelül egy milliót. A százhusz kilójából is leadott egyet-kettőt, az általános gazdasági helyzetre való tekintettel. Teljesen tönkrement.

Úgy érzem, nagy igazságtalanság történt vele. Az ilyen vastag embereknek örökös jólétben kellene fürödniök. Szükségesek ezek, hogy viruljanak, hogy szeressék az életet, és megszeressék másokkal is, hogy remek lakásukban hét-nyolcféle likőrrel kínálgassanak, elmenőben pedig jelentős hunyorgással, atyai mosollyal egy ritka spanyol szivart csempésszenek zsebünkbe. Kár értük. A nyomort semmi esetre se nekik találták ki.

Kálmán nem várt szívóssággal küszködött. Amikor a szipkagyára fölszámolt, alapított egy sokszorosító irodát, utána egy poloskairtó vállalatot is. Ezekkel is hamarosan „elkészült”. Patakiék segítették néhány pengővel. De kin lehet segíteni? Menekülnie kellett Pestről. A hajótöröttek erről a viharos óceánról a környék csöndesebb öbleibe vonultak. Ő a feleségével Rákosszentmihályra költözött. Gyermeke nem volt. Vett egy szoba-konyhás lakást, s alkalmi üzletekből tengődött. Villamoson járogatott be Pestre. Néha, amikor nem volt pénze, gyalog is. Nyáron meglátogattam. Az udvaron görögdinnyét evett mezítláb, s népdalokat énekelt. Úgy látszott, beletörődött sorsába. De nem bírta sokáig.

Egyszerre csak eltűnt. Borzasztó ez, barátaim. Valaki eltűnik, és nincs többé. Se híre, se hamva. Kálmán nincs többé. Hült helye. Keressük, és nem találjuk. Vettétek-e észre, mennyire idegesek vagyunk, ha eltűnik valamin? Hogy ellopják, az még hagyján. Ebbe belenyugszunk. De, hogy volt és nincs, azt nem lehet elviselni, azt nem lehet megérteni, lázadozik ellene az eszünk, s őrjöngve keressük, csak azért is. Hát még, ha egy ember tűnik el. Hogy meghaljon, az is rendjén van. Akkor ellopja valaki, egy ismeretlen és láthatatlan tettes. De ez más. Hát még ha az az ember akkora, mint Kálmán, egy ilyen roppant test, egy ilyen óriás, aki még nem talált magának kész kalapot és cipőt semmiféle boltban, s mindig külön kellett csináltatnia mértékre. Nem mindegy, hogy egy sovány, incifinci alak tűnik el vagy egy ilyen rendkívüli természeti jelenség. Az se mindegy, hogy egy rajzszög tűnik el az íróasztalomról, vagy az egész íróasztalom tűnik el. Én az utóbbin sokkal jobban csodálkozom.

Ezen is váltig csodálkoztam. Aztán még sohase láttam egy eltűntet közlőrl. Rohanunk a rendőrségre az eltűntek osztályába, és rohanunk vissza haza, mindennap izgatottan futjuk végig a délutáni lapokat, nyomozunk, és nyomoztatunk hivatalosan, magánrendőrökkel is, sürgönyözünk, veszeksüzünk, telefonozunk, de mindhiába. Kis tárgyai mind itt vannak, a rozsdás önborotvája, a fogkeféje, a dohányszelencéje. Csak ő nincs sehol. Bizony isten, furcsa ez.

Később pedig egyre furcsább. A felesége egy sarokban sírdogál, fáradt, gépies hangon mindig csak ezt nyafogja: „Csak nem történt valami baja... Csak nem történt valami...” Dehogy is történt - vigasztaljuk dühösen és ostobán. - Hát hogy lehet ilyesmire gondolni. Ki hallotta, hogy valakinek baja történt volna, aki négy nap óta semmiféle életjelt nem adott magáról? Ellenkezőleg, akkor történik baj, amikor legkevésbé sejtjük. Ez csak természetes. De mért nem jön haza, mért nem ír vagy üzen legalább? Hiszen össze se vesztek, szépen éltek, különösen,

mióta nyomorúságba jutottak. Aztán hol hál, hol étkezik, hol kap pénzt? Barátai épp olyan szegény ördögök, mint ő. Csak 78 fillér volt nála, és semmi értéktárgy. Feleségének azt mondta: „szervusz”, s azóta nincs.

Az ötödik napon bukkantunk az első nyomra. Felesége az Aggteleki utcában találkozott Wincklerrel. Winckler elmesélte, hogy szerdán délután, eltűnése második napján látta őt a Rákóczi úton. Borotvátlan volt és levert. Még meg is kérdezte tőle, mi baja. Kálmán legyintett, és olyasmit mormogott, hogy „nem bírja tovább”. Én tüstént kijelentettem, hogy Winckler a világ legnagyobb barma, és semmi hitelt se kell adni szavainak. Fogadást ajánlottam, hogyha valaki a hozzátartozóját keresi és közli, hogy hozzátartozója már öt nap óta eltűnt, 1000 ember közül 999, közöttük művelt széplelkek, egyetemi tanárok is ugyanazt vallják, amit ez az állat, hogy látták az illetőt, úgy vették észre, hogy borotvátlan és levert, hogy legyintett a kezével, és azt mormogta, hogy „nem bírja tovább”. De mit bizonyít ez? Azt, hogy általában minden ember levert és borotvátlan, hogy mindenki legyint a kezével, hogy senki se bírja tovább, de azt is bizonyítja, hogy 1000 ember közül 999 ostoba, fontoskodó tökfilkó.

Egy hét múlva - bevallom - magam is kezdtem földogatni a reményt. Eltűnni, búcsú nélkül távozni, kétségtelenül udvariatlanság, de a legjobb társaságokban is dívik. A franciák „angolosan” tűnnek el, az angolok „franciásan”. Van azonban az eltűnésnek olyan fajtája, melyet, anélkül hogy érthető elfogultságukban túlzottan hízelegnénk nemzeti hiúságunknak, a mi sajátságunknak mondhatunk. Ha valaki állás és munka híján megsokallja a koplalást, és otthagyja családját, valamint a vele járó örömeket, aztán zsebében öt-hat kiló kővel a híd karfájáról egyenesen a Dunába lép, vagy az ötödik emeletről fejest ugrik a világítóudvar kövezetére, akkor az „magyarosan tűnik el”. Mindinkább arra a véleményre hajlottam, hogy Kálmán is a „magyaros eltűnés”-t választotta.

Egyelőre valahogy el kellett őt helyeznem képzeletemben. Ez nem ment könnyen. Csak most tapasztaltam, milyen különös viszonyban vagyunk az eltűntekkel. Baljós, kétlaki lények ezek, egyszerre élők és halottak, emberek és kísértetek, ennek a világnak és a másvilágnak a polgárai, s nem tudni, hogy hova tartoznak. Még vannak, de már nincsenek is. Azt kell föltennem, hogy az eltűntek lelke ebben a kétes állapotban ég és föld között lebeg, de még nem messze a földtől, körülbelül egy méterre a fejünk fölött, s mi talán el is érhetjük őket, akár az elröppenő léggömb zsinegét, ha jól kinyújtjuk kezünket, és egy nagyot ugrunk. Állandóan zavarban tartanak bennünket. Olykor elképzeljük őket már holtan, föloszolva, valamilyen sírban vagy a folyó medrében, amint a csukák lakmároznak szemgolyójukon, de olykor épp ennyi joggal elképzeljük őket egy kis kocsma söntésében, amint borjúpörköltet vacsoráznak, és fehér kenyérrel törülgetik ki zsíros-piros tányérjukat. Egyformán gondolhatunk arra, hogy telefonozunk nekik, s arra is, hogy éjjel majd halotti mécsesét gyújtunk lelkük üdvéért. Sohase tudhatjuk, hol találkozunk velük, egy asztaltáncoltató társaságban mint szellemekkel, vagy egy kávéházban mint nem fizető vendégekkel. Minden lehetséges. Ez a bizonytalanság fölöttébb kellemetlen. Nekünk, akik még nem tűntünk el, még inkább, mint nekik, akik már eltűntek. Mert ha élnek, akkor ők mindenesetre tudják, hogy hol vannak, és így nem idegeskednek, ha pedig már nem élnek, akkor nem tudják, hogy hol vannak, és így szintén nem idegeskednek. Közöttük és a halottak között csak az a különbség, hogy a halottak nincsenek, de ezt nem tudják, ők pedig nincsenek, de ezt esetleg tudják is.

Patakiné csöndesen siratta a bátyját, noha még remélte, hogy majd csak előkerül. Pataki már alig bizakodott. „Derék fiú volt - mondogatta lassan -, kedves fiú volt”, és múlt időben kezdett róla beszélni. Kálmán felesége fölkeresett, hogy adjak neki valami tanácsot. Én csupa irgalomból hamis nyomokra vezettem, hogy legalább azokon rágódják el. Az ő helyzete volt a legirtózatosabb. Feleség volt (vagy néhai feleség), özvegy volt (vagy özvegyjelölt), függőben

levő címmel és ranggal: egy halott férj felesége, vagy egy élő férj özvegye. Nem viselhetett gyászruhát, de piros ruhát sem, mert mind a kettő egyaránt sértés, gonosz vagy vakmerő előlegezése sorsának. Azt mondtam, hogy erre az átmeneti időre leghelyesebb volna fehér ruhát csináltatnia, cikázó fekete sávokkal, melyek mintegy a gyász tétova lehetőségét jelzik, de anyagi helyzetére való tekintettel letettem erről az ötletéről, melyet csak az eltűnt férjek módosabb hitvesei engedhetnek maguknak meg, s elnéztem, hogy régi, kopott kék ruhájában tébolyogjon ide-oda.

Már számtalanszor beszélt Wincklerrel, aki utoljára látta Kálmánt, anélkül hogy valami újat tudhatott volna meg tőle, már számtalanszor végigjárta azokat a kifözéseket, kávéméréseket, utcákat és tereket, ahol Kálmán azelőtt üzleti útjain megfordult, ennél fogva, nem tehetett egyebet, mint hogy rendszertelenül, összevissza kereste, ott, ahol Kálmán talán még soha életében nem járt, hátha véletlenül éppen ott lesz. Ez a kétségbeesés következtetése. Reggel elindult valamerre, és bandukolt estig. Lassan haladt például a Gyáli úton vagy az Ostrom utcán, benézett minden házba és pincébe, s bizonyos reménységgel köszöntött minden távoli alakot, mindaddig, míg közelébe nem ért. Minden ember Kálmán volt, amíg nem látta azt, hogy nem Kálmán az. Egy ilyen útján magam is elkísértem. Megdöbbsenem, hogy mennyi ember él a föld hátán, aki nem azonos Kálmánnal, s mennyi zug és búvóhely van mindenütt, ahol elveszhetünk, eltűnhetünk, elkallódhatunk. Egy ember aránylag kicsiny, s a világ bizony jókora.

Összeült a család - nagy s elég jómódú család volt -, beszélgetett felőle. Ha a halottakról csak jót vagy semmit, s az élőkről - az érdekesség kedvéért - csak rosszat vagy semmit, akkor az eltűntekről, akik egyszerre mind a két osztályba sorozhatók, vegyesen jót és rosszat kell beszélni. Órola inkább csak jót beszéltek. Az első napokban egyik nagybátyja még hibáztatta, hogy nem takarékoskodott eléggé, hogy nem tett félre akkor, amikor lehetett volna, hogy vállalkait se vezette mindig kellő szakértelemmel és buzgalommal. Fölhozta többek közt, hogy legutolsó vállalatát, a poloskairtót meglepő könnyelműségével és gondatlanságával tette tönkre. Erről magam is hallottam valamit félfüllel. Hallottam, hogy Kálmán a poloskákat nem is irtotta, hanem tenyésztette. Hallottam, hogy az ő gázaitól ezek a kártékony rovarok, még a betegek, az öregek is, inkább új életre serkentek, s ezért - amint mondják - oly népszerűsége telt szert körükben, hogy a poloskák a vállára röpültek, s ő a tenyeréből etette őket, mint mások a galambokat. Hallottam azt is, hogy a többi vetélkedő vállalat szerződtette *agent provocateur*-ként, abból a célból, hogy ezeket a Budapesten lassan kihaló férgeket elszaporítsa, ezzel kereseti lehetőségüket fokozza, iparukat föllendítse, s a többi cég titokban pénzelte is, támogatta, mindenhova ajánlgatta. Ezt én sohase hittem el. Gonosz rágalomnak, mendemondának tartottam. Annyit azonban tudok, hogy amikor egy ízben hozzá fordultam, teljesen meg voltam elégedve. Sürgősen ezer darab eleven poloskára volt szükségem. Az árut huszonnégy óra alatt leszállította, mégpedig kifogástalanul, ízléses csomagolásban, tíz kis dobozkában, melyek mindegyikét szalag kötötte át, mint azokat a bankjegycsomókat, melyeket a nagy bankoktól kapunk kézhez, százanként csoportosítva és már előre gondosan megoldva, s az egészért alig fizettem néhány száz pengőt. Nem tartozik szorosan a tárgyamhoz, de megemlítem, hogy a dobozok tartalmát egyik dúsgazdag és aljasul zsugori rokonom lakásán engedtem szét, amikor havonta egyszer ebédre hívott, s megosztotta velem cukorbajos kosztját, de minden hónapban csak egy doboz tartalmát hintettem szét részint az ágyára, részint a díványaira, hogy közben az esetleges tisztogatások után is egy éven át mindig legyen mivel szórakoznia. Azt is meg kell említenem, hogy a portéka hatékonysága minden várakozásomat fölülmulta.

Elég az hozzá, én Kálmánt, márcsak hálából is védelmembe vettem, s kimutattam, hogy ő nem hibás, csak az élet a hibás. A rokonok megértően bólintottak. Elismerték, hogy mindenkor jó rokon volt. Amint pedig teltek-múltak a napok, olyan magasztalásokat és dicséreteket kapott,

hogymagam is megsokalltam. Pataki úgy érezte, hogy nem tett annyit az érdekében, amennyit tehetett volna, csak néha adott neki valamicskét, de mindig ötletszerűen, s azt hiszi, helyesebb lett volna, ha mindig a hó elején bocsát rendelkezésére egy kis összeget; például 70 pengőt, vagy mondjuk 50-et, annyit bizonyosan nélkülözhetett volna. Csodálatos, barátaim, hogy milyen heveny fertőző betegség a jóság. Egyszerre megnyílnak a szívek. Olyan jelenetnek voltam a tanúja, amelyet keveset láttam életemben. Egyik nagybátyja, valami húskereskedő, hirtelen havi 150 pengőt helyezett kilátásba arra az esetre, ha valami csoda folytán vissza-kerülne, ez a nagynénje 200 pengőt ajánlott föl, a másik 50-et, ez megint 100-at, amaz megint 200-at, s az önkéntelen adakozásból hamarosan 750 pengő gyűlt össze, havi 750 pengő, melyből könnyűszerrel megélhetett volna, még kezdetben is volna valamihez. A nénikék zsebkendőjük csücskével itatgatták könnyüket. Mindenki sírt. Én is sírtam.

Amikor Kálmán három hétig nem mutatkozott, mindenki beletörődött a változhatatlanba. Alig beszéltek róla. Patakiné kisírt szemmel jött-ment. A falon ott lógott Kálmán arcképe, melyet eddig még sohase láttam náluk. Feleségétől kérték el, s berámáztatták sötétbarna keretbe. Ha elmentek előtte, meg-megálltak, s ezt mondták: „Kálmán.” Aztán fűsőlőhajtottak: „Szegény. Neki már jobb, mint nekünk.”

Most gyorsan elmondom azt, ami a múlt héten történt, az eltűnése negyedik hetében. Éppen Patakinál vagyok, amikor a telefonhoz hívják. Néhány pillanatig beszél. Sápadtan, földúltan tér vissza, s ezt súgja fülembe: „Kálmánt megtalálták.” - Él? - kérdezem. - „Azt nem tudom - feleli szinte ingerülten. - A Szent Lukács-kórházból telefonoztak, hogy menjek azonnal.” - Szóval él - kiáltok. „Nem valószínű - felel még ingerültebben. - Semmi esetre se hiszem, hogy ennyi idő után él.” - Miért? - kérdeztem, amíg a kórház felé robogunk egy kocsin. - „Én azt hiszem - feleli -, hogy föbe lőtte magát. Volt egy pisztolya.” Pataki szétroncsolt agyvelőt lát maga előtt, rajta jegestömlőt, esetleg egy halottat. Elfűlő hangon kérdezősködik a kapusnál, de az csak ennyit mond: „III. emelet 17.”. Remegve nyitja ki a kilincset. Kálmán a betegek csíkos egyenruhájában ül az ágyon, s újságot olvas. Bágyadtan elmosolyodik, szégyenkezik, fölkel, kezét nyújt. Bocsánatot kér. Szörnyű lelkiállapotban volt, egy hétig csavargott, maga se tudja, miért, aztán fűszedte egy orvos barátja, s behozta ide, most már lassan magához tér.

„Hát ez mégiscsak szemtelenség - fakadt ki Pataki, amikor hazafelé hajtattunk, hogy megvigyük az örömhírt. Hisz ennek kutyabaja.” - A rokonok sorra látogatják, de mindegyik hasonló véleménnyel távozik. „Kérlek - szól az egyik -, az a pimasz a kertben feküdt, egy heverőszéken, frissen volt borotválva és cigarettázott. Hallottatok már ilyesmit?” „Csirkefogó - mondja a másik. - Olyan kövér, mint egy disznó.” Hiába magyarázgatom, hogy Kálmánnál a borotválkozás, a cigarettázás, valamint a kövérség is életjelenség, mindez arra vall, hogy él, ennek tehát örülniök kellene, mert ha nem élne, akkor valószínűleg nem borotválkoznék többé, nem is dohányoznák, sőt talán ilyen kövér se volna, de ők csak a fejüket csóválgatják: „Ronda szélhámus.” „Ezt tette velünk.” „Már ez igazán nem volt szép tőle.” „Mi mást vártunk.”

Hogymit vártak tőle, nem tudom. De csalatkoztak benne. Már szó se lehet többé a havi 750 pengőről. Kálmánnal mindenki szakított, többé nem álltak szóba vele. Pataki húsz pengőt küldetett neki, de értésére adatta, hogy többé ne mutatkozzék náluk. Arcképe már a megkerülése első napján eltűnt a falról.

Én most azon fáradozom, hogy megértessem vele az embereket. Azt ajánlottam, hogy lassanként lopóddzék vissza közéjük. Aki eltűnik, az ugyan ismét feltűnhet az élet szemhatárán, de legyen elkészülve arra, hogy a feltűnése kínos feltűnést is kelt. Embertársainkat fokozatosan, kíméletesen kell hozzáedzeni ahhoz a tényhez, hogy élünk. Mindnyájan így tettünk valamikor. Hányszor kiküldtek bennünket a gyerekszobába, hányszor keresztülnéztek rajtunk fiatal korunkban, hányszor kérdezték később is gyanakodva, mikor egy társaságba toppantunk, hogy

„kicsoda ez az új alak?”, míg nagy nehezen tudomásul vettek. Erről mi, írók is tudnánk beszélni. Nálunk is könnyebb „eltűnni”, mint „feltűnni”. Mennél nagyobb valaki, mennél láthatóbb és súlyosabb, annál körülményesebb ez. Egy darabig a legközelebbi rokonaink, íróársaink is úgy viselkednek, mintha a világon se volnánk, elfordítják fejüket, s tettetik, hogy nem vesznek észre. De ha kitartunk, és azért sem engedünk, végül mégiscsak megtűrnék bennünket a körükben, nem azért, mintha túlságosan szeretnének, de azért, mert már megszoktak, beletörődtek abba, hogy mi is vagyunk.

1933

AZ UTOLSÓ FÖLOLVASÁS

Amint szokta, az utolsó pillanatban ugrott föl a vonatra. Poggyászát bevágta egy félfülkébe. A kerekek gurulni kezdtek a síneken.

Sötét, téli délután volt.

Álmosan, a virrasztástól véres szemmel bámult ki az ablakon. Nézegette a hómezőket, a fölöttük röpködő varjakat, ezt a nagy, fehér-fekete tájképet, aztán akkorát ásított, mintha az egészet el akarná nyelni, lehúzta az ablakfüggönyt, hogy semmit se lásson, és mint minden alkalommal, amikor belekezdett valamibe vagy amikor túl volt valamin, rágyújtott.

Most az utazásba kezdett bele, és az induláson volt túl. Ezért, mielőtt elszívta egyik cigarettáját, a másikra gyújtott.

Valahova vidékre igyekezett, egy fölolvadásra.

Hányadik fölolvadásom lehet már ez, tűnődött magában, talán a századik is, ha nem a százötvenedik, két és fél évtized óta. Egyszer robotnak nevezem, máskor kötelességnek. Valójában ez az életem értelme, kielégülése, ünnepnapja: az úgynevezett dicsőség. Úti élménynek sincs különbség, mint bekukkanni egy ismeretlen városba, látni, amint így napszállatkor a gyermekek az iskolából hazafelé bandukolnak a havas utcákon, meglapni testvéri közösségüket, beszagolni egy vendéglőbe, végigsétálni a főutcán, aztán máris szaladni a szállóba, készülni, másnap pedig rövid tapsmámor és pezsgőcsömör után továbbroppanni, mintha az egész csak álom lett volna. Jaj, mennyi ilyen emlékem van ezekről a fölolvadásokról. Emlékezem vasárnapi ebédekre, mert rendszerint szombaton rándultam le, és vasárnap még ott fogtak, a vasárnapi ebédek arany húsleveseire, melyekben duzzadtan úszkáltak a tüdős táskák, a paradicsommártások szinte harsány, hősi pirosára, s a tortaépítmények felhőkarcolóira is. Emlékszem elkallódott barátaimra, begyöpösödött osztálytársaimra, akik a fölolvadást követő reggelen, amíg ágyban dőzsöltem még félálomban, váratlanul bukkantak föl szobám háttérében, szájukon egy emlékeztető, bocsánatot kérő s mégis vádoló mosollyal, hogy bár elfeledten és névtelenül, de azért még a világon vannak. Emlékezem egy nyájas családra, mely szállóvendégül látott, lakószobámra, melyet annyira kényelmessé és otthonossá próbált tenni, hogy sohasem éreztem magam benne se kényelmesen, se otthonosan, s ha egyedül maradtam, akkor is állandóan hajlongtam és mosolyogtam, mintha közelemben lettek volna szeretetre méltó házigazdáim, akik a fal mögött is mozdulataimat lesték, és amikor mosakodni akartam, ők maguk szivattyúztak vizet alkalmi mosdómba. Emlékszem tisztelőimre, akik az utcasarkon egy oszlop mögül törtek rám, hogy kezem vonását kérjék, és műkedvelő írókra, akik úgy nyújtották át kéziratukat, mint királynak holmi életbe vágó kérvényt, a hódolat rózsáival átkötve vagy pedig orv fenyegetést burkolva belé, mint tört a merénylek. Emlékszem egy nagyváradi kávéházra, még a régi béke idejéből, ahol a pincérek fülem hallatára azon vitatkoztak, hogy melyik volt a múlt vasárnap az „életszagúbb” szonett. Emlékszem kedves nénikékre, akik azzal gyanúsítottak, hogy lenézem ételremeküket, mert - hiába - nem pesti az, és részint azon csodálkoztak, hogy nem eszem belőle eleget, részint pedig azon, hogy annyit eszem belőle, s mint költő nem vetem meg az ilyen prózai dolgokat. Emlékezem, hogy vonszoltak ide és oda megtekinteni egy árvaházat vagy egy vágóhidat, egy képtárat vagy egy járványkórházat, s mint mondtam mindenről tartózkodó, de elismerő szakvéleményt, én, aki az íráson kívül semmihez a világon nem értek. Emlékezem aztán leányokra és asszonyokra, akik ilyenkor a véletlen tündér szeszélyét és végzetét hozták nekem. Minden fölbogozhatatlanul együtt van ezekben a

kirándulásokban, melyek sohasem ugyanazok, és mégis mindig ismétlődnek. Beh szépek is voltak, sóhajtott. Jó volna még élni egy darabig.

Nyolc felé járt. Esti fölrántotta az ablakfüggönyt. Künn már a hósík is olyan fekete volt, mint a varjak. Mindenütt áthatolhatatlan, sűrű köd gomolygott. „Kilenckor kezdődik a fölolvadás, gondolta, csak annyi időm marad, hogy a szállóban átöltözzem.” Nyújtózkodott. Mellénye felső feléből kihúzott egy barna üveget. Bevett valamit, amitől szeme azonnal csillogni kezdett. Újra rágyújtott. Néhány perc múlva kivilágított kupolák sugárvései törtek át a homályon, víztartályok és gyárgépek integtek feléje, aztán a kalauz beszólt, hogy megérkezett.

Átadta a poggyászát, leugrott a pályaudvarra, a sínek közé, ahol egy homályos csoport közeledett feléje, a Közművelődési Egyesület serény elnöke, ifjú feleségével meg egy sápadt, ismeretlen, szótalán fiatalemberrel. Amint ilyenkor szokták, megkérdezték tőle, hogy jól utazott-e, nem fáradt-e el túlságosan, s miután ő erre valamit makogott, kocsiba ültették, elmondták, hogy az est iránt városszerte „óriási az érdeklődés”, noha még „nem adtak el minden jegyet”, és vitték a szállóba, az Aranysasba, amelynek a másik szárnyán mindjárt ott a színpad is, úgyhogy neki csak majd át kell sétálnia.

A sápadt, ismeretlen, szótalán fiatalember, aki az est rendezője volt, „rendkívüli tapintattal” a szálló előcsarnokába kísérté őt, megvárta, amíg a fölvonóra száll, és „eltávozott”.

Már javában zakatolt a fölvonó, amikor Esti fölfigyelt, hogy mégiscsak érik néha meglepetések. Soha életében nem járt ilyen furcsa vidéki szállóban. A fölvonó nyargalt, robogott, immár percekig, egyre följebb és följebb.

- Hová megyünk? - kérdezte a kisfiút.

- Föl - válaszolt a kisfiú, és mutatójával a magasba bökött.

- Hányadik emelet?

A kisfiú erre nem felelt, mert a fölvonó még egyet-kettőt zökkent, aztán nagy zajjal megállapodott. Némán vitte előre bőröndjeit a hosszú és szűk folyosón, melyen szürke gyökérszőnyegek szaladtak a szürkére festett egyforma ajtók mentén. Az egyik ajtót kinyitotta.

- Tessék parancsolni - mondta.

- Ez a szobám? - érdeklődött Esti, a gőzfűtéstől pállott levegőben a szoba közepére ment, és körütekintett.

Egy nagy tükröt látott, oldalt az ágyat, szemben pedig a kerevetet. Bólintott, és elküldte a kisfiút. Kinézett az ablakon. Lenn, egészen mélyen lenn a hegyeken egy kisváros szétszórt házacskaí heverték a lámpafénytől sugárzó, sárga, meleg ablakokkal, mint gyermekkori színházának feledhetetlen díszletén. Sokáig gyönyörködött ebben. Egy zömök kőtorony körül a hullongó hóban varjak keringtek.

- Siessünk - biztatta magát, és nekilátott.

Önborotvapengéje harsogva szántott végig arcán, forró vízben mosakodott, aztán bőröndjéből egymás után rebhent elő a fehér ing, a fehér mellény, a fehér nyakkendő, mint künn a hó, s utána a fekete frakk, a fekete nadrág, a fekete lakkcipő, mint künn a varjak.

Bach *Air*-jét fütörészte, s azon gondolkozott, hogy mit műveljen ma este a dobogón. Mindenesetre zsebébe gyűrt néhány újabb kéziratot. Ide-oda hajlongva fészkelődött a tükör előtt, s boldogan észlelte, hogy még nem egészen vénült meg, és magas.

- Induljunk - vezényelt magának, és a folyosóra lépett. Ez volt az a hosszú és szűk folyosó, melyen előbb a kisfiúval idejött, a szürke gyökérszőnyeggel és a szürkére festett egyforma ajtókkal, de csak most vette észre, hogy milyen hosszú és szűk. Valahol a végén tükör csillámlott homályosan, visszaverve a hosszú és szűk folyosót, a szürke gyökérszőnyeggel és a szürkére festett egyforma ajtók végtelen sorával. Minthogy mennél előbb a színpadra akart érní, a tükör felé igyekezett, abban a reményben, hogy ott majd valami kijáratot lel vagy lépcsőt. De csatlakozott. Amint a közelébe ért, meggyőződött, hogy amit a tükörben lát, az nem is tükörkép, hanem maga a valóság. Végeérhetetlen volt ez a folyosó. Micsoda nagyozolás Mucsán, dörmögött, és elbiggyesztette száját. Bosszúsan sietett előre. „Úgy látszik, újra eltévedtem”, mondta mosolyogva, de zavartan egy pincérnek. Az útbaigazította, hogy menjen visszafelé, ellenkező irányba, s ott valahol messze ugyancsak egy tükör látszott, de a végén szintén nem volt tükör, csak maga a folyosó, megszámlálhatatlan ajtaival és szobáival.

Öt-hat percig bolyonghatott, amikor egy másik pincér jobbra irányította, aztán egy harmadik pincér megint balra. Akkor már régen elmúlt fél tíz is. Idegeskedett, hogy végképp elkésik az előadásról, türelmét vesztette, és magából kikelve szaladgált ide-oda, le és föl, egyik emeletről a másikra futkosva, s mindenütt csak az egyformaság kétségbeejtő útvesztője fogadta. Végül dörömbölni kezdett a fölvonó vaskalitikáján. A fölvonó megállt, kilépett belőle a kisfiú, és ő beszállt. Ismét szédületes iramban repülni kezdett fölfelé, aztán zuhanni lefelé, kivárhatatlan hosszú percekig. Esti ordította, toporzékolt, hogy ki akar szállni.

Arra a hosszú és szűk folyosóra érkeztek, ahonnan elindultak. Szobája ajtaját nyitva találta, benn az öltözködés rendetlenségét, szappanhabos önborotváját a mosdótálban. A tükör elé állt, és figyelte fehér arcát, verejtékes homlokát. Tudta, hogy mi fog következni. De ez inkább érdekelte, mint borzasztotta. Azon csodálkozott, hogy az egész csak ennyi.

Amíg a kisfiú orvosért szaladt, addig ő előkotorászta a barna üveget, és megint bevett belőle.

- Miért használja ezt? - kérdezte tőle az orvos szemrehányólag, és kivette a kezéből.

- Azért - felelte Esti -, mert a földön meghalnak a gyermekek.

Az orvos megállapította, hogy félrebeszél, s szeme bandzsít. Tapogatta érlökését, de már nem érezte. Le akarta ültetni egy székre. Erre Esti teljes hosszában végigvágódott a földön. A tükör elé esett, s kidülledt mind a két szeme. Ekkor rohant be a sápadt fiatalember. Lélekszakadva követelte a mestert, hogy a színpadra vigye.

Döbbsenten látta, hogy mi történt.

- Érdekes - jegyezte meg -, most is nézi magát a tükörben.

- Igen - bólintott az orvos. - Mint afféle művészember. Pedig már nem is él.

1933

KÉZIRAT

- Olyan kézirat-kazlat hozott a posta - panaszkodott Esti Kornél -, hogy amikor fölbontottam, rémület fogott el. Regény volt, két részben, keménypapír borítékban, gondosan legépelve, szalaggal átkötve. A címét meg se néztem. Csak azt, hogy ki írta.

Egy előkelő, finom, öreg hölgy írta, aki művelt volt, szeretetre méltó, a társaságban elmés, okos is, de mihelyt tollat vett kezébe, ezeket a kitűnő tulajdonságait tüstént elvesztette, s pocsékabbul írt, mint egy pesztonka.

Olvastam már néhány írását. Úgy gondolok vissza rájuk, hogy ma is az ásitógörccs csikordítja össze állkapcáimat. Ha nem hatnak rám a legerősebb altatószerek, csak eszembe idézem őket, s azonnal elnyom az álom.

Sóhajtvá fölemeltem a súlyos irodalmi munkát. Odadobtam a szobám sarkában álló kézirat-asztagra.

Az író nő a kísérőlevelében arra kér, hogy föltétlenül olvassam el küldeményét, mert sokat tart véleményemről. Hát megfogadtam magamnak, hogy egy szabad órámban majd belepillantok.

Két-három hét múlva találkoztam vele az utcán.

- Elolvasta? - kérdezte.

- Még nem, méltóságos asszonyom.

- De elolvassa?

- Természetesen.

- Megígéri?

- Meg, meg.

Ez a kézirat, melyet azóta belepett a por, mellemlre nehezedett. Gyakran lidérceseket álmodtam miatta. Nem mertem még egyszer megnézni. De tudtam, hogy 1308 oldal. Onnan emlékeztem erre, mert az átvételkor feltűnt, hogy az oldalszáma azonos azzal az évszámmal, amelyikben Róbert Károly király a magyar trónra lépett.

Borzalmas volt elképzelnem, hogy csak átlapozom is. Mi értelme lenne? Az, hogy mások elém teszik kéziratukat, mindig meghat, meg is tisztel. Alázatosan igyekszem teljesíteni kötelességemet, megfelelni a belém vetett bizalomnak. Még mindig nem tompultam el anyagom iránt, érdekel, mint az orvost a betegek folyton ismétlődő tömege. De ebben az esetben bizonyos voltam, hogy gyógyíthatatlan beteggel állok szemközt, akiről már évekkel ezelőtt lemondtam. Nihil faciendum. Legfőljebb tovább vigasztalhatnám, tovább áltathatnám, ez pedig sérti igazságérzetemet, azonkívül untat is.

Legközelebb, mikor megpillantottam őt egy estélyen, hozzáírtam. Kezet csókoltam, s ezt dadogtam:

- Még mindig nem, méltóságos asszonyom. Millió undok dolgom van. Robot. De egy hónap múlva - ugye, ennyi időt ad? - magam jelentkezem.

Elmúlt egy hónap. Nem találkoztunk. A nyár is elmúlt. Már azt hittem, hogy ő maga is elfelejtette irodalmi kalandját. Őszintén szólva bizakodtam közeli halálában is.

Ősszel azonban egy verőfényes délutánon, amikor a fasorban mit se sejtve sétálgattam néhány barátommal, viharosan és kötelezően integetett felém. Hozzánk csatlakozott.

Ballagtunk az aranyfák közt. Én meg ő elől, hátul, mögöttünk, úgy tízlépésnyire, s társaságom.

- No, elolvasta? - vallatott szerény s egyben gúnyos mosollyal, támadóan.

- El- feleltem hetykén, szigorúan, szinte durván.

- Akkor most mondja el nekem, hogy tetszett. De részletesen és őszintén. Semmi bók. Engem csak az őszinteség érdekel.

Szeméhez emelte aranykeretes nyeles szemüvegét, és rám meredt.

- Igen - szoltam még mindig szigorúan.

Lassan haladtunk a fasorban. Barátaim tereferéltek hátam mögött. Nekik fogalmuk se volt, milyen halálos veszélyben forgok ebben a pillanatban. Hátra-hátra sandítottam, segítséget várva tőlük, mint a rossz diák, aki nem készült, és a sűgőkat lesi. Nem volt menekvés. Nekem most meg kellett állnom a helyemet, egyedül. Az írónő foglya voltam.

- Hát - kezdtem, s nagy lélegzetet vettem, mintha nem tudnék szóhoz jutni sok mondanivalóm-tól, aztán lehajtottam a fejemet, elnémultam, hogy mintegy rendszerezem, formába öntsem kavargó benyomásaimat.

Ő várt.

Mit tehettem?

Egyszerűen azt mondhattam volna, hogy új regénye remek, s az előbbieket is messze túl-szárnyalja. Ilyesmi ellen - azt tapasztaltam - nemigen szoktak tiltakozni azok, akik írnak. De minthogy már rossz volt a lelkiismeretem, s vádolt előbbi aljas hazugságom, hogy elolvastam kéziratát, és emiatt holmi züllött kalandornak vagy nemzetközileg körözött szélhámosnak éreztem magam, jóvá akartam tenni léhaságomat, egyszerre valami merőben megmagyaráz-hatatlan becsületességi hóbort szállt meg, s egyik kelepceből a másikba hullva kijelentettem:

- Kifogásaim vannak, méltóságos asszonyom - szünetet tartottam. - Mégpedig komoly, súlyos kifogásaim.

- Ugyan? - kacagott meglepődve, s leengedte nyeles szemüvegét. - Látja, ez már érdekel. Talán a tárgy?

- Ó, a tárgy, a tárgy, az érdekes és kerek. A tárgy, az gömbölyű - s két kezemmel mutattam, hogy milyen gömbölyű.

- Sejttem már, hogy micsoda - szakított félbe izgatottan. - Magának a megoldás nem tetszik, a vége.

- Sőt. A vége, az hibátlan - tiltakoztam. - Másképp nem is lehetne befejezni. Egyebütt van a törés.

- Hol?

- Úgy a közepe felé - szoltam tétován, s könyörgő, majdnem rimánkodó tekintetet vetettem rá.

- Ott, ahol Maricának megtalálják a keresztlevelét, s kiderül róla, hogy törvénytelen gyermek?

- Nem. Ez drámai és szükséges. Előbb van a törés.

- Ott, ahol Marica azon a jótékonysági ünnepélyen angyalként szerepel, a görögtűzben - tudja -, és beleszeret Kázmér gróf?

- Ez a jelenet feledhetetlen. Marica, a kis Marica, a fehér angyalszárnyacskákkal, a pirosan füstölgő görögtűzben, halványan és szendén, imára összetett, kis kezecskéivel végtelenül megindító. Az pedig, hogy éppen ilyen helyzetben és éppen ekkor ébreszt szerelmet Kázmér grófban, elmés, eredeti, merész, s ami a fő, lélektanilag teljesen okolt. Még előbb van, méltóságos asszonyom.

- Á, igen. Ott, amikor báró Bolthay Ottóval táncol az Anna-bálon?

- Na, látja - kiáltottam rávezető, nevelői tapintattal, s két karomat kitártam. - Ez az a hely. Erre céloztam.

Föllélegeztem. Most már nem mozogtam abban a kétségbeejtő sötétségben, mint előbb. Az úrból, a vak semmiből, ahol az imént még alakatlan ködtestek keringtek, cseppfolyós állapotban, lassanként egy egész világ bontakozott ki, s ennek már volt napja is: Marica, holdja is: Kázmér gróf, a regényes, andalító szerelmével, és sarkcsillagja is: báró Bolthay Ottó.

Szótlanul lépdeltünk egymás mellett. Én sorsomon tűnődtem, azokon a törökön és csapdákon, melyeket a véletlen a legközelebbi öt percben tartogathat számomra, ő pedig nyilván báró Bolthay Ottó olthatatlan szerelmén.

- Érdekes - szólt -, ezt magam is éreztem írás közben. Bolthaynak még nem kellene oly határozottan nyilatkoznia.

- Miért nem? - kötekedtem. - Bolthay végre - és azon gondolkoztam, hogy micsoda is Bolthay -, Bolthay - mondtam határozottan, ellentmondást nem tűrve -, ember, Bolthay férfi, Bolthay talpig férfi.

- Igaza van - hagyta helyben. - Aztán Bolthay ekkor még nem tudhatja, hogy Marica lelenc, egy szegény kis árva, akit úgy szedtek föl az utcáról, mint egy megfagyott verebet, s azt se tudhatja, hogy kicsoda voltaképp Kázmér gróf.

- Természetesen - bólintottam, s magam is kíváncsi voltam, hogy kicsoda is lehet voltaképp Kázmér gróf. - A hiba ott van, hogy Bolthayt ezen a helyen - legalább érzésem szerint - egy kissé elrajzolta, egy kissé túlrajzolta.

- Lehet - szólt az író, s megállt, mélyen a szemembe nézve. - De mondja, kedves Esti, mit tenne maga báró Bolthay Ottó helyében?

- Én? - kérdeztem, s vállat vontam.

A fasorban a vasárnapi kirándulók gépkocsijai száguldoztak hatvan kilométeres sebességgel. Abban reménykedtem, hogy valamelyik majd csak elgázol, s fölment a válasz kínos kötelezettsége alól. Reményemben csalatkoztam. Folytatnom kellett:

- Mindenesetre megvárnám a fejleményeket.

- Csakhogy Marica később már egy legendás örökséghez is jut - vetette ellen.

- Látja - mondtam -, ekkor kellene igazán feltűnnie Bolthaynak.

- De hisz Bolthay akkor már nem él - sivitott kétségbeesetten. - Kázmér gróf közben megölte párban.

- Tudom - legyintettem fölényesen. - Mégis ebben a pillanatban kellene földerengenie Marica lelkében az ő feledhetetlen képének. Jelképesen értettem.

Itt megtorpantam egy kissé, mint aki valami nyaktörő meredélyt ugrott át, s maga is elborzadt merészségétől. Visszakoznom kellett. Ha eleinte nagyon gyáva és félénk voltam, időközben vérszemet kaptam, s abbahagyva minden tapogatódzást, már-már ítélkeztem elevenek és holtak

fölött, úgyhogy az eleveneket összetévesztettem a holtakkal. Szemtelenségemben odáig vete-medtem, hogy báró Bolthay Ottót röviden és kedélyesen csak Ottónak nevezgettem. Kázmér grófot csak Kázmérnak. Beláttam, hogy ez még korai. Egy-két archimédészi pont még nem volt elegendő, hogy az írónőt kiemeljem körömből. Még mindig áthatolhatatlan köd és rejtély fődte előttem a regény vázát és meséjét, alakjait és jellemeit. Hagytam őt beszélni.

Ő pedig beszélt egy negyedóráig megállás nélkül. Azzal a patakozó hévvel, mely az írókat jellemzi, amikor saját munkájukról szólnak, elém tárva a helyzetét, a társadalmi és lélektani kérdés velejét, az alapeszmét és tanulságot, ecsetelte Marica, Kázmér gróf, Bolthay testi és lelki világát, szó szerint idézte párbeszédeiket, néha drámaian meg is játszva őket, aztán kitért az előzményekre és következményekre, a mellékalakokra, bemutatott még néhány grófnak és bárónak, megismertetett egy nemeslelkű herceggel, egy hű komornyikkal, s végül a regény címét is elárulta. *Marica utolsó szerelme* volt a cím.

Én csak ezután léptem sorompóba. Amikor így kicsalogattam belőle minden titkát, megszólaltam, s tudásom pimasz birtokában taglaltam, utaltam, hivatkoztam, visszamutattam, fejtegettem, cáfoltam, összehasonlítottam, boncolgattam, méltányoltam vagy gáncsoltam, mindig az ő mondatait visszhangozva, oly tájékozottan, hogy maga is megdöbbent tőle.

Ez volt a szerencsém. Amíg a saját fegyvertáramból szedegettem érveimet, akaratlanul is szórakoztattam őt. Ezt azonban unni kezdte. Az ő anyagában olyan párolt unalom lappangott, hogy nemcsak olvasói kábultak el tőle, hanem ő maga is. Egy másik negyedórában teljesen visszavertem. Belefűllasztottam tulajdon cukros oldatába, langyos limonádéjába. Megköszönte magvas észrevételeimet, találó kifogásaimat, melyeket majd beledolgoz a szövegébe, s menekült.

- Mi lett? - kérdezték barátaim, amikor visszatértem hozzájuk, a homlokomat törölgetve. - Sápadt vagy.

- Dolgoztam - feleltem nekik. - Nehéz munka volt.

Igaz, hogy a kéziratát elolvasni még nehezebb munka lett volna.

1935

VILÁG VÉGE

- Szoktál-e te álmodni a világ végéről? - kérdezte tőlem Esti Kornél. - Szóval, te szoktál. Én évenként átlag ötször-hatszor véget vetek a világnak álmomban, megsemmisítem a földgolyót, mint azokat a homokgombócokat és sárkupacokat, melyeket gyermekkoromban gyúrtam a tóparton, aztán egy vonalzóval kegyetlenül kettévágtam. Úgy látszik, erre szükségünk van. Csodálatos, boldog rombolást végzünk ilyenkor. Egyszerre eltűnik mindenki és minden, s velük együtt mi is, de nem ketten, hanem félbillió ember összeölelkezve, aggastyánok és csecsemők, oroszlánok és bolhák, emelődaruk, hőmérők, ágyúk és bajuszkötők. Hidd el, van ebben valami vigasztaló. A halál legkevesébé fájdalmas fajtája az, ha senki se és semmi sem marad utánunk, amit irigyelhetnénk, még az utókor is velünk omlik össze, mely emlegethetne, s újságíró barátunk is, aki siratócikket írhatna rólunk, és bizonyos nyájas kárörömmel veregethetné meg szegény hullánk vállát.

Sok ilyen álombeli világ végére emlékezem. Volt sötét, a pokol minden sötétségével. Volt fényes, a mennyország minden fényével, cikázó villámokkal és tündöklő fényrózsákkal. Volt bibliaian komor és ünnepélyes. Volt színpadi és hatásos, mint egy wagneri dalmű vége, melyben kürtök bömbölnek és harsonák ordítanak. Volt gyors és rettenetes, amikor a föld egy üstökös lángcsóvájában pillanatok alatt pörzsölődött el, mint holmi csillagközi rövidzárlatban, s én fejjel lefelé, lobogó sörénnyel buktam alá a világűrben, kéjesen viszkető lábaimat kinyújtva, s szálltam, röptültem hosszú-hosszú fényévekig anélkül, hogy rendeltetési helyemre érkeztem volna. Az a világ vége, melyről utóbb álmodtam, abban különbözik a többitől, hogy lassú volt, hosszan tartó, részletes, s olyan valószerű, mint egy jó írásmű, mely a hihetlent és túlvilágit hétköznapi keretbe helyezi, tények és adatok közé, s éppen ezzel teszi elfogadhatóvá, igazán megrázóvá. Meghallgatnád?

Hát az úgy történt, barátom, hogy egy nyári délután, körülbelül fél hét felé az Erzsébet körúton sétáltam. Éppen be akartam térni a kávéházba, hogy lekenjek egy színházi cikket, amikor észrevettem, hogy a gyalogjárón kisebb-nagyobb csoportok verődnek össze, s az emberek kinyújtott nyakkal, riadtan az ég egy pontjára néznek, kelet felé, s mutogatnak is arra, suttognak is valamit, de még halkán, s nem tudhattam, hogy mit. Ismerem az ilyen pesti csoportosulásokat. Egy gyermek eleresztette léggömbjét, azt lesik, a háztetők fölött, vagy egy furcsa, külföldi repülőgépet, vagy egy levegővel fölfújott papírzacskót, melyet ide-oda táncoltat a szél, vagy semmit sem, csak ugratják, bolondítják egymást. Nem is törődtem velük. De amint tovább haladtam, én is megpillantottam azt, amit ők, s ekkor elhidegedtek ujjaim a rémülettől, és gyökeret vert a lábam.

Mi volt az, amit bámultak? Egészen jelentéktelen dolog. Egy kis fénypont az ég keleti sarkán, kék és halvány, olyan, mint a kórházban a betegek villanymécse, nem is nagyobb annál. De rosszul mondtam. Alighogy megállapítottam ezt, már nagyobb volt nála, és sokkal izzóbb, akkora, mint az öklöm, s úgy ragyogott, mint egy ívlámpa. Szemléltomást közeledett. Egyelőre csönd volt, mint végzetes politikai változások előtt, amikor élet és halál van kockán, s a levegőbe akasztófák meredeznek. De a következő pillanatban már üvöltözni kezdett a tömeg, az égre kiáltott, kitárt karral, s vak tájékozatlanságában kapualjakba menekült vagy kirohant az utcára, s egy általános mozgósítás, egy világforradalom, egy sohase elképzelt munkaszünetés zúrzavara uralkodott mindenütt. A villamosok megálltak. Lovasrendőrök vágattak elő peckesen, kivont karddal, de csakhamar ők is belesodródtak a rémüldöző csöcselékbe, s elhányták kardjukat. Tüzoltók és katonák gépkocsijai süvöltöttek vészes túlköléssel, immár merőben céltalanul, mert maguk se tudták, hogy mit kell oltaniok és oltalmazniok, s kik ellen kell

harcolniok. Valaki fölfedezte, hogy hajára finomra őrölt, ismeretlen vegyi eredetű kék por száll, s arca, keze, homloka is kék lesz, mint a rejtélyes égitest, mely most már óriási tányérként izzott az égbolton. Erre az izgalom tetőfokára hágtott. Mindenki a kezítükrében bámulta kék arcát. Leáldozott a nap, de a hőség nem csökkent, hanem emelkedett. Telefonozni akartunk valahová, de nem tudtuk, hogy hová. Az utcai telefonfülkéket megostromolták. Mindenki mással beszélt. Maga a központ is mással beszélt, a világmindenséggel keresett összeköttetést, hiába, hogy mitevő legyen. Bőgő hangszórók nyugalomra intették a közönséget.

Végre megjelentek az újságok tükörablakában az első jelentések, fehéren lobogva, mint sirályok a viharban. *Csend, rend* - kiabálták az újságok, régi tekintélyükre támaszkodva, de maguk is eszeveszett izgalommal, s nem adhattak egyéb tanácsot olvasóiknak, mint hogy belső forrásukat ásványvízzel csillapítsák, ezenkívül küldjék be hátralékos előfizetési díjukat, mert az újság még ilyen körülmények között is a legszebb ajándék, a legmegbízhatóbb barát és a legnemesebb szórakozás. Szélhámos patikusok, akik egy életen át nem tudták eladni kotyvalékaikat, az utcán árusították idegcsillapító szereiket a „világ vége” nevű nyavalya ellen, s megittatták a hiszékenyekkel raktáron maradt hashajtóikat, hánytatóikat és hajszeszeiket. Este kilenc órakor a greenwichi csillagvizsgáló igazgatója rádióvilágszózatot intézett az emberiséghez. Szavainak igyekezett bizonyos higgadt méltóságot és tudományos mázat adni, de lépten-nyomon kitetszett, hogy ő, aki számon tartja az égbolt minden rendes lakással bíró, megbízható csillagát és kóbor, büntetett előéletű, többszörösen körözött csirkefogó-üstökösét, nem is sejti, hogy micsoda ez a kék és forró kalandor, ez az égi szörny, mely minden előzetes bejelentés nélkül látogatta meg a földet, és végromlással fenyeget mindnyájunkat. A veszélyt nem lehetett titokban tartani. Éjfélkor egy párizsi tudós minden köntörfalazás nélkül tudatta a világgal, hogy itt az utolsó órája, s ha az égitest közeledése ilyen ütemben folytatódik, aminek ellenkezőjére semmiféle reménység sincsen, akkor három nap múlva megszűnik minden élet, s leghelyesebb, ha valamennyien elkészülünk az együttes és fönséges halálra. Az ő véleményét, melyet később egy amerikai csillagász pontos számítással ellenőrzött és helybenhagyott, az újságok szűkszavú különkiadásban jelentették meg.

Bevallom, ekkor már fölöttébb untam a huzavonát, nem érdekelt többé sem az emberiség sorsa, sem a saját sorsom, s fáradtan, elcsigázva hazafelé bandukoltam. Elhatároztam, hogy otthon majd farkasszemet nézek a valósággal. Lámpát se kellett gyújtanom. Dolgozószobámba oly éles kék fény nyilallt be, mint a capri Kék-Barlangba a legragyogóbb napsütésben. Órákig járkáltam le s föl, hátratett kézzel. Tétováztam, hogy mihez is kezdjek. Írni nem volt kedvem. Kinek és minek? Végrendeletet hagyjak hátra? Ez éppoly ostobaság volna. Inkább ittam. Volt nekem egy hollandi kakaóliköröm, melyet egy hóbortos, teljesen beszámíthatatlan tisztelőmtől kaptam. Mindig takarékoskodtam vele, mert drága, ritka zamatú ital, nekem valóságos ambrózia, s ma úgyszólván beszerezhetetlen. Lassanként kihörpintettem az egészet. Ettől világosság gyulladt agyvelőmben. Enni is kívántam. Orvosaim az utolsó próbareggelim óta eltiltottak a nehéz, fűszeres ételektől. Lekanyarítottam magamnak egy darab szalámit, háromujjnyi vastagon, úgy, ahogy szeretem, s mohó fogakkal haraptam belé, fittyet hányva minden következménynek. Kitűnő közérzetem támadt. Ezt csak az zavarta, hogy velem szemben a dolgozószobám falán a *Kompozíció* című futurista festmény kacsintott rám. Welly Pepi tisztelt meg vele, aki a tehetetlenséget mindig sikeresen egyesítette a tébollyal. Gyomromból utáltam ezt a mázolványt, de eddig nem volt szívem a szemébe vetni. Welly Pepi különböző ürügyeken havonta egyszer bekukkantott hozzám, kémszemlére, hogy még nálam lóg-e a képe. Most zsebkésemmel szíjakká metéltem a vásznat. A levegő tisztult.

Miután így elkészültem a testiekkel, a lelkiekre vetettem szememet. Két levelet írtam. Az egyik levelet Katicának írtam, aki egy életen át azt hitte rólam, hogy szeretem. Közöltem vele, hogy egyáltalában nem szeretem, és nem is szerettem soha, szakítok vele, nem is óhajtom látni soha többé. A másik levelet Violának írtam, akitől istentelen kezek elszakítottak. Bevallottam neki, hogy csak őt szeretem, hűséget esküdtem arra a három napra, mely számunkra az élet és az örökkévalóság. Ez megnyugtató.

Még valamit elintéztem. Évekkel ezelőtt, tudod, kétezer pengő előleget kaptam egy zsivány kiadótól, hogy egy húszíves könyvet írjak valami politikai tökfilkóról, s századunk legnagyobb elméjének és jellemének tüntessem föl. Ez az előleg azóta súlyos kölöncként csörömpölt rajtam. Valahányszor kicsavartam töltőtollam, eszembe jutott a politikai tökfilkó s vállalt, de folyton halogatott kötelességem, a lelkem megbénult, s nem tudtam dolgozni. Én, ahogy ismersz, előleget sohase adtam vissza. Még heveny örületemben se tennék ilyesmit. Még talán álmomban sem. De most, hogy a világ végéről álmodtam, megtettem. Tüstént visszaküldtem kétezer pengő előleget a zsivány kiadónak egy gyorsküldőnccel, s meghagytam, hogy még álmából is zörgesse föl.

Jaj, mennyire megkönnyebbültem. Nem kell többé élnem, tehát élhetek. Nem kell többé írnom, tehát ismét írhatok. Élni kezdtem, barátom, azonnal, lelkemben az édes Violával, s írni kezdtem, nem törődve azzal, hogy nincs többé olvasó, tiszteletdíj és dicsőség, csak írtam, írtam, a vészes, egyre növekvő csillagzat előtt, a pokoli hőségben, esztelenül és boldogan, egész hajnalig, s belemámosodtam az örömbé, a háromnapos jövőmbe és munkámba. Mert jegyezd meg, hogy csak az élhet, aki teljesen el van készülve a halálra, s mi, ostobák, azért halunk meg, mert csak az életre készültünk el, és mindenáron élni akarunk. A rend, melyet magad körül látsz, voltaképp rendetlenség, s a rendetlenség az igazi rend. A világ vége pedig a világ kezdete. Ezt akartam közölni veled.

1935

.oOo.